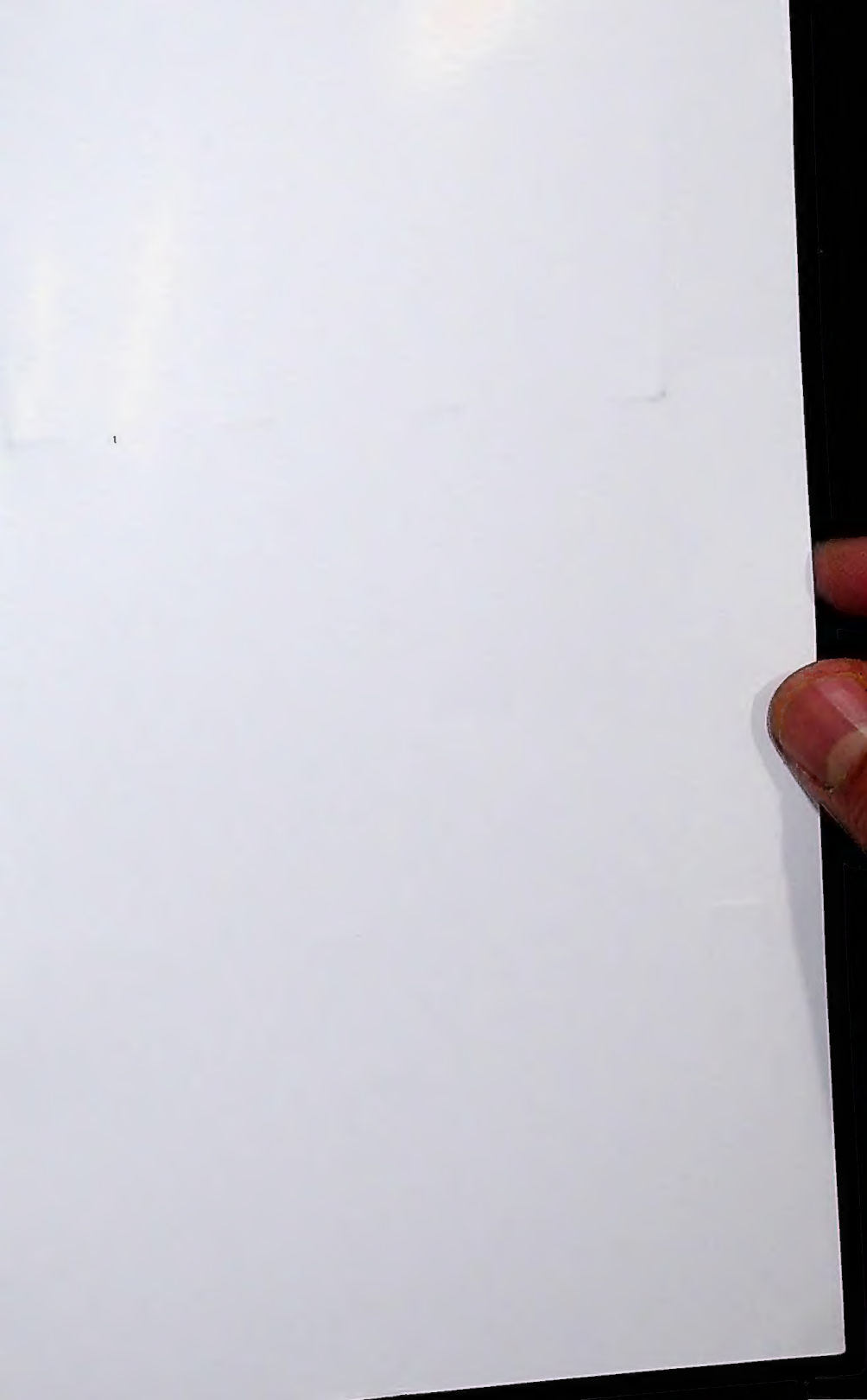

دروماہی

شیرازہ

پہاڑی

جھول اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس

شیرازہ

(پہاڑی)

جلد: ۲۲ * شماره: ۶/۵ * دسمبر ۲۰۲۲ء / مارچ ۲۰۲۳ء

نگراں: منیر الاسلام
(کے اے اے ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لنگویجز

ناشر:

سیکریٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس۔ لالمنڈی سرینگر

کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجار

چھاپ خانہ:

تعداد: 500

سرورق: معراج الدین

قیمت: 50 روپے

نوٹ:

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیستی گئی آراء نال ادارے نا کھل یا مجوز اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابطہ انہاں موبائل نمبراں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 9622861597

چھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

کلچرل اکیڈمی

لالمنڈی سرینگر

کنال روڈ، جموں قوی

سید

۶ ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

پہلی گل

مقالہ:

۸ ۱۔ پہاڑی زبان بچ کلاسیکل شاعری: اک مطالعہ

نثار رائے

۲۔ خوش دیوینی

۳۰ دیاں افسانیاں بچ دیہاتی زندگی دے مسائل

شبیر احمد خان شمس

۳۹ ۳۔ پہاڑی زبان ہور اسدیاں شاخاں

خوجہ پرویز دلبر

۴۷ ۴۔ پہاڑی ماہیے بچ مزاح

شبیر احمد سوز

انشائیہ:

۵۸ ۱۔ چچے

زفر کھوکھر

افسانہ:

۶۶ ۱۔ پھکے بچ

میر غلام حیدر ندیم

۷۰ ۲۔ فرشتہ

پرویز مانوس

۷۹ ۳۔ بے قرار دل

رخسانہ کوثر

۸۲ ۴۔ اُمید

زبیر احمد قریشی

۸۴ ۵۔ احساس

رابعہ کوثر

۸۶ ۶۔ قاتل رشتہ

سید خورشید حسین خورشید

ریاض طاہر۔ عبد القادر قادری۔ عقیل عباسی۔ محمد اقبال ساحل۔ پرویز مانوس

رشید قمر۔ محمد عظیم خان۔ ثار راہی۔ شیخ ظہور۔ امتیاز نسیم ہاشمی۔ شکور احسن۔
سردار جاوید خان جاوید۔ عبدالرشید قریشی۔ حاجی محمد بشیر شاد۔ گلاب الدین جڑا۔
محمد حنیف۔ محمد اقبال منجا کوٹی۔ مشکور احمد شاد۔ نشاط افروز نعیم۔ محمد مشیر الحق۔ سید وقار دانش۔
بشارت علی خان راز۔ طارق احمد طارق۔ سید انور شاہین۔ ساحل یوسف۔ زاہد اقبال اُمید۔
محمد یاسین۔ عبدالجلیل خیالی۔ غلام رسول مصطفائی۔ سید ذولفقار دلدار۔ ریحانہ عزیز۔
محمود ریاض زخمی۔ اعجاز احمد۔ ندا کاظمی۔ مجروح شاکر۔ احسان الحق

151	خوش دیو مینی	۱۔ نظم
153	شیخ آزاد احمد آزاد	۲۔ دل سمندر
154	سوامی انتر نیرو	۳۔ سرتی
158	نذیر حسین انس	۴۔ پنیری
160	حاجی محمد بشیر شاد	۵۔ گرمی نیاں پھٹیاں
162	احسان الحق	۶۔ اندر کہہ اے ربّ رحمن
163	زید پیر زادہ	۷۔ عدت
165	نقاش علوانی	۸۔ روایتِ تخلیق
166	اچھوپال سنگھ	۹۔ کتنا چورنگی نکلی لوہ
171	آکاش سنگھ راہی	۱۰۔ ماں بشریکِ حیات رہی

- ۱۱۔ ماں زاہد فخری 173
- ۱۲۔ قدر مرنا اے رکھل مکھلا محمد وسیم شاکر 175
- ۱۳۔ ماہری اماں ثوبیہ کوثر 177
- ۱۴۔ غم نیہہ مردے محمد ادیس 178
- ۱۵۔ زمانہ یاد کردا ہے محمد آزاد خان 179
- ۱۶۔ یاد چندڑی رماں کل دیپ کمار 181
- ۱۷۔ پتہ نیہہ لکھا رست بدل گئی محمد رفیع مشکور 183
- ۱۸۔ گیت مشکور احمد شاد 184
- ۱۹۔ گیت سید اسحاق تبسم 186
- ۲۰۔ ماہیا عبد المجید حسرت 188
- ڈرامہ:
- ۱۔ اماں دا پہنار عبدالرشید لون غمگین 190

پہلی گل

اپنیاں منہی ذمہ داریاں نے مد نظر اکادمی نے پہاڑی شعبے نا اشاعتی پروگرام حسب سابق رواں دواں اے۔ اُس میند کرل آں جے ایہہ شعبہ اپنے فرائض بخوبی انجام دینا رہی گاتہ ایہہ سلسلہ بگنے دریاہاروں اگے بدھنا رہی گا۔ ادھر تعلیمی اداریاں نے اندروی اس زبان نے پڑھانے نیاں جہدیاں جاری ہین۔ جموں یونیورسٹی نے اندر پہاڑی زبان کی وی اک اختیاری پرچے نے طور اُپر ایم اے نے کورس بچ شامل کر کھڈا گیا اے ہور جموں یونیورسٹی نے پونچھ کیمپس نے اندر پہاڑی شعبہ کھولنے واسطے کوششاں جاری ہین۔ اللہ کیتا تہ بہوں جلدی اُتھے وی شعبہ کھلنے نی میند اے۔

سرکاری اسکولاں نے اندروی تدریسی عمل بلیہنارای شروع ہو جاسی گا۔ ایہہ ساریاں گلاں بڑیاں حوصلہ افزا ہین ورتشولیش نی اک ای گل اے جے اُساں نے کھراں تھیں اُساں نی مادری زبان بڑی خموشی نال بے دخل کیتی جارہی اے تہ ایہہ عمل بڑے غیر محسوسانہ انداز بچ جاری اے۔

مادری زبان نے خدمتگاراں واسطے ایہہ گل کسے بیکار تھیں کھٹ نیہہ۔ ماہری نظر کئی واری اُساں نے نوجواناں نے اُنہاں Resumes اُپر پٹی جہاں نوکریاں حاصل کرنے واسطے ایہہ Resumes مرتب کری رکھے ہین۔ ماہرے واسطے ایہہ گل کسے شکی تھیں کھٹ نیہہ کہ اُساں نے نوجوان زباناں نے کالم بچ ماء بولی نا ذکر کرنے تھیں شرمائین۔ ایہہ تہ اوہ گل ہوئی نا کہ لوکاں باندے اپنی ماؤ کی ماء آ کھنے تھیں

شرم محسوس ہووے۔ ایہہ رُجھان بہوں خوفناک اے تہ ضرورت اس گل نی اے کہ
 اسیں اپنی نویں نسل کی ایہہ گل باور کراں کہ ماء بولی اُساں واسطے کوئی شرم نی چیز نیہہ
 سگوں اُساں کی فخر نال اپنی ماء بولی نا تعارف کرانا چاہی نا اے۔ اس رُجھان کی ختم
 کرانے واسطے عوام نا بڑا رول اے تہ خاص کری اُساں نے معاشرے نییاں
 کالسریاں نا، کیاں کہ اُنہاں نے اندرای ایہہ خوفناک رُجھان پنپنا اے کہ اوہ پچیاں
 کی اپنی پیاری مٹھی ماء بولی سکھان نے بجائے کسے دوئی زبان بچ پچیاں نال گل
 کرنیاں۔ زبان نے اعتبار نال ایہہ اک خوفناک عمل اے تہ کالسریاں کی اس تھیں
 پچنا چاہی نا اے۔ ممکن اے اُساں نے جذبات تِساں تکر اپڑی سکتسن گے۔

اُساں نی ادبی تہ ثقافتی مالانے کجھ دانے چکھلے کجھ عرصے تھیں کرنے رہے
 ہین، جہاں بچ محمد مقبول خان، حاجی فیروز الدین بیگ، محمد اسلم سرحدی، محمد نذیر پیراز
 عبدالرشید نانیک (قدرا جوری) شامل سن۔ اس قبیل بچ ۲۲ جنوری ۲۰۲۱ء اک ہور
 ناں مرحوم غلام نبی نانیک (شہباز راجوری) ہوراں ناں وی شامل ہوئی گیا اے۔
 مرحوم نے انتقال نال خطہ پیر پچال نے اندر اک بڑا خلا پیدا ہوئی گیا اے، جس نا پڑ
 ہونا کدے ناممکن نیہہ وی مشکل ضرور اے۔ ادارہ لواحقین نے غم بچ برابر نا شریک
 اے اس دُعا نال کہ اللہ کریم اُنہاں نا جنتاں بچ باسا کرے۔

زیر نظر شمارے واسطے اپنے تاثرات لکھی پی ایم جے نہ پہنکیو۔ اُساں کی
 ہیکھی لگی رہی اے تِساں نے تاثرات نی۔

ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

کنال روڈ، جموں

یکم فروری ۲۰۲۱ء

پہاڑی زبان بچ کلاسیکل شاعری

اک مطالعہ

زبانوں کا جغرافیہ کوئی اک ہزار برس پہلے متاثر ہو گیا تھا۔ اس وقت اس کی کہنت ہی کہنت تھی۔ اس نے سفر بچ اس کی بنیادی وجہ علم کی کمی تھی کہنت کی کہنت فرصت پر ننگ پر لیس فی عدم فراہمی تھی لکھنے پڑھنے نے اسباب نہ ہونا شامل ہے۔

جیسا جیسا علم نے بڑھے، لوگوں بچ پڑھنے نامزاج پیدا ہو یا تہ فرقدیم تاریخ کی کھگانے کی حاجت محسوس کی۔ پہلاں پہلاں زبانوں نے حوالے نال آساں کول گئیاں چڈیاں مذہبی کتاباں ملیاں، جیہڑیاں اس دور نے رواج پائے ماحول بچ لکھیاں گئیاں۔ البتہ ادھر آساں کول وید مقدس فی زبان سنسکرت مل سکسی، جیہڑی ترے چار ہزار سال پہلاں بولی جانے والی سنسکرت فی صورت بچ ملی۔ ادھر بدھ مت بچ پالی زبان فی صورت بچ اک ہور زبان نا تعارف ہو یا۔ پالی زبان نے اپنی نشوونما بدھ مت نے پرچار نے طور پر متی ساری بنا دتی سی پر اس نے لکھنے نا کم کہنت ہی ہو یا۔ کدے کاغذاں فی موجودگی نہ ہونے فی وجہ تھیں اس کی پتھراں پر لکھیا گیا، تاں جے اوہ بارش یا ہور جغرافیائی حادثیاں فی مار تھیں بچ سکے۔ آجاں وی لداخ بچ اس طراں نا لکھیا ہو یا چٹانوں پر کھٹانا سرمایہ اپنے ہونے فی گواہی دے رہیا ہے۔

ہڑپہ تہ موہنجوداڑو کی تہذیبی زندگی نے نال نال شارداپٹھہ کی کارکردگی تھیں اکھ
 میہ میچی جاسکئی جیہڑی چار ہزار برہے پہلاں دریائے کشن گنگا نے کنڈھے اپنے لے
 چوڑے کھنڈر گواہی نے طور و پریش کر رہئی اے۔ اس نے بارے بچ آکھیا جانا اے کہ
 اس بچ دس ہزار بچے پالی زبان نے ویلے نال بھکشو بنے نا علم سکھنے سن۔ اس طراں قدیم
 منڈھ انہاں زباناں نے بارے بچ بھوں واضح میہ۔ تاہم سنسکرت زبان نے بارے بچ
 ایہہ سچائی موجود اے کہ ایہہ ساریاں زباناں نی ماء اے۔

اُدھر عربی زبان نا طالب علم ایہہ دعویٰ کرنا اے کہ عربی زبان قدیم اے پر اس نا
 جغرافیہ علمی دریافت نے لحاظ نال متا پرانا میہ لکھنا۔ البتہ قرآن کریم نے حوالے نال اسی
 عمر دو ہزار سال توڑیں لائی جاسکئی اے پر اس نا جغرافیہ کھٹ پھیلیا ہویا اے جیہڑا جزیرہ
 نماے عرب تھیں باہر میہ۔

لاطینی آئینی جرمن وغیرہ دوئیاں زباناں زیادہ دُور تکر میہ پھیل سکیاں فر دی
 انہاں نے درمیان میل جول نی وجہ توں اس نی عمر وی کوئی چوداں پندرہاں سوسال نے
 آس پاس ہی دریافت ہوئی۔ اس واسطے کہ لکھنے پڑھنے نا ماحول زیادہ پرانی صورت بچ
 نا پیدا جیوا اے۔ روسی چینی زباناں نا دخل ”ہند آریائی“ زباناں نال دُور دُور تکر میہ لکھنا۔
 اس واسطے انہاں زباناں نا تذکرہ فضول جیوا لکھنا اے۔

مغل دور نے سنسکرت نے نال اپنی زبان نے حوالے نال چھیڑ چھاڑ کرنی شروع
 کیتی۔ فارسی درباری زبان تسلیم کیتی گئی تہ اس نے جوڑ نال سوریشینی پر اکرت برج بھاشا تہ
 فر کھڑی بولی نا جنم ہویا۔ وسط ہند بچ برج بھاشا نا چلن متا واضح رہیا تہ انہاں نے اک
 زبان کی سنسکرت نے وجود بچوں کنڈھ کے استعمال کرنا شروع کیتا۔ ایہہ گل خاص طور پر
 منی گئی کہ سنسکرت نی دقیق (Vocabulary) اطلاعوام نی سمجھ تھیں بالاتری اس واسطے

اس نے نال لفظاں نی چون ہونی شروع ہوئی۔ فارسی نا دخل وی کدے کدے اپنا وجود دہسنا رہیا تہ ایہہ زبان ”ہندی“ نے ناں نال جانی جان لگی، جیہڑی کہ دراصل ”ہندوستانی“ آکھنا زیادہ مناسب لگناسی۔ پر برج بھاشا تہ ہور مقامی بولیاں نے جوڑ نال ”ہندی“ وسط ہند ہور شمالی حصے پنج اس نا طوطی بولن لگا۔ اس طراں یوپی تھیں، کہن کے بہار، تکر اس خاندان نی پرورش ہوئی۔ ادھر مدھیہ بھارت پنج وی اس کی خوب عزت ملی۔ البتہ دہلی، کیاں جے راجدھانی سی اس نے، آسے پاسے کھڑی بولی ہی پروان چڑھی۔ نکلے نکلے راجواڑیاں تھیں ٹپ کے جدوں پنجاب پنج بگھی تہ اس کی علاقائی نسبت نال جوڑ کے پنجابی ناں دتا گیا۔ جدوں کہ اس نے لہندے پاسے علاقائی مناسبت نال سرائیکی، دکھن آلی کھسی سندھ نے علاقے پنج سندھی، شمال مغرب پنج پشتو تہ بلوچی زبان ناں نارواج رہیا اے تہ جدوں ایہہ سنسکرت کشمیر آ لے پاسے آئی اے تہ اس کی بیا دی طور پر ”پالی“ نال واسطہ پینا اے تہ ادھر ایران، افغانستان نی فارسی تہ پشتو وی اپنی صورت دہسیاں پین تہ انہاں نے جوڑ نے نال گجھ اک کانٹ چھانٹ نے نال کشمیری زبان نی پیدا ایش ہوئی اے۔ جس پنج فارسی، عربی، سنسکرت تہ اس نی اپنی غیر ترقی یافتہ پشاجی وی شامل ہوئی اے تہ اس مچون (Mixture) نا ناں کشمیری ہو یا۔ ادھر دوں پنجاب پنج کھڑی بولی تہ دو بابائی نے جوڑ نے نال پنجابی رواج پا چکی سی۔ اس نے کشمیر نے مغربی حصے نالے جنوبی حصے پنج علاقائی بولی بولنے والیاں بستیاں پنج علم و دانش نا جدوں دخل ہو یا تہ ایہہ زبان گجھ اک فرق نے نال پنجابی توں ”پہاڑی“ علاقائی مناسبت نے نال آکھوائی جان لگی۔ جس نی ظاہری طور پر ایہہ سچائی سامنے آئی کہ ایہہ پہاڑاں نی پنجابی یا پہاڑی زبان نے طور پر متعارف ہونا شروع ہوئی۔

پروفیسر گریسن نے تحقیقی سفر نے دوران انہاں ساریاں زبان ناں نا محل وقوع واضح کیتا گیا۔ اس نے سفر پنج تحقیقی شعور اتنا سی کہ اوہ نکلے نکلے قصبیاں پنج ٹھہر کے زبان ناں نا

چلن دریافت کرنے رہے۔ انہاں نے قول نے مطابق انہاں شمال پنج ہمالیہ پہاڑ کی بنیاد نے طور پر متعارف کرایا، کیاں جے اس سلسلہ پہاڑ نے آل دوالے بولنے آلیاں زبانناں یا بولیاں نی جغرافیائی حد بندی قائم کیستی۔

انہاں نے حوالے مغربی ہمالیائی بولیاں نا خاندان پنجاب توں جدوں کا گنرا آلے پاسے گیا تے اُتھے ہما چلی پہاڑی نے ناں نال بولی جان آلی زبان نا جغرافیہ جوڑیا۔ مغربی پنجاب توں جدوں ایہہ سفر ”قدیم آریائی“ قافلے نیاں گزر گاہاں آلے پاسے ہويا، جیہڑے وسط ایشیاء توں حالات نے ناموافق ماحول پنج آرام تہ آسائش نی تلاش پنج کوہ قراقرم توں نکل کے شمالی ہندوستان آلے پاسے آباد ہوئے۔ انہاں نی پشلی زبانناں نال پنجابی یا کھڑی بولی نے ملاپ نال اک زبان پیدا ہوئی، جس کی ”پہاڑی“ نے ناں نال جانیانا اے۔ اس نا جغرافیہ مغربی پنجاب نے شمال پنج دریائے جہلم نے آس پاس اے۔ اس توں بعد میدانی علاقہ ختم ہو کے پہاڑی علاقہ آنا اے۔ اس علاقے کی ”پوٹھوار“ آکھن ہین۔ جس طراں پنجاب نی نسبت نال بولنے آلی زبان پنجابی اے اسے طراں پوٹھوار نے پنج بولی جان آلی زبان پھوٹھواری اے۔ پوٹھوار توں چرھنے پاسے نکلیاں نکلیاں بستیاں ہین، جہاں نے ناں نے نال اس جگہ بولی جانے آلی بولی نی پہچان اے۔ جیاں کہ میر پور پنج میر پوری، کوٹلی، مینڈھڑ، پونچھ، راجوری پنج بولی جان آلی پہاڑی کی ”پونچھی“ وغیرہ نے ناں نال مشہور ہوئیاں ہین۔ جدوں ایہہ پیر پنجال نے نال نال مظفر آباد بارہمولہ، کندی، کرناہ آلے پاسے ایہہ ”ہندکو“ یا مظفر آبادی یا کرناہی بولی نے طور پر برتی گئی۔

پر اس ساری تفصیل نے پیش کرنے توں بعد ایہہ گل سامنے آئی کہ کھڑی بولی توں جدوں پنجابی نکلی، پوٹھواری نکلی، ہندکو نکلی یا پہاڑی آئی۔ انہاں نکلیاں نکلیاں بولیاں نی

جدوں پرورش ہوئی تہ ایہہ ”پہاڑی“ نے طور پر اک زبان نی شکل بچ برآمد ہوئی۔ متحدہ پنجاب ہووے یا سرائیکی بولنے آلا مغربی پنجاب ہووے یا پہاڑی جغرافیے نے ماحول بچ بولی جان آلی زبان ہووے انہاں سبھاں نے اسماء (Nouns) ’ضماںر (Pronoun)‘ صوتے (Intonation) ’گرامر (Grammer) سب نے سب اک ہی ہین۔ اک بالکل جاہل دہلی توں نکل کے سارے پنجاب بچ گوم پھر کے میانوالی تکر دریاے اٹک نے اس کنڈے توڑیں، گلگت تہ اسطور توڑیں، مغربی کشمیر نے ہمالیائی پہاڑی سلسلیاں توں گزر کے اس کی اپنی گل نی ترسیل بچ کوئی دقت نیہہ آن لگی۔ ایہہ اک ہی زبان نے تنبو (Canopy) پٹھ بیٹھے لوکاں نی مفاہمت تہ گل بات کرنے، سمجھنے تہ اس پر عمل کرنے بچ کوئی دقت نیہہ آن لگی۔

پنجاب علم و ادب نا ہمیشاں تھیں گہوارہ رہیا اے۔ اس بچ تعلیمی اداریاں نا قیام پر ننگ پر بس نا قیام باقاعدہ زبان نی شناخت پیدا کرنے نا وسیلہ رہیا اے۔ اس لحاظ ناں انہی صدی نے کول کال زبان دانی پر صحیح طور پر کم کرنے نا سلسلہ شروع ہويا۔ ہُن پہاڑی زبان نے شعری ادب آلے پاسے پھر پور توجہ شروع ہوئی۔

زبان کے مخصوص خول بچ پرورش نیہہ پاسکئی ہووے اس لحاظ ناں اپنی عمر نے ہونے نے باوجود بولی ہی وئی اے جدوں توڑیں اس نے جغرافیے کی وسعت نیہہ ملنی۔ اس حقیقت کی مناسبتی کہ تیرویں صدی بکری تکر برج بھاشا شمالی ہندوستان نی زبان ریئی۔ دوئی کبھی کھڑی بولی نا سفر دؤر دؤر توڑیں طے ہو گیا سی، جیہڑی آسے پاسے جا کے پہاڑی زبان نارو پ اختیار کرنی اے۔ جیہڑا دور بابا بکھے شاہ (1757-1880) کول آیا، اس نے بھگتی نی تحریک نے زیر اثر اپنا کلام مرتب کیا۔ اسے دور بچ بابا فرید میاں میر میاں محمد بخش محمد بوٹا، مولوی دلپزیر بابا گورونک ہووے پنگھ تہ افلاس نی ماری دُنیا کی صبر، شکر تہ

فانی دنیائی نشاندہی کرنے رہے تہ اس وقت نے حاکماں فی ظلم و جبر نے مقابلے بیچ نفس کشی خود سپردگی یا ناقابل پسندی توں دور رہی تہ اس عارضی دنیائی تعلیم دینے نے جتن کرنے رہے۔

تھوڑا کلاسیکی ادب نے بارے بیچ ایہہ گل کرنی ضروری اے کہ کلاسیک (Classic) لفظ فن فی ایسی شکل واسطے استعمال ہونا اے جسنی بنیاد قدیم اعلیٰ فنون نے مطالعے نال جوڑ کھائے۔ اٹھارویں صدی نے بشکار اس بکھی متا سارا تہیان دتا جارہیا سی۔ اس واسطے کجھ قاعدے قانون تہ اکادمی کی بڑی اہمیت دتی جارہی سی۔ اس کی ہن نیو کلاسیزم (Neo-Classicism) آکھیا گیا۔ پر بہلیاں ہی اس نے خلاف رد عمل شروع ہوئی گیا۔ ادھر انقلاب فرانس نے نال نال ہی اک نواں دور شروع ہویا، جس کی رومانیت (Romanticism) تادور آکھیا گیا اے۔ اس دور نے بے قابو جذبات نگاری تہ اعلیٰ چیزاں فی تکریم (Worship) فی نہیں رکھی۔ 1830ء تکر ایہہ سلسلہ فرانس، برطانیہ تہ جرمنی بیچ عروج ور چک گیا سی۔ اس دور بیچ ہور نویں نویں نظریے پیدا ہونے شروع ہو گئے سن۔

ایہہ کھڑی بولی ناسفر بعد بیچ باقاعدہ اُردو زبان نے ہتھ آیا۔ اُردو بیچ اوہ سارے تجربے داخل ہوئے جیہڑے کسے دی زبان بیچ رائج سن۔ ابتدائی دور تھیں جیاں جیاں آگے بدھنے گئیاں اُردو زبان فی نکھار مغربی فلسفے تہ ادبی چاشنی تھیں متاثر ہونی رہی۔ ادھر انقلاب روس نے انسانیت کی دوراہے پر آن پہنچایا۔ مارکس (1818-1883) نے فلسفے فی تائید بیچ ست لکھ انساناں فی لکی چڑھی تہ سرمایہ دارانہ نظام فی جگہ مارکسی نظام فی چرچا شروع ہوئی۔

ادھر کامیو تہ سارتر تہ لی پوساں نے ادبی شاہ پاریاں فی بکھی ادیب تہ شاعر اں فی توجہ یکیتی، ٹالسٹائی (1828-1910) نے فلسفے گاندھی جی کی متاثر کیتا تہ ادبی دُنیا بیچ زیادہ

چنگے تجربے ہونے شروع ہوئے۔ اس وقت حالات نے اثرات نے تحت کلاسیکل دور
توں جدید ادبی دورنا سفر جاری ہویا۔

اس بیانیے نامقصد قدراں نامنتقل ہونا سی۔ مزاج بچ نویں نویلی سوچ نا دخل سی
جس نا اثر ہندوستانی معاشرے پر ہویا تہ بھگتی نی تحریک کی ہور جوش تہ ولولہ نصیب ہویا۔
جسے انقلاب فرانس تہ انقلاب روس نے انسانیت کی بے پناہ شخصیتاں تھیں واقف کردتا
سی۔ اسے نا اثر ہندوستان پر ظلم و ستم نے دور نیاں مندیاں یاداں نی صورت بچ ملنا اے۔
انگریزاں نی غلامی راجاڑیاں نا ظلم جاگیرداراں نا ستم پورے سماج کی بے چارگی نے
حال پر رکھ دتا سی۔ فرسارے ادب پر دور لوکاں شعری روپ بچ ترک دُنیا نا پرچار کرنا
شروع کیتا۔ نفس کشی نا انجکشن قدرے وقتی طور سکون دینا اے پر پھنگھ نی لا چاری سارے
فلفے کی جڑ تھیں کڈھنے بچ چر بیہ سی کرنی۔

ادھر اُدھی تہ برج بھاشا بچ کجھ شاعراں باراں ماہ نی طراں نیاں نظماں لکھیاں
شروع کیتیاں۔ انہاں بچ مُلا داود میاں سادھن کبیر ملک محمد جائسی قاسم دریا آبادی
سید غلام نبی رسلین وغیرہ خاص طور پر مشہور ہوئے۔

اُردو بچ پہلا باراں ماہ نظم لکھنے آلا محمد افضل (وفات 1626ء) سی جیہڑ اولی نے
کول کال رہنا سی۔ شاہ آیت اللہ جوہری پیدائش 1126ھ میر بہادر علی وحشت مقصود
باراں ماہ کاظم علی باراں ماہ دین سنگہ باراں ماہ وہاب باراں ماہ وغیرہ اٹھاری تہ اُنمی صدی
بچ مشہور ہوئے۔

اسے ہی دور تھیں متاثر ہو کے پہاڑی زبان بچ باراں ماہ لکھنے نا رواج آیا۔
سائیں قادر بخش محمد بونا ہدایت اللہ سائیں فقر الدین پیر عبدالستار زمان چن پیر محمد شاہ
جے شاعراں نے اس سلسلے کی اگے چلان بچ اپنا خوبصورت حصہ ادا کیتا۔

اگر اُردو بچ لکھا جانے آلا معیاری کلام اک سند فی حیثیت رکھنا اے تہ فرایہہ
 کلاسیکی شعری روایات کی پہاڑی زبان نالبادہ پہنا کے اس درجے تک پہچانے بچ کیہڑی
 گل رکاوٹ بنی اے۔ اُردو نے ماحول تھیں نکل کے جدوں ایہہ پنجابی نے ماحول بچ آیا۔
 ادھر عشقیہ شاعری نارواج ہو یا تہ رمز نے مزاج نال شعری رُوپ ورنگ سجیا سجایا ملیا۔
 انہاں نے کول جیہڑی چیز اپنے کمال نے نال برتی گئی۔ اوہ ہی صوفیانہ لبادے بچ پہاڑی
 شعراء نے ہتھ آئی۔

اُردو بچ جتنی کوشش کیتی گئی اتنی ہی کچھ پنجابی بچ آئی تہ اوہ ہی موادِ نیت تہ اوہ ہی
 ڈکشن (Diction) پہاڑی شاعری بچ پروئی گئی۔ اُردو شاعری بچ صوفیاء کرام نارول بڑا اہم
 رہیا اے۔ اک کبھی مولانا روم تہ امیر خسرو ہین تہ دُوی کبھی میر درد غالب فانی، علامہ اقبال
 اُردو شاعری کی پروان چڑھانے رہے۔ پر پہاڑی شاعری بچ اُسے طراں نالکلام میاں محمد بخش
 مولوی دلپذیر مولوی ہدایت اللہ پیر محمد شاہ پوٹھچی، قمر راجوری، سائیں قادر بخش، سائیں فقر
 الدین پیر حیدر شاہ مینڈھروی، ہر نام سنگھ دکھیا، محبوب راجوری وغیرہ پیش کیا۔

اگر علامہ اقبال اپنے شعراں فی خوبصورتی، سچائی فی نکھار نال بیان کر کے اک
 فکری اساس چھوڑنے ہین۔ مثال نے طور اُپر ے۔

اپنے بھی خفا مجھ سے بیگانے بھی ناخوش ہین
 میں زہر ہلاہل کو کبھی کہہ نہ سکا قند
 اسے طراں نال مزاج پہاڑی شاعری بچ راقم نے دو شعراں بچ باندے باچھڑ ملنا

اے۔

اپنے وی نظراں بچاون پرائیاں فی گل چھوڑ
 کدھر آئے پہل کے بستیاں سڑیاں نے بچ

دوستی تہ پیار سُچا پہلے وقفاں نا نصاب
 آج ایہہ ملنا نہیں اے ایٹھی کہڑیاں نے بچ
 اسے طراں میاں محمد بخش صاحب اپنے دور نے مزاج کی علامہ اقبال فی شاعری نے
 انداز بچ متاثر کرنے والا کلام چھوڑیا اے۔ میاں محمد صاحب (1830-1907) نا دور اُردو یا
 کھڑی بولی تھیں ادھر پہاڑی پوٹھواری آلے پاسے نا اے۔ میاں صاحب فرمانے ہین ے
 ملک عبادت خاصی اندر ہر دم رہن کھلوتے
 پر عشق دی لہرے اندر مار نہ سکے سن غوطے
 ادھر علامہ اقبالؒ ہو راپنا کلام اس انداز بچ اس طراں پیش کرنے ہین ے
 مقام شوق تیرے قدموں کے بس کا نہیں
 انہیں کا کام ہے یہ جن کے حوصلے ہین زیادہ
 میاں محمد بخشؒ ے
 دل بچ کرے دلیل شہزادہ کی کم کرن تارے
 آپ تخت توں ٹہیندے جاندے ادھ غریب بے چارے
 علامہ اقبالؒ ے
 ستارہ کیا میری تقدیر کی خبر دے گا
 وہ خود فراخی افلاک میں ہے خوار و زبوں
 غالب فرمانے ہین ے
 رنج سے خوگر ہوا انسان تو مٹ جاتا ہے رنج
 مشکلیں اتنی پڑیں مجھ پہ کہ آساں ہو گئیں

میاں محمد بخشؒ

جھل جھل ہار نہ ہاریں ہمت ہک دن پھری پاسا
 پہنگھا منکن چڑھے محمد اوڑک پھردا کاسا
 مردا ہمت ہار نہ مولے مت کوئی کہے نمردا
 ہمت نال ملے جس لوڑے آئی باج نہ مردا
 عشقے دی ہے رسم قدیمی جلیاں نوں نت جالے
 اگلا زخم نہ مولن دیندا ہور نویں سر ڈالے
 علامہ اقبالؒ ولایت نی آگاہی اپنے لافانی شعراں نے ذریعے کرنے ہین تہ
 انہاں نے نزدیک نیشنلزم تھیں ٹپ کے انٹرنیشنلزم تکر پہچنا اس فی محبت فی نشانی اے۔
 اس طراں اوہ آکھنے ہین ۔

سارے جہاں سے اچھا ہندوستان ہمارا

ہم بلبلیں ہیں اس کی یہ گلستاں ہمارا

میاں محمد بخشؒ صاحب فرمانے ہین ۔

توڑے کتے بن کے رہیے بچ وطن دیاں گلیاں
 در در چھڑکاں سہہ تاں بھی فر پردیسوں پہلیاں
 ادھر پنجابی شاعران بچ بابا بکھے شاہ ہوراں نالافانی چند نصیحت آلا کلام دی
 پہاڑی شاعران نے مزاج کی حالات نی آگاہی تہ دُنیا نے ریت درواج آلی زندگی
 نی تباہی نا ذکر شعری روپ وی اس طراں کرنے رہے کہ کدے کافیاں فی شکل بچ
 شعراں تا درود ہونا اے۔ کدے معرفت نے صاف ستھرے پانیاں نال مانجھ کے
 شعر آکھے گئے۔ نمونہ کافی ۔

عشق دی نویں نویں بہار
جاں میں سبق عشق دا پڑھیا
مسجد کولوں جیوڑا ڈریا
اتھے وجدے ناد ہزار
علموں بس کریں اوہ یار

عارفانہ کلام۔

نہ میں مومن وچ مسیتاں
نہ میں وچ کفر دیاں ریتاں
نہ میں پاکاں وچ پلیتاں
نہ میں موسیٰ نہ فرعون
نہ میں اندر پہیت کتاباں
نہ پہنگاں نہ وچ شرباں
نہ وچ رنداں مست خراباں
نہ وچ جاگن نہ وچ سوون
بھلا کی جانے میں کون

اُدھر پہاڑی کلام اسی زمی چمک ملاحظہ کرو۔

اُدھرے تن پر لاساں ٹاکی، ٹٹے من کی جوڑاں کسراں
بستی عیب پھر ورن آلی ماہرے عیب چھپاسی کون
تقی تھپ ہے اوکھی کہانی، اوپری بستی بیگانے لوک
اک اکھلا دُور دراہڈے پنڈ دی پہناری چاسی کون

(پہاڑی ”شیرازہ“۔ جون 2018ء)

میاں محمد بخشؒ اک منظر نامہ اس طراں پیش کرنے ہیں۔

سجُن پیار کو دیکھن چلیاں پہاڑ اُتے تے چڑھ کے
جس ویلے دُکھ غالب آون رواں اندر بڑھ کے

اُپر بیان ہو چکیا اے کہ اُردو زبان پنج باراں ماہ نے حوالے نال محمد افضل پہلا شاعر سی جس نے اس صنف پنج شروعات کیتی۔ اسے طراں ایہہ روایت پہاڑی شاعری پنج تقریباً ہر جگہ ملنی اے۔ سائیں فقر الدین پونجھی اک منے پڑمنے ہوئے جتھے درویش ہیں، اُتھے شاعر فی حیثیت نال انہاں فی چنگی چو کھی پہچان اے۔ انہاں اس تھیں ہٹ کے سی حرنی، ترے لفظاں فی رعایت نال شعر قطعہ نما آکھے ہیں۔ ایہہ صنف ہر یکے بڑے شاعر نے حصے پنج آئی اے جیہڑے شاعری کرنے نامزاج رکھن ہیں۔ اس نے حوالے نال 48 شعراں نے حوالے نال باراں ماہ فی صورت پنج ہر مہینے فی موکھی حالت نے مطابق چار چار شعر موزون کر کے شاعر فی صفت پنج شامل ہونے نامعزاز حاصل ہو جانا سی۔

اسے طراں سی حرنی نے نال 120 شعراں نے آکھن تھیں بعد اک شاعر اپنی حیثیت نامدعوئی کر سکنا سی۔ بہر حال اُساں پیر پنجال نے بسیدکاں کی سردیاں نے موسم پنج جدوں برف باری نال کمر نے اندر بند رہنے تھیں سوا کوئی چارہ ہیہہ سی ہونا تہ فرصت نے اس موقعے نا ایہہ فائدہ چکے ساں کہ کسے طراں شعراں نے داغے ناماحول میسر آونا اے تہ شاعری پنج اپنے ماضی الضمیر فی آواز کی کاغذ پر بکھیرنے رہنے آں۔

سائیں فقر الدین ہوراں فی سی حرنی نے چند بند ملاحظہ کرو تہ اس ناماندازہ کر لو کہ ایہہ کس طراں نیاں گلاں کرن پنج شاعری نامزاج دہسنے ہیں۔

ج..... جہاں نوں عشق تھیں نور ملیا، انہاں حج نماز گزرنی کے
دل جہاں دے نور دے نال تھوتے انہاں اُپروں میل اُتارنی کے

پکڑ جہاں نوں عشق نے ذبح کیا، حلق انہاں دے چھری چلاونی کے
 کفن دفن دی لوڑ نہ فقر دینا قبر انہاں دی ہار سنگھارنی کے
 ض..... ضرب لائی مرد عرب والے نین روندے زار و زار بیلی
 پہلے مرن باہجوں دل ڈرن باہجوں عمل کرن باہجوں بدکار بیلی
 فقر صبر باہجوں، چلہ قبر باہجوں ملنا خیر باہجوں دشوار بیلی
 رانجھا ہیر باہجوں روندنا فقر دینا بندہ پیر باہجوں ہے خوار بیلی
 سائیں ہوراں عشق مجازی نی آڑنچ عشق حقیقی تا سفر پوری سرت سمہالی کے کیا۔
 لیکن عشق مجازی نی اٹھان بچ حسن نی تعریف جس سوہنے انداز بچ کیتی اے اوہ بہت
 کہٹ شاعراں کی نصیب ہوئی۔

ہوٹھ گلابی رنگ اتابی دند چنے دیاں کلیاں
 گردن موراں وانگ لمیری صاف ہتھاں دیاں تلیاں
 سُرخ دونویں رُخسار سوہنے اکھیاں شمع جگائیاں
 سینہ صاف نورانی چہرہ اندر صاف صفائیاں
 عطر کافور بدن خوشبوی وانگ پری شہزادی
 وانگ بزرگاں نور برابر بندی خاص خُدا دی
 حوراں وانگ آوے چکارا آپ خُدا وچ دے
 نوری صورت رب اسانوں عمر تمامی دہے

اس طراں نی شاعری سائیں صاحب نے مزاج نی عکاسی اے۔ ڈوہنگیاں
 رمزاں آلی شاعری وی انہاں نے کیتی۔ جس بچ خُدا خونی، خُدا طر فی، خُدا شناسی تا پیغام
 سی۔ اس طراں انہاں نے قوم کی اک خوبصورت مزاج تا تعارف کرایا۔ جگہ جگہ ایہہ تلقین

دی کیتی کہ بندے تہ خدا نارشتہ تدوں پکا ہو سکنا اے۔ جدوں خدا کی راضی کرنے نا جتن کیتا جُلے۔ اس سلسلے پنج عبادت نا تصور نیکی کرنے نا جذبہ ہمدردی آپسی میل جول رواداری کردار سازی تہ تصور آخرت دُنیا نی پائیداری نے رو ہڑیے چھیڑ کے سمجھانے نا کم کیتا گیا۔ اس طراں اوہ انسان نی داغلی تہ خارجی دواں حالاتاں پنج متواتر تربیت نابیرا چکی کے رکھیا۔

اک ہور پنجابی شاعر خواجہ غلام فرید 17 نومبر 1845ء کی چاچاں بہاول پور پنج پیدا ہوئے۔ انہاں نیاں کافیاں تہ عارفانہ کلام پہاڑی شاعراں کی فیض بخشے پنج بہوں متا رول ادا کیتا۔ انہاں نے کلام پنج تصوف نیاں گلاں معرفت نے نال نال لذت کیفیت سادگی دل کی چھو نے آلی شاعری خاص طور پُر اپنا اثر دہسنے پنج تہ ہور طراں نی رہبری کرنی ریئی۔ ایہہ شاعراں نی صف پنج اپنا مقام پیدا کر کے اس خاندان نا حصہ بننے رہے۔ جنہاں نے تصوف آلی کبھی راہ دہیا تہ قوماں پنج احساس ادراک بخشیا۔ شاہ عبداللطیف شاہ حسین وغیرہ نی قائم کیتی ہوئی روایت نال جڑے رہے۔ انہاں نی شاعری نامونہ ملاحظہ کرو۔

دل تیرا بے نال بیہ تیرے کاہنوں پڑھیں نمازاں
پڑھیا علم تہ عمل نہ کیتا کس کم تیریاں وعظاں
نہ کمر نہ کمر والا ڈٹھا کدھیاں دین نیازاں
غلام فرید اپتہ نہ لکسی جدوں چوی آئی ہتھ بازاں
انہاں نے برج بھاشا نے رنگ اپنا کے کرشن بھگتی ناراک دی الاپیا:
کونج موں بھلی کرشن سے کھیلو ہور ہی
پریم نیم کی گلال کو اڑائی

من مینہ سادہ سدھ دا لکھ راگ ہو
 مہان گھٹ دھٹ پٹ جوت ہیں جگالی
 کاشی متھرا پراگ برہم وشنو مہیش
 سب ہی اپنے بھیس کیوں بدیس چائی

اس طراں ایہہ پنجابی شعراء حضرات توں پہاڑی مزاج تہ پہاڑی ماحول کیاں
 بکھرہ سکنا سی۔ کیاں جے زبان نے حوالے نال اکو جیوی گل علاقے نے بچ سا بچے کلچر تہ
 روایت نا جوڑا کہ ہی چشمے توں بکنا پانی پینے آ لے اک ہی تہذیب نے پیٹھ پلنے آ لے
 آخر متاثر ہوں توں کیاں دؤرہ سکے سن۔ اس طراں پہاڑی نے سارے صوفی شاعراں
 اپنے کلام کی انہاں ہی حداں تہ انہاں ہی فکر اں نال جوڑ کے اپنی ثقافت نی حفاظت
 کرنے نا پھار سمہالی رکھیا۔

چنانچہ پہاڑی تھری شاعری نامزاج ملاحظہ کرو۔

ب..... بامری ہو کے بول بیٹھی جے میں جاندی بولنا کاسنوسی
 جے میں جاندی یار نے لد جانا کہنا یار دا موڑنا کاسنوسی
 جے میں جاندی بُت نے خاک ہونا اس بُت نوں پالنا کاسنوسی
 محمد شاہ لوہ آوندی اندرے دی باہر جنگلاں جانواں کاسنوسی

پیر محمد شاہ نا تعلق پونچھ نال سی۔ اوہ عارفانہ کلام نے حوالے نال زیادہ اہمیت آ لے
 رہے۔ رمزاں پنج عرفان ذات ناچہ چا انہاں فی شاعری نا خاصا سی۔ انہاں نے عہد نے
 دؤے زمان چن نے عاشقانہ مزاج پنج رنگی شاعری کیتی۔ اک نا کام عاشق فی کیفیت
 ہاڑے تہ صد میاں نا باندے باچھڑا ظہار انہاں فی شاعری نا خاصا رہیا۔ سارہ لدھیانوی
 ہاروں نا کام محبت فی مثال انہاں نے کلام پنج وی ملنی اے۔ عشق حقیقی فی لوڑ پنج جیاں

کوئی بُزرگ جگہ جگہ نکلتے تھے ماہلیاں دندے تھے کٹھیاں بچ بکھرنا اے اُسے طراں زمان وی
مجازی شاعری تہ ناکام محبت کی لفظاں نی پوشاک باہی جگہ جگہ لوڑنا بکھرنا اے۔ اس قبیل
نے شعر ملاحظہ کرو:

الف..... اُٹھ چلیوں، فر کدوں، ملسیں، میرے نال سجا گلاں چار کر جا
پہلے لا سینے نال گھٹ مینوں، سرے دل نوں ٹھنڈیاں ٹھار کر جا
کدوں آوسیں فیر دل جانیاں وے میرے نال ہُن قول قرار کر جا
کول بیٹھ زمان دے دو کہڑیاں گلاں پیاریا ہور دو چار کر جا

ت..... تاب تہ حُسن دل چہل سکاں بہوے یار جاں تار سنگار زلفاں
کُنڈل پیچ در پیچ زنجیر لکھن تیز وانگ شمشیر تلوار زلفاں
سپ وانگ بل دار ہزار کُنڈل کالے ناگ بیٹھے دنگن ہار زلفاں
ہویا تک زمان بیتاب زنجی چناں بھٹیا تیز کٹار زلفاں

ت..... ترس مہمہ آوند ا سجاں نوں نال تیز اداواں دے پھٹ جانے
کولوں لنگھدے نال گمان وڈے غمزے تیز نگاہاں دے کٹ جانے
دل کھس کے نال پیار پہلوں فر دوستی تھیں مچکھے ہٹ جانے
سپنہ چہر زمان دل کڈھ وچوں خالی تڑفدے ہُت نوں سٹ جانے

ب..... باغ اندر بلبل بولدی اے توں ہی توں پکاردی گل میرا
چار کونے میں باغ دے ٹھونڈ تھکیا ملیا نہیں توں رنگیا مہل میرا

ساری عمر دھوڑے دے بچ گوری گیا حُسن جوانی دا رل میرا

جے کر چن زمان نوں آج ملدا لا نال سپنے پاندا مل میرا

زمان چن نی شعری پیشکش اس نی سوچ نامعراج سی جیہڑا اس کی جدائی نی

صورت بچ ہمیشہ شعراں نارو پ لے کے اظہار ہونا رہیا۔ ناکام عاشق نے ہاڑے

سوز و گداز بے تابی بے خوابی دُریاں نے ڈم تہ ناکامیاں بچ نھرے ہوئے اتھروں نی

صورت بچ بے قراری نی تصویر پیش کرنے ہین۔ ہُن ایہہ موجودہ دور نے لکھاری کس

طراں متاثر ہونے ہین ایہہ گل اسے جگہ چھوڑ دینا مناسب سمجھنا، کیاں جے ایہہ کلاسیکی

ادب بچ رواسی پر موجودہ دور نے تقاضے پہنکھ، افلاس لا چاری بے چارگی تہ بے بسی نے

بوہے کھول کے زور زور نال پکار رہے ہین کہ اس ناعلاج والہانہ عشقیہ شاعری میہہ بلکہ متی

ساری پہنکھ تہ دُوے معاملات ہین۔

اس بچ کوئی شک نی گنجائش میہہ کہ ہر وقت ہر عہد تہ ہر زمانے نا اپنا مزاج اپنا

بیانیہ تہ اپنا انداز ہونا اے۔ اس بچ اس دور نیاں ساریاں قدراں اک دُوے نال گڈمڈ

ہوئی جانیاں ہین۔ اس توں فرما بھر کے ادب پُر نکھارنا سلسلہ ملنا اے۔

پرفن پارے یا تخلیق اک جوڑ (Synthesis) نال برآمد ہونی اے۔ اس بچ

تجزیہ نی صورت پیدا کر کے ادب نے ہر پہلو نا نکھار ملنا اے۔ کسے جگہ اس کی تنقید نی

ترکھڑی نال تکیا جانا اے۔ کدے اس کی سائنسی معیار نال پرکھیا جاسکنا اے تہ اس طراں

زبان نی وسعت تہ ہمہ جہتی کی بابت ملنا اے تہ اوہ وقت نے چلیج نا سامنا کر سکی اے۔ ٹی

ایس ایلٹ (1888-1965) اس ضمن بچ تجزیہ تہ تقابل کی تنقید نا ہتھیار آکھنے ہین۔

اس نی وجہ توں علامتاں استعارے لسانی ساخت نامعیار بن کے مانی الضمیر بچ اپنا رول

ادا کرنے رہے ہین۔ ایجے ہی حالات بچ شاعری نی کئی صفاں نی نہیں پئی۔ غزل، نظم،

مرثیہ، قطعہ رباعی وغیرہ اصنافِ ادب نے جگہ پکڑی تہ نیت نویں نویں تجریاں نا دور پہاڑی زبان نا ادبی دور ثابت ہویا۔ افسانے، ڈرامے، ناول تہ انشائیے نا جنم وی ہویا تہ لکھاریاں نے پہر پور طور پر اس میدان بچ کد گئے تہ ادبی شاہ پاریاں نال کاغذاں نے پیٹ پہر نے رہے۔ اس گل بچ گنجائش موجود رہی اے کہ موجودہ دور نے پہاڑی لکھاریاں کدے کدے روایت نال جوڑ کے تہ کدے کدے روایت توں ہٹ کے اپنا حصہ ادا کرنے رہے۔ اس طراں کلاسیکی ادب نی روایت کی برقرار رکھنے تہ اس کی برتنے بچ اپنا چوکھارول دینے والا کم تکمیل تکر پہچایا۔

علامتاں تہ استعارے نا پہلا کم میاں محمد ہوراں اپنی لافانی مثنوی ”سیف الملوک“ بچ کیتا۔ ڈوہنگیاں رمزاں نال گل نا مفہوم دہسنے ہین۔ انہاں نی مثنوی ”سیف الملوک“ ٹی ایس ایلینٹ نی ”The Waste Land“ نے انداز پر منظر پر آئی۔ میتھیو آرنالڈ نا رستم سہراب نی داستان جیہڑی فارسی زبان توں ملی۔ ٹینیسن نی Ulysses جے انداز نی ہو بہو صورت سی، جس بچ کلاسیکی ادب نا چھاملہ دؤر تکر اپنا جلوہ دہسنا اے۔ میاں صاحب نویں نسل کی ہمت، لگن تہ دلچسپی نال اپنے اعلیٰ مقصد کی حاصل کرنے نی کس طراں ترغیب دینے ہین۔ ملاحظہ کرو:

لوڑن والا رہیا نہ خالی لوڑ کیتی جس پکی
لوڑ کریندا جو مڑ آیا لوڑ اہدی رگن کچی
کندے سخت گلاباں والے دؤروں دیکھ نہ ڈریے
چو بھاں چھلیے، رُت چوایے، چھول پھلاں تہ پہریے

اس گل نال اختلاف کرنے نی گنجائش بیہ کہ مولانا روم نی مثنوی پہناویں فارسی زبان نا شاہکاراے تہ اس نی تائید بچ اس وقت نے دانش مند لوکاں نے اس حد توڑیں

تعریفیں کیتیاں کہ اس کی ہست قرآن در زبان پہلوی یعنی فارسی زبان بچ نازل ہو یا قرآن اے۔ اس بچ دی اوہ ہی رمز اے اوہ ہی زندگی نا فلسفہ اوہ ہی سوز و گداز اے جیہڑا پہاڑی زبان بچ میاں محمد بخشؒ فی سیف الملوک بچ ملنا اے۔ اس کی اُس کلاسیکی فن پارے فن پارے نے نال جوڑ کے محسوس کرنے آں کہ ایہہ میراث سارے انگریزی ادب پہناویں امریکی شاعری ہووے یا انگلستان فی شاعری ہاروں پہاڑی زبان نے تعارف تہ مواد واسطے اک سرمایہ اے۔

اُردو شاعری بچ اقبالؒ تا مردِ مومن تہ میاں صاحبؒ تا ”مردا“ اک ہی مفہوم نا تذکرہ کرنے ہین۔ عارفانہ کلام نے حوالے نال گل کیتی جائے تہ بابا فرید توں سفر کرنی ہوئی صوفیانہ شاعری سلطان باہو بابا بھٹلے شاہ توں میاں محمد بخشؒ تکر اک ہی انداز تہ اک ہی پیرائے بچ کچھی اے۔

کلاسیکی ادب نا اک ہور شاعر سائیں قادر بخشؒ سی جیہڑا پونچھ بچ پیدا ہو یا تہ عشق فی کہانی لے کے راجوری آیا تہ متے کم کاج کرنے تہ نال ہی شاعری فی لگام کی تھم کے اس نے کہوڑے پُر چر توڑیں سوار رہیا۔ آخر اسے فکری جذبیان نے ہنگام بچ ترک دُنیا کر بیٹھے۔ فتح پور بچ انہاں تا مزار اے۔ انہاں فی شاعری نا ڈوہنگا پہلو اوہی نا کام عشق رہیا۔ جس نے انہاں کی پونچھ توں ریاست بدر کر کے راجوری آندا۔ انہاں فی ابجدی حروف فی مناسبت نال کیتی گئی شاعری ملاحظہ ہووے:

الف..... اپنے وی جد چھوڑ دتے ہُن کی رکھنا ساتھ بے گانیاں دا
 ارج دے دوستاں توں رہنا الگ بہتر پانا پیار فر کی بیگانیاں دا
 ہٹ رہن چنگا انہاں متراں تھیں مندا دسدا ٹہنگ زمانیاں دا
 قادر بخشؒ ٹھا خلق خلق وچوں پھیرا حال اے نویاں بے گانیاں دا

الف..... اس محبوب دی یاد اندر بند بند میرے استخوان سڑ گئے
 لے لے ناں اس دامیری چہرہ کھس گئی اے پر زندگی دے عنوان سڑ گئے
 جل جل کے دل کباب ہو یا توں ہی توں کہہ کے جسم جان سڑ گئے
 قادر یار نہ کدے خیال کردا رو رو نمین بھی کر کر تہیان سڑ گئے

الف..... اس گلوں نہیں سی پرہت لائی جو کچھ تہہ کیتی میرے نال بجاں
 آساں اس گلوں نہیں سن نین لائے منہہ کج رکھیں چادر ڈال بجاں
 میں اس گلوں نہیں سی دل دتا لے کر کرسیں گا خستہ حال بجاں
 قادر یار نہ اس گل فدا ہو یا نہیں دیسیں گا دید جمال بجاں
 اسے قبیل نے ہو ر بزرگ شاعر روایتی مزاج توں متاثر ہو کے شاعری کرنے
 رہے۔ انہاں نے شعراں توں اگلی نسل نے شعراء نے مزاج نی کیفیت ملنی اے پر ایہہ
 اس مقام توڑیں بیہہ بچ سکے جیہڑا کہ کلاسیکی ادب بچ ہیرا نچھا، سسی پونوں، لیلیٰ مجنوں
 وغیرہ لکھنے آ لے طے کر چکے ہیں۔ انہاں نے اک روایت عشقیہ شاعری نی چھوڑی تہ
 اس کی عشق مجازی توں عشق حقیقی ناراہ دہ سالنے بچ چوکھا رول دتا گیا۔ اُردو نی مثنوی ”گل
 بکا ولی“ یا ”سحر البیان“ نے ڈوہنگے سیا پے پہناویں اس بکھی کہٹ ہی آئے پر انہاں کول
 ادب نا جیہڑا شاہ پارہ سینہ بسینہ بھجیا، اُس نا کچھ اک حصہ انہاں پکڑ کے شاعری کی اس
 سمت موڑنے نا معیار قائم کیا۔ ماہڑی مراد پیر حیدر شاہ مینڈھردی اے۔ انہاں نا کلام
 ملاحظہ ہووے:

جس رنگ بچ احمد رنگیا گیا ادہ ہو ر کسے نوں کد چڑھدا
 جس درس پڑھایا احمد نوں اُتھے ہو ر کوئی ہن کد پڑھدا

کئی ہور بھی مُرسل ہو گزرے اُتے ساریاں نوں معراج ہوئے
 جیویں عرش تے احمد سدیا گیا اُتھے ہور کوئی ہُن کد چڑھدا
 ہر اک مُرسل دا کلمہ سی اُتے مُسلم سارے پڑھدے سن
 پڑھ کلمہ پاک محمدؐ دا دہس ہور کوئی ہُن کد پڑھدا
 تا آدم تھیں لے عیسیٰؑ تک سب پڑھدے کلمہ احمدؐ دا
 جیویں اِس بچ جلد نجات ملے کوئی ہور نہ وہموں کڈھ کھڑدا
 اِسے طراں ملکہھی رام ہوراں دی باراں ماہ جیہڑی پنجابی ادب نا اہم سرمایہ اے
 اِس کی ملاحظہ کرو:

الف..... اسوں عرضی وچ مدینے باد صبا پہچائیں نی
 کہہ دئیں عاشق تیری رو رو حال سنائیں نی
 کتک کرم چنگا نہ کوئی آخر میں پچھتاواں گی
 وقت حشر دے اللہ نبی ﷺ نوں کی میں منگھ دکھاواں گی
 اِسے طراں فکری روایت کی قائم رکھن لئی پہاڑی زبان بچ دی باراں ماہ یا سی حرفی
 ادھر پہلے وقاں بچ جیہڑی رواج پا گئی سی اوہ ماضی قریب توڑیں اوہ روایت قائم رکھنے نا
 معاملہ رہیا۔ فراس ادبی سفر بچ نویاں سوچاں نا پہنا مڑ بلنا شروع ہويا۔

بہر حال زمانے پلٹے حالات بدلے پرانیاں قدراں نے بن باس پکڑیا، نواں دور
 آیا، نویاں سوچاں بدلیاں، جاگیر داری نا خاتمہ ہويا، ظلم و جبر نا ماحول بدلایا، جمہوری دور
 نیاں سوغاتاں آئیاں، عزت نفس نا معیار باندے آیا تے انہاں صورتاں بچ شاعر جمودنی رسی
 مہ اپنے جذبات ہُن ٹہنگنے نا کم چھوڑ گئے۔ نہ ہُن کالی داس نا فلسفہ شاعری رہیا، نہ سور داس
 نا کلام، نہ ٹیگور نی آزادی پسند شاعری، نہ قاضی نذر الاسلام، نہ میر، نہ غالب، نہ اقبال، نہ

اسکے..... شبیر احمد خان شمس

”خوش دیو مینی“

دیاں افسانیاں بچ
دیہاتی زندگی دے مسائل

خوش دیو مینی پہاڑی ادب بچ ہک معتبر ناں ہے، معروف بھی ہے تہ متعارف بھی، اندی شخصیت ہی پُرکشش ہے، بچی مقناطیس شخصیت ہین جے مہر رکھنے والا انہاں دار جھکیا جلد ا ہے۔ مینی قلم دے میدان دا اوہ شہسوار ہے جس سُن ادب دے ہر مقابلے بچ حصہ رکھدا ہے تہ ادب دے اُچے مقام تے تھائی پکڑی، اوہ تاریخ دان بھی ہین، تہ شاعر بھی ہین ہور نال ہی افسانہ نگار ہور ڈرامہ نگار بھی ہین اندے جذبے ہور قلم سُن پہاڑی زبان دی لوئی باڑی کو خوب سگ دتا ہے، اوہ خود حساس قسم دے انسان ہین تہ اندے کلام بچ حساسیت موجود ہے، پہاڑی زبان اندی ماء بولی بھی ہے تہ اندی پسندیدہ زبان بھی اِس واسطے انہاں سُن زندگی دے قیمتی لمحات وقف کیے ہین۔

مینی ہوراں دا تعلق کرشن چندر دی محبوب ترین سر زمین نال ہے تہ اِسطراں ہی مینی ہور بھی اپنی تہرتی نال محبت کر دے ہین۔ انہاں کو اپنے وطن دار ہک بندہ پیارا ہے۔ تاں ایں اوہ کسی دادر و چہل نبیہ سکدے اِسدا اثبوت اندے افسانیاں بچ باہندے اِسدا ہے۔

مینی ہو راں دیاں لکھتاں پنج ہک پاسے زندگی دے دردناک مسائل ہین۔
 جیہڑے مجبوری، بے بسی، بے کسی، غریبی لا چاری محتاجی درد دھک، غم، ظلم تہ جبر، پسدے
 تہ پہلکھدے اوہ انسان جیہڑے زندگی پنج بے آسے تہ لا چارہ گئے ہین، پر انہاں
 پنج دوئے پاسے جموں کشمیر داحسن، پیر پنچال دیاں سوہنیاں پہاڑاں دا ذکر، فطرت دی
 کھیڈ، موج تہ میلے کردے قدرتی نظارے، پیارے تہ محبت دی رسیلی تہ مٹھی زندگی
 دے رنگ، نروٹی تہ بھری حیات دے قصے جیہڑے بندے دے یلی بنے رہے ہین۔
 اُن دیاں لکھتاں تہ قدرتی ماحول داسدھا اثر ہے، اوہ اس لوی تہ نور کو میہ پہلا سکیا،
 اندیاں کہانیاں پنج پھلاں نال ہاری سنگاری دیاں وادیاں، بہکاں، مرگاں، برف
 دیاں اُچیاں پگاں والے اُچے پہاڑ تہ مالیاں تے کداڑے مار دے رونس تہ رچھاں
 دیاں کھیڈاں۔ سرسبز نیلے کہنے جنگل، گجدے تہ شونکدے دریاواں داشور، وادیاں تہ
 نکلے پھلاں نال بہر پو خوشبوواں تہ ٹھنڈیاں ہواواں، کھیتاں تہ مدانیاں، گڑیاں دے
 گیت تہ ہالیاں دیاں سوہنیاں آوازاں، بگدر تہ سیف الملوک سی حرفیاں دا بیان
 روحانی حسن دیاں تصویراں اکھیاں دے سامنے آسیاں۔

ہک پاسے پیر پنچال دیاں وادیاں، بہکاں، مرگاں، قدرتی حسن تہ رنگ و رنگ
 نظارے بانکے بہادر ہور با حوصلہ لوکاں داسکن رہیا داسا، اتھا ہی نصیبیاں پنج غربت، مند
 حال، پسماندگی تہ اُن پڑھتاں داکوڑ بھی دسدا رہیا۔ جتھا لوک ہر دور پنج ظلم تہ قتل عام
 دیاں ساہ پھوکیاں تہ ساہ گھوٹیاں وار داتاں داشکار ہے۔ اقتصادی نابرابری لٹ، گٹ
 دبودی تہ زور زبردستی رہیا ہے۔ ججاں بھی پہاڑی علاقے دیاں بسینکاں دی ہک بڑی
 آبادی شاہکار کھوجیاں تہ وڈیریاں دے جیہڑے پنج زلدے دسدے ہین۔ بڈھی خور
 حاکماں دے قہر بہرے حکم مندی ہے۔ کھڑ پنچاں دیاں بگاراں کردے رہے۔

میتنی ہوراں سُن پہاڑی لوکاں دیاں برتیاں اکھیاں نال دکھیا ہے۔ رُ لے کھلے تہ
 ڈرے تہ کہہرائے دے دبے دے تہ کھجَل خوار بندیاں دیاں ٹھڈ لمکیاں تہ ہتھ بدھے
 منت عاجزیاں کر دے متھاجیاں بچ چھلویاں واسطے تڑندے سہکدے تہ غمیگین ڈٹھے
 دے آسے تہ نال ہی کوری بچ دڈھ نالو حسین کالسریاں کو ظالماں دے تہ جابراں دی ہوس
 دی بلی چڑھدیاں ہوئیاں ڈٹھا آسا۔ لسیاں دے سراں تے اُگی دے اکہر بلدے
 دکھے، صبر ناک نمائے بے آسے ہوئے دے لوکاں دیاں دلاں بچ خوف بے عزتی ظلم
 دیاں شیخیاں تے چڑتھے دے ڈٹھے۔ اندیاں سینیّاں بچ نیزے کھبے دے تہ لہو لہوان
 ہوندے دکھے فرکسراں اندے دل تے اثر نہ ہوندا۔

میتنی پہاڑی زبان سکول تہ کالج بچ نیہہ سکھی بلکہ ایہہ اندی ماء بولی ہے ایہہ
 اُندے اندر و اُندی ہے جسراں کاڑاں بچوں پانی اُندا ہے اندیاں کہانیاں بچ جیڑی زبان
 برتی گئی ہے اوہ پہاڑی زبان دی اصل ہے جیڑی میتنی ہوراں دے اندر موجود ہے جس بچ
 بناوٹ نیہہ ٹھیٹھ پہاڑی ہے وادی بچ یا کرناہی لہجہ تہ پونچھی یا میر پوری لہجہ بچ جیڑی افرق
 ہے بس اوہی ہے۔ باقی زبان ٹھیٹھ ہے تہ نال ہی عصری مسائل کو کہانیاں دی شکل دتی دی
 ہے۔ میتنی ہوراں سُن ان گنت افسانے لکھے ہین تہ اندے اسلوب بیان زبان تہ بیان
 تھیں ایہہ گل واضع ہوگیندی ہے جے اوہ لوکاں دادر د کہٹ کرنا چہیندے ہین۔
 افسانہ ”عورت“ جس بچ دوسے تہ پھلاں دے کردار دے زیرے بچ گجھ آکھنا
 چہیندے ہین تہ اُن فر دوسے پھلاں کی رچی کے کٹ سراچا ہڑیا سا۔ پھرے نے لہرے
 نے گچے ہوئے رتورت دوسے نے لتاں نال مکیاں نال۔ چنداں نال، ڈانگاں نال
 ماری ماری نمائی پھلاں نے کوئے سول تہ پھونکرے تے نچھوہ گورے وجود پرسیاں
 کالیاں سولاں چا ہڑی دیتیاں سن۔ ڈری نی کہہرائے نی کمئی کر لانی معافیاں منگنی پھلاں

.....
 ٹہارے اندرونی تہ چھت ورپی فی لمی سل پر آنی بیٹھی سی تہ ہُن دوسا بے لحاظ اکھیاں
 سنگ کھو رنا ہو یا۔ بے شرم تہ بے پرد گالیاں نے نیزے کھو ہنا ہو یا پھلاں پر زور ازمان
 مگروں ٹہارے نے سامنے آلے تلے بچ آئی گیا سا۔“

ایہہ کہانی صرف پھلاں تہ دوسے دی نیہہ بلکہ پہاڑی گڑیاں دا اکثر نصیب بجا
 ہوندا ہے جے اوہ جاہلاں تہ وحشی لوکاں دیاں ہتھاں بچ روزانہ دے دوسے تہ پھلاں پیدا
 ہوندے ہین۔ اس بچ پھلاں دا کے تصور ہے ”پر پھلاں نا تصور کے سا؟ شاید ایہہ کے
 اوہ سوئی سی۔ یا ایہہ کہ ڈاہڈی سوہل سی۔ یا فر ایہہ کہ اوہ ڈاہڈی سادھی سی، جس نے دوسے
 نے وعدے فی آس پر سردار گامی نا کمر۔ خاوند نارشتہ تہ عورت نا لسا پن چھوڑی کے
 دوسے نال کاڈھا کری لیا سا۔“

عورت ذات تے ظلم مرداں دا شوق بھی رہیا ہے ہور ظلم کرنا ایہہ اپنا حق بھی
 سمجھدے ہین۔ چیاں اتھا کب اقتباس پیش ہے۔

”دوسا تہ پھلاں کی اپنی چاہ، مرضی تہ لوڑ نے مطابق برتتا تہ اپنے حکم نے دا بے
 تھلے دبی رکھنا چاہنا سا۔ پھلاں سوچیا واقعی اوہ دوسے آستہ گف دار پہیڈ تھیں بدھی تہ
 گجھ دی نیہہ سی۔“

پر پھلاں چھڑی مڑی پہیڈ تہ نیہہ سی۔ خالی ہڈ ماس نا بت ہونی تاں گامی سردار
 نے کمر دی رہی سکی۔ اوہ تہ جھیکو انسان ہے جس نے اندر سوچاں تہ رتجھاں نا شہر بسیا نا
 ہے۔ اُس نے دل بچ تہ سدھراں شوقاں نے رت نویں اُماہ بھٹے دے ہین۔ پہیڈ تہ
 بیڈنی اگ نبھائی لمی پئی جانی سی پر پھلاں نے بیڈنی بچ اسی نیہہ سگوں سینے بچ دی اگ
 بلنی ہونی سی جیہڑی پہیڈ آلی اگ تھیں بدھی تہ کاہلی، سیک تہ سرت باہیا کرنی سی۔“
 اسی اگ نبھائے تہ ٹھنڈی کیتے واسطے پھلاں گامی کو سٹ کا اسدے نوکر دوسے

نال ننھی آسی۔ اس طراں زندگی دی اہو کوڈیا کیں تہ کھٹاس باہندے آندے واسطے مینتی
ہوراں سُن اُچے تخیل نال زمینی حقیقت کو سامنے آندا ہے۔

بڈھی تہ سرکاری دفتر اں دی پہچان بن گئی دی ہے۔ مشہور ہے جے ایہہ رکھے ہتھ
دی کمائی ہے اسطراں تہند ہر چیز کو پھلیٹ رکھندی ہے۔ اسطراں ہی دفتر اں بچ بچ کے
ستھر بندہ بھی بڈھی دی غلاطت نال غلیظ ہو گیندا ہے۔

”جدوں ماہری اس دفتر بچ تبدیلی ہوئی تاں میں ایہہ تکی ہنگامہ رہی گیا ساں۔
کہ اس دفتر بچ تقریباً ہر ہک ملازم کھے ہتھ نال کاج کرنا آسا..... چہر اسی تھیں افسر توڑیں
ہر کوئی کھے ہتھ نال ہی کم لینا سا..... اس بارے بچ جدوں میں دفتر نے سنگیاں کولوی
کچھیاں تاں اوہ طوطا نما نکال اُپر چڑھائیاں نیاں پرانیاں گرد آلود عینکاں تے پچھے تھیں
ماہرے دار حیرانی شک تہ بے سبائی پھریاں اکھیاں نال نظر سننے ہک دو بے نال، کھسر
کھسر کرنے مشکوٹیاں پھرنے تہ فر اپنیاں اپنیاں فائیلوں اُپر نوٹ لکھن لگی پینے..... پر
اس گل نا پھیت جلدی کھلی گیا۔ ماہرے دفتر جو اکین کرنے نے دو بے ہی تہیاڑے رتی
کناری آلی فائیل لمی کے ہک بندہ ماہرے میز نے سامنے آئی کھلتا فر ماڑا جیا سہمیاں ہو یا
سامنے آلی گری پر پھی گیا تہ بلیں بے آگے پچھ نظر سٹی۔ فائیل نے نال ہی ہک لفافہ وی
ماہرے دار کھسکائی دتا۔“

اسطراں دی گینداں اسدے سماں بچ زندگی دا ہک حصہ بن گیا دا ہے اسدا اثر
صرف ہک دولوکاں تے ہیہ ہوندا بلکہ پرے معاشرے کو غلاطت نال ظلم دے حوالے کر
چھوڑا ہے۔

ہک افسانہ ”بنجواں موسم“ زندگی دیاں دردناک مسئلیاں دار اشارہ کردا ہے
جیہڑے ہک مدت تھیں جموں و کشمیر دا نصیب بن گئے دے ہین۔ کجھ اقتباس پیش ہین۔

”جدوں سنہرتی پر پنچواں موسم پہنک گیا سا
 ہو ہو سورج بستی پروں چھڑکنا لگھیا ساتھ بڈاں پنج
 فصلاں فی جائی اُگیاں
 لاشاں پکیاں لاشاں نے کھلاڑے لگے۔
 تہ فیر لاشاں کُہر آیاں سن.....
 گچھ چر گردوں سگھیاڑی پنج کیڑ
 لگڑواں فی تر فاہٹ
 رچھونی چیاؤں چیاؤں
 گھسٹیل آلے پاسے گٹاریاں نا کہو نکار
 تہ فوجی بوٹاں نا کھڑکار
 فوجیاں تکی.....
 ”بی بی ادھر سے دشمن کا کوئی آدمی تو نہیں گزرا“

جداں
 چھپرے نال سر کھنچے ہوئے جواب دتا
 میہہ ڈٹھا
 پہا یو۔ میں کوئی میہہ ڈٹھا.....

اسطراں دے مسئلے زندگی دا ہک بجا حصہ بن گئے دے ہین جہاں کو کسی بھی طور کنی
 میہہ کیتا جُل سکدا پر ایہہ اگ تہ اسدا سیک تینی ہوراں سُن بڑی خوبی نال باہندا کیتا
 ہے۔ جتھے جداں دا کُہر آلا فوج نال پہنار چائے دیاں جُلدا ہے تہ اسدا جوان پُتر
 کلا شکوف والیاں نال پہنار چائے دیاں ٹردا ہے۔ پتے موقعہ تے جداں دا کے حال

ہوندا ہے اُس دے جذبات غم تہ درد، کھتوے تہ بے بسائی دا اندازہ لینا کئی مشکل گل
 نیہ۔ جنداں کو کون اس گل دا یقین دیاں سکدا ہے جے ایہہ دوئی گروپ آپانچ ٹکرسن
 نا۔ ”جنداں کی پتہ سا..... ہنیں دوئے طراں لڑسن۔

ہک دو جے نی کھہہ کھڑی اڈاسن۔

ٹہسکار تہ گڑکار اٹھسن۔“؟

اس افسانے پنج جموں کشمیر دے ہر کمر دی کہانی ہے، ایہہ ہک سچی تہ کوڑی
 (کہڑوی) گل ہے۔

ہک ہور افسانہ ”جوف“ ہے۔ اس افسانے پنج سماج دے اندرادی اوہ کالکھ
 سامنے دسدی ہے۔ جیڑی صاف کپڑیاں تلا چھپائی گئی دی ہوندی ہے۔ امیری غریبی دا
 امتیاز قوم تعصب کو لو بدھ کا زہریلا بن گیا دا ہے۔ ہک مزدور جسدے پھٹے دے پرانے
 کپڑے، مٹی نال تھیا دا جتھ، فاقیاں نال صنعت کھیندا ہویا بھی اوہی انسان ہے جیڑی
 باقی دے صاف ستھرے کپڑے تہ آرام دی زندگی، جینے والے ٹہیڈ پھر کا کھانے کھین
 والے اس گل کو پہل گیندے ہین جے اندی زندگی اندا آرام اندی راحت اندی غذا
 سب اسی غریب دے خون تے مہیا ہوندی ہے۔

”گلا ڈاڈا اٹھکیا نا سا۔ تاپ نال اُس نا وجود پہنکھنا پیاء سا۔ جسراں اُس اندر
 پہنا نڈ پگنے پئے ہوون۔ دوپہرین کڑ پگنی تہ پ پنج رہا چلانے تہ باہنے راہنے ہوئے گرمی
 ہسرد نالے مشقت تہ پہنکھ نال جد اُس اندر ساڑ پین لگنی تاں اوہ ٹھنڈے پانی آلی باولی
 نال منہہ لائی چھپک لانا رہنا سا۔ بے توڑا پانی ڈا پھری ڈا پھری اُس نال ٹہیڈ آ پھری
 گیا سا۔ فر آکڑاں تہ اباسیاں اُس نے سریر کی توڑی دتا۔ پنڈے ور لونڈراں چڑھی آیتا تہ
 ٹھنڈاں دگ دگ لگی پیاء۔“

گڈی بچ چڑھ گیا تہ سارے گُریے نظر مار لیس تہ اسدی نظر ڈرا سورا پچھا دی سیٹ
تے گئی جتھا ہک سیٹ خالی آسی پر جس ویلے گلے سُن سیٹ تے بہنے دی کوشش کیتی تہ اس
نال کے برتاؤ ہوندا ہے۔

”جد گلے انہاں کی اگے کری بہنے نی کوشش کیتی تاں ہک باؤ بڑی حقارت نال
گلے کی گھبکیا۔“ پریس ہٹ اوئے توں تاں اُپر ہی چڑھنے نی کوشش کرنا پیا ایں۔
”جی..... مگی وی سیٹ ور بنھ دیو“ گلہ اپنے صافے کی ٹھیک کرنے ہوئے
بولیا۔

”سیٹ ور بنھ دیو.....؟ خان..... شکل تکی ایہی اپنی، گندہ جواں نال پتہر یا ناں۔
جا کوئی ہور سیٹ تک باؤ نے رُعب سٹیا۔“ باؤ جی دے اپنے کلیجے بچ چھدے لفظاں
دیاں احساس سُن جیاں گلے کو سپا دا ڈنگ مار یا۔ غربت تہ مند حالی تہ بد نصیبی دی لہو اس تیز
رفتار گڈی بچ بھی اُس دا چپکھا کردی رہی۔ اس طراں گلہ جانیو جا یودھ تکارن ہو یا ہر کسی
سُن اس نال مندا کیتا اُتھا توڑیں جے کسی سُن آپا کول بائی پکڑ کا کھلن بھی نیہہ دتا۔ ہمیں
جانی شور شرابا بھی ہو یا تہ آخر کار کلینڈر سُن گلے کو پھلے بوئے بچ کھلنے دی صلاح دتی
چھٹ کھڑی بچ ہمیں کیری اُتوں بس موڑ کھدیاں سدھی تلاں ہمیں دبا بچ..... گلہ بوئے
بچو باہر تہ باقی سواریاں سمیت بس ڈھوہنگے ناڑا بچ..... جیواٹ بچ گئی گلہ سُن دکھیا جے اوہ
زندہ ہے فر ہک نظر اس حادثے دا بائیس اس کو کسی ڈرامے نالو سارے سین اُکھیاں اگا فر
گئے ”مرو میں کے کراں“ گلہ سُن رہا چایا کھر ادار ٹرن لگا چند قوم ٹریا فر اسدے دل بچ
رحم جا گیا ہک ہی چھوٹ بٹی تہ بس گچھ کا کپن لگا باریاں کوھلیاں زخمیاں کو کڈھن
لگا۔“ اسطراں میتی ہوراں دے ہر ہک افسانے بچ یا پہاڑی افسانیاں بچ زندگی دے
مسائل پیش کیتے گئے ہین۔ میتی ہوراں دا ہک افسانہ ”شیرنی“ ہے جس بچ سردار غلام علی

تہ اسدی تہیو دے کرداراں دے ذریعہ اوہ مسائل بیان کیتے گئے ہین جہیز دے ہر ہک پہاڑی علاقیاں بچ رہن ولاے مالداراں کو پیش ایندے ہین اس افسانے بچ رچی کردار کو مینی ہوراں سُن پہاڑی گڑیاں دی بہادری تہ دلیری دامنونہ بنایا ہے۔

مینی ہوراں دے افسانے کسی کسی جائی داستانونی رنگ بھی پیش کردے ہین پر حقیقت نگاری تہ زندگی دے حقیقی مسائل تے بڑی پکڑ رکھدے ہین۔ انسان دی زندگی دے دردناک مسائل عموماً اندیاں افسانیاں دا موضوع ہوندا ہے۔

پر زندگی جیاں جیاں اگا بدھدی ہے تہ مسئلے بھی بدھے جلدے ہین نویں دور دے نویں مسائل پیدا ہو رہے ہین۔

اسکے..... خواجہ پرویز دلبر

پہاڑی زبان ہور اسدیاں شاخاں

زبان اسدے جذبات تہ خیالات دا ذریعہ ہے۔ اسی دی بدولت انسان کو عام حیوانان دے مقابلے حیوان ناطق آکھیا گیا دا ہے۔ سچ کچھو تہ زبان سُن ہی دُنیا بچ تہذیب و تمدن ہور مل جُل کے رہنے، بسنے دی بنیاد رکھی دی ہے۔ اگر زبان ایجاد نہ ہووے آتاں انسانی معاشرتی تہ تہذیب دے بارے سُننے کو کچھ بھی نہ ملدا۔

زبان کدوں ہور کتھے وجود بچ آئی۔ اسدے متعلق وقت تہ جائی داپتہ دھسنا کافی مشکل ہے بلکہ بولے گینے والی یا تقریری زبان دی قدامت تھیں ہجا اندازہ ہوندا ہے۔ چیاں روزِ ازل تھیں انسان دے نال آئی دی ہے۔ سوال ایہہ پیدا ہوندا ہے جے زبان کس طراں وجود بچ آئی اسدا اندازہ لینا مشکل نیہہ، شروع بچ ہک زبان آسی جہیڑی آدٹم دے زمانے بچ بولی گیندی آسی۔ اُس تھیں بعد جد لوک بدھدے گئے تہ قوماں بندیاں گیا زبانان تہ بولیاں بھی بدھدیاں گیاں۔ اِج کل دُنیا بچ ہزاراں زبانان بولیاں گیندیاں ہین ہر قوم دی اپنی اپنی زبان ہے۔ ایہی زبانان اُنڈے اظہار دا ذریعہ ہین۔

تہ اسدی تہیو دے کرداراں دے ذریعہ اوہ مسائل بیان کیتے گئے ہین جہیز دے ہر ہک پہاڑی علاقیاں پنج رہن ولاے مالداراں کو پیش ایندے ہین اس افسانے پنج رچی کردار کو مینی ہوراں سُن پہاڑی گویاں دی بہادری تہ دلیری دامنونہ بنایا ہے۔

مینی ہوراں دے افسانے کسی کسی جائی داستانوی رنگ بھی پیش کردے ہین پر حقیقت نگاری تہ زندگی دے حقیقی مسائل تہ بڑی پکڑ رکھدے ہین۔ انسان دی زندگی دے دردناک مسائل عموماً اندیاں افسانیاں دامنووع ہوندا ہے۔

پر زندگی جیاں جیاں اگا بدھدی ہے تہ مسئلے بھی بدھے جلدے ہین نویں دور دے نویں مسائل پیدا ہو رہے ہین۔

احتیاط نال کم رکھدا

تار

تار

تار

تار

تار

تار

تار

عام رائے ایہہ ہے جے شروع بچ انسان سُن اپنی معاشی تہ سماجی ضرورتاں ہور جذباتی کیفیات دے اظہار واسطے کجھ آوازاں کڈھیاں ہوسن۔ لوکاں سُن جسم دی حرکتاں تہ سکون ہور موقعے دی مدد نال انہاں آوازاں دے مفہوم کو سمجھیا ہوسی۔ اسی طراں ہر ضرورت ہر جذبے تہ ہر خیال دے اظہار واسطے مختلف آوازاں کڈھیاں ہوسن، آستے آستے انہاں آوازاں دے معنی مقرر ہوئے ہوسن۔ تبادلہ خیال واسطے ہک بولے گینے والی زبان وجود بچ آئی ہوسی۔ جتھے تک زباناں دی لکھائی والی صورت دا تعلق ہے اوہ بھی تقریباً اسی اندازے نال وجود بچ آئی ہے۔ انسان سُن پہلیاں اشاریاں نال اپنی گل آکھسی ہوسی۔ جھجڑیاں چیزاں موجود ہون آ انہاں چیزاں کو سمجھنے واسطے خطوط، خاکے ہور تصویراں بنا کے اشارے کیے گئے ہوسن۔ فراوہ خطوط خاکیاں ہور تصویراں کو اظہار خیال واسطے ہمیشہ استعمال گیتا گیندا ہووئے آتہ اوہی اشارے فر حروف بن گئے ہوسن۔

زبان دلاں کو جوڑنے واکم کردی ہے لہذا زبان دی فطرت تھیں واقفیت ہونی ہر کسی واسطے ضروری ہے۔ اتھے اٹھارہویں صدی بچ انگریزاں دا عمل دخل جد باضابطہ شروع کیتا ہور انہاں کو کامیابی حاصل ہوئی۔ قومی سطح تے لسانی مسلیاں کو حل کرنے واسطے لسانیاتی نقطہ نظر دی ضرورت پیندی ہے۔ معیاری زبان، قومی زبان، سرکاری زبان، علاقائی زبان، کاروباری زبان وغیرہ کئی قسماں ہین۔ جہاں کو سمجھنے تہ اندام مقام متعین کرنے واسطے لسانی فطرت تہ نقطہ نظر کو سامنے رکھنا ضروری ہوندا ہے۔

کسے زبان دی ترقی تہ اُس دی حفاظت دا ادارہ دار اُس زبان دی لسانیات تے ہی ہوندا ہے۔ اُساں کو انہاں اصولاں تے نظر رکھنی ہوسی لسانیات ہک ہجا علم ہے جس بچ زبان دے مطالعے واسطے زبان دا ہی سہارا کہننا پیندا ہے۔ یعنی لسانیات دا مواد تہ موضوع بھی زبان ہے ہور اِس دے مطالعے دا ذریعے بھی زبان ہے۔ لسانیات بچ زبان دوہرا

کر دار ادا کردی ہے اس واسطے اس دے استعمال پنج نہایت احتیاط نال کم رکھدا جُلدا ہے۔

پہاڑی بھی ہک قدیم تہ مشہور زبان ہے۔ اس طبقے پنج بغیر کسی تفریق دے مُسلم، ہندو ہور سکھ بڑی تعداد پنج شامل ہین ایہہ لوک اس زبان کو اپنے ماضی الضمیر دی ادائیگی دا ذریعہ بنا رہے ہین۔ اگر اس زبان کو ماضی دے جھروکیاں پنج دکھ جُلے تاں اسدا ماضی انتہائی تابناک نظر ایںدا ہے۔ کیا نلکے کے اس زبان سُن کئی دانشوراں، پہادراں، قلمکاراں تہ شاعران کو پیدا کیتا دا ہے۔ اس زبان نال تعلق رکھنے والے کئی حکمراناں سُن ملک دے کئی ہصیاں تے حکمرانی دے جو ہر بھی دہسے دے ہین جدکہ حالات دی تیزی تہ غضب والی وہا سُن ۱۹۴۷ء پنج اس قبیلے کو دوواں ہصیاں پنج سرحدی لکیراں دے ذریعے بنڈھ کے کمزور بنا سٹیا۔ جس دی وجہ نال پہاڑی لوک کمزور تہ پسماندہ قوماں دی فہرست پنج قید ہو کے رہ گئے۔ کدے قوماں اُتے تہ کدے کدے ملکا تے حکومت کرنے والی ایہہ قوم زمانے ہور حالات دے تھپڑاں کو برداشت نہ کر سکی، ہندوستان دی آزادی دے بعد ایہہ بہادر قوم آج ملک دی سرحدی تہ پہاڑی علاقیاں پنج کسمپرسی دی زندگی گزار رہی ہے۔ اگر آسیں صرف اس زبان دی تاریخ تے نظر سٹاں تہ پتہ چلدا ہے کہ صدیاں اس زبان سُن دونیاں زبانناں تھیں لفظاں دی ذخیرہ اندوزی کیتی دی ہے ہور آج بھی کر رہی ہے۔ اس واسطے آساں کو اس زبان پنج آسانی نال سنسکرت، ہندی، اُردو، فارسی، عربی، تُرکی، راجستھانی، ہریانوی، گجراتی، ڈوگری، گوجری تہ کشمیری زبانناں دے بے شمار الفاظ مل سکدے ہین۔ اس زبان سُن انتہائی وسعت قلبی نال انہاں کو اپنے اندر جاء فراہم کیتی۔ اس واسطے پہاڑی زبان کو ہند آریائی زبانناں پنج شامل کیتا جُل سکدا ہے۔ جتھے تکر اس زبان دے رسم الخط دا تعلق ہے تاں مختلف زمانیاں ہور مختلف علاقیاں پنج اس دے رسم الخط

بھی مختلف رہے دے ہیں۔ جس طراں ناکری دیوناگری ہور شار دلہی جھیر دی کھے پاسیو لکھی جلدی آسی، صدیاں تک ایہہ زبان اسی رسم الخط پنج لکھی پڑھی جلدی رہی۔ زمانے دی تبدیلی دے نال اس پنج بھی تبدیلیاں ایندیاں گیاں۔ اتھے تک کہ ایہہ زبان صرف بولنے تکر محدود ہو کے رہ گئی۔ اس زبان پنج کوئی بھی علمی تہ ادبی کم نہ ہو سکیا گزشتہ ہک ڈیڑھ صدی تھیں اس زبان پنج کجھ کم کیتا گیا دا ہے اس کو محفوظ رکھے واسطے فارسی رسم الخط دا سہارا بکھنڈا گیا جھیر دا آج تکر جاری ہے۔ ہن اس زبان کو فروغ دینے واسطے جموں و کشمیر پنج ریڈیو کشمیر سرینگر۔ دور درشن تہ خاص کر کلچرل اکیڈمی اگے بدھ کے حصہ کھن رہے ہیں۔ حالاں کے ماضی پنج ایہہ زبان پنج سارے بادشاہواں دی ماء بولی ہونے دے ناطے اُنڈے دور اقتدار پنج سرکاری زبان بن کے لوکاں دیاں ضرورتاں کو پورا کردی رہی ہے۔ جہاں چو کجھ ایہہ ہن۔ راجہ پورس جھیر دا جہلم تھیں چناب تکر دی سلطنت دا بادشاہ آسا۔ ہک راجپوت راجہ جس دی دارالسلطنت پوٹھوہار (موجودہ پاکستان دا اسلام آباد شہر) آسی سرکاری زبان بھی ایہی زبان آسی۔ ماہر لسانیات اس گل تے متفق نظر ایندے ہن کہ پہاڑی مختلف علاقائی ناواں نال ہی صحیح مگر شمال مغربی برصغیر دے ہک بڑے علاقے پنج حکمران رہی ہے۔ جس طراں موجودہ ہندوستان تہ پاکستان دے زیر انتظام کشمیر پنج جہاں بادشاہواں حکمرانی کیتی ہے اُنڈے ناں اسطراں ہن۔ سلطان مظفر خان۔ ہیبت خان، محمود خان، حسین خان، زبردست خان ہور راجہ شیر احمد خان وغیرہ قابل ذکر ہن۔ اسطراں انہاں پہاڑی سلطاناں دی حکومت ۱۶۴۴ء دے قریب قائم ہوئی آسی جسکو ۱۸۵۴ء پنج ڈوگرہ حکومت دے مہاراجہ گلاب سنگھ سن ختم کر دتی آسی۔

مشہور مورخین دے مطابق پیر پنچال دے اہندے والے علاقیاں تھیں کھن کے ہماچل پردیش دے اُتلے علاقیاں سمیت گڑھوال (اُتر اکھنڈ) ہور نیپال تک پہاڑی علاقہ

ہے انہاں علاقیاں پنج آبادقواں کو پہاڑی قرار دیتا دا ہے ہور انڈی بول چال دی زبان کو پہاڑی زبان دے زمرے پنج رکھیا دا ہے۔ مورخہ سن پہاڑی کو ٹرواں حصیاں پنج بندھیا ہے۔

مشرقی پہاڑی۔ پہاڑی زبان دی ایہہ شاخ نیپال پنج بولی جلدی ہے اسکو مقامی لوک خشورہ (Khashora) دے ناں نال جان دے ہین۔

۲۔ مرکزی پہاڑی۔ پہاڑی زبان دی ایہہ شاخ اتر اکھنڈ پنج بولے گیندی ہے اُتھے اسکو گڑھووالی تہ کماونی آکھ دے ہین۔

۳۔ مغربی پہاڑی: ایہہ پہاڑی زبان دی ترہی شاخ ہے۔ ہک اندازے دے مطابق پاکستان زیر انتظام کشمیر پنج ۹۶ فیصدی بولے گیندی ہے۔ جد کہ اُتھے جموں و کشمیر پنج بھی ایہہ زبان بولنے والیاں دی کوئی کمی نیہہ جسطراں کہ پونچھ، راجوری، کپواڑہ، سرینگر، گاندربل، بدگام، بارہمولہ، آنت ناگ وغیرہ لگ بھگ سارے ضلعیاں پنج بولے گیندی ہے۔ مغربی پہاڑی: مغربی پنجابی نال کافی حد تک ملدی جلدی ہے۔ ڈاکٹر شوکت سبزواری دے مطابق پشماچی زمرے دیاں زبانوں۔ مغربی پنجاب دی زبان ہے جہیڑی پاکستان دے راولپنڈی سرگودھا، ملتان، ہور بہاول پور دے علاقیاں پنج بولی جلدی ہے۔ ایہہ زبان اپنے گرائمر، صوت، ہور لفظاں دے لحاظ نال پنجابی تھیں مختلف ہے ہور ایہہ زبان پہاڑی یا پوٹھوہاری آکھال دی ہے۔

ایہہ کتنی قدیم زبان ہے اسدا اندازہ اس گل تھیں لگدا ہے اسدی جنم بھوی قدیم گندھارا ہے جسکو درستان بھی آکھ دے ہین۔ ایہہ علاقہ گندھارا تھیں جہلم تکر ہے اس پنج مچ ساریاں بولیاں بولے گیندیاں ہین تہ نمائندہ بولی ایہی ہندکو آسی جسدا عمومی ناں پہاڑی ہے۔ ایہہ زبان کتنی قدیم ہے اسدا اندازہ کئی شہادتوں تھیں ملدا ہے۔ جے ”بھرت

”کھتا“ کتاب بھی اسی زبان پنج پہاڑی زبان پنج لکھی گئی دی ہے۔ جس کو شمالی ہندوستان پنج اُردو دی پہلی کتاب تصور کیا گیندا ہے۔

جناب ظفر اقبال منہاس صاحب اپنے ہک مضمون جموں و کشمیر دے پہاڑی لوک زبان و ثقافت پنج رقم طراز ہیں۔

”جے تواریخی آثار تہ شہادتیں اس گل تے دلالت کر دیاں ہین کہ شہنشاہ اشوک دے عہد تھیں کئی سو برس پہلے پہاڑی زبان شاردا پیٹھ ہور اُسدے آسے پاسے دیاں علاقیاں پنج بولی گیندی آسی۔ شاردا دا ایہہ علاقہ بدھ مت دی تبلیغ دا کئی سالوں تک مرکز رہیا۔ اشوک دے دور پنج بدھ مت کو کشمیر پنج عروج حاصل آسا ہور شاردا پیٹھ پنج بدھ مت تے کھوج ہور تحقیق دا کم زور ایں تے آسا۔ آکھے گیندا ہے جے اُس زمانے پنج سنسکرت ہک مشکل (اوکھی) زبان بن کے رہ گئی دی آسی۔ ایہہ عام بول چال دی زبان نہ آسی اس واسطے بدھ مت کو پھیلنے واسطے ہک سادھانہ عام فہم زبان دا انتخاب کیتا گیا۔ جس پنج سنسکرت دیاں گجھ اصطلاحواں دے علاوہ مقامی پراکرت کوئی ہور بیہہ اُنہاں تہیاڑیاں اُتھے مقامی سطح تے بولی گیندے والی پہاڑی آسی۔ جس واسطے ہک نواں رسم الخط ایجاد کیتا گیا دا آسا۔ جس کو شاردا لہی دانان دتا گیا۔“

ہُن سوال ایہہ پیدا ہوندا ہے جس زبان دا ماضی اتنا روشن رہیا دا ہووے جس کو بادشاہواں سُن اپنی سرکاری زبان دی زینت بخشی ہووے، جس دے بولنے والیاں دی اتنی بڑی تعداد ہووے کہ باقی ملکاں تھیں ہٹ کے صرف جموں و کشمیر پنج ہی ۲۴ لکھ تعداد ہے۔ ڈاکٹر مرزا فاروق انوار صاحب فرمیںدے ہین جے ”پہاڑی زبان دیاں جغرافیائی حدیں ہماچل تہ اُسدے آہند گماہند دیاں ہمالیائی ریاستاں تھیں شروع ہوندیاں ہین تہ ہندوستان دے شمال مشرقی ہمالیائی سلسلے دے نال نال ہوندیاں ہویاں ضلع ہزارہ

(پاکستان) تکر پچیاں ہین۔ بعض شہادتوں دے مطابق، اتھے ہی بس نیہ ہوندی بلکہ اس زبان دے آثار افغانستان دے بعض علاقیاں پنج بھی نظر ایندے ہین۔ اتھے ہی نیہ بلکہ سویت یونین دے تسلط تھیں نکلنے والیاں بعض ریاستاں پنج بھی اس زبان دی موجودگی دی گواہی ملدی ہے۔ ”پہاڑی زبان دنیا دیاں کئی زباناں دے لفظ اپنے اندر سہماں کے رکھی دی ہے ہور کئی زباناں نال حدتوں زیادہ ملدی جلدی ہے۔ مثلاً ہندی، پنجابی، ہریانوی، گجراتی، راجستھانی، ہماچلی، ڈوگری، گوجری، راولپنڈی دی زبان سرائیکی سندھی ہور اردو۔ اس طراں اس زبان دے پہلے تاریخ دان کوئی پہچان نہ کر سکدے آسے۔ کدے اسکو پنجابی دے زمرے پنج شمار کردے آسے تہ کدے باقی زباناں نال۔ بہر حال پنجابی تہ پہاڑی ہک چہرے تے دو اکھیاں ہونے دے برابر ہین کیاں کہ اگر اندے ناں الگ الگ ہین جد کہ بنیادی طور تے انہاں پنج کوئی خاص فرق نظر نیہ ایندا۔ کسالی پنجابی پہاڑی نال پنج زیادہ ملدی ہے۔ اس واسطے اگر ایہہ آکھیا جے کہ اردو جس ویلے وجود پنج آئی پہاڑی زبان دا بھی اردو زبان بنینے پنج اہم رول رہیا ہے تہ بے جاء نہ ہوی۔ پہاڑی زبان دیاں ترے بڑیاں شاخاں ہین جسطراں کہ پہلے عرض کیتی جے مشرقی پہاڑی ۲ مرکز ی پہاڑی ۳ مغربی پہاڑی جد کہ جھینڈی ایہہ تریخی شاخ ہے اس پنجو بھی کجھ شاخاں نکلی دیاں ہین مثال دے طور تے۔ ہندکو، پوٹھوہاری، ملتان ی، سرائیکی، کاغانی، میرپوری، جد کہ کشمیر پنج اسدیاں کجھ ہور شاخاں بھی ہین جسطراں کہ پونچھی، رام بنی، کاغانی، پار ی۔ پونچھی: ایہہ شاخ پونچھ تہ راجوری پنج بولے گیندی ہے اسدے علاوہ وادی کشمیر پنج بھی اکا دکا جائیاں پنج صرف اوہی لوک بولدے ہین جھینڈے پونچھ تو ہجرت کر کے آئے دے ہین۔ مثلاً ٹنگمرگ شویاں وغیرہ۔ اس شاخ پنج ”د“ دے بدلے نون استعمال کردے ہین تہ کجھ لفظ ڈوگری نال ملدے جلدے ہین۔

۲: رام بنی: ایہہ پہاڑی زبان دی شاخ رام بن دے علاقے پنج بولے گیندی ہے۔ کاغانی۔ پہاڑی زبان دی کاغانی شاخ انہاں لوکان دی زبان ہے جیہڑے کاغان تھس ہجرت کر کے جموں و کشمیر پنج بے دے ہین۔ ایہہ لوک آج بھی کاغانی آکھال دے ہین۔ انہاں پنج بھی کئی ذاتاں دے لوک شامل ہین۔ پرانیاں بُرگاں کولوستیادا ہے جے پہلے کسی زمانے پنج کاغان علاقے پنج برف حد تھیں زیادہ پئی آسی جس نال سارا علاقہ ڈُب گیا آسانہ لوک اُتھو ہجرت کر کے جموں کشمیر پنج بسن لگ گئے۔

پاری: اس شاخ نال تعلق رکھنے والے لوکان کو ”پارے“ تہ کشمیر زبان پنج ”پارم“ یا ”لہرم“ یعنی پارو آنے والے یا پار کے آکھے گیندا ہے ایہہ لوک پاکستان دے مختلف علاقیاں تھیں آکے کشمیر پنج بے دے ہین خاص کر ضلع کپواڑہ۔ بانڈی پورہ تہ گاندر بل پنج۔

پہاڑی زبان دی ایہہ شاخ بہت آسان ہے۔ پنجابی تہ اُردو نال پنج زیادہ ملدی ہے کسی کسی جانی انہاں کو عام لوک پنجابی بھی آکھ دے ہین۔

کے ڈی مٹی صاحب شیزازہ پنج پہاڑی زبان دیاں ہور دوشاخاں بھی دھس دے ہین چبال تہ میر پوری۔ جیہڑیاں جموں و کشمیر پنج بولے گیندیاں ہین۔ بہر حال انہاں ساریاں شاخاں کو ملا کے ہک عمومی ناں رکھیا گیا دا ہے جسکو پہاڑی زبان آکھ دے گیندا ہے۔ جس طراں اسدا ناں رکھیا دا ہے اسی طراں اس واسطے نشریاتی تہ یا عمومی زبان بھی ترتیب دینے دی ضرورت ہے۔ جیہڑی سہل تہ آسان ہووے ہور ساریاں بولنے والیاں دی سمجھ پنج آجبلے۔

پہاڑی ماہیہ بچ مزاح

ماہیا ساہڑے لوک ورثے یا لوک ادب نی سب تھیں خوبصورت، دلنشین تہ موثر صنف اے۔ ایہی لوک گیت جتنے پُرانے ہین اتنی ہی انہاں بچ تازگی، شگفتگی، توانائی ہو رد دتہ سوز چیا بسا نا اے۔ تہذیب تہ ثقافت نی تاریخ لکھنے والا جس ویلے وی قلم چکنا اے، اوہ صدیاں ور کھنڈے نے لوک ورثے (ادب) نی لوہ بچ ہی آج نی تہذیب و تمدن ہو ر ثقافت نے خط و خال باندے کرنا اے۔

لوک ادب کسے وی قوم نے صدیاں ور کھنڈے ہوئے تجریاں ہو ر مشاہدیاں نا آئینہ دار ہونا اے ہو ر اسے نے ذریعے اسیں کچھلے دور بچ رہن والیاں نے رسم و رواج، عاداتاں، عقیدیاں، طرز زندگی، انہاں نیاں خواہشاں، خوشیاں، غمیاں ہو ر خیالات کی بیوں چنگے طریقے سنگ سمجھنے نے قابل ہو سکے ہاں۔

لوک ادب بچ ماہیہ نی توانائی ہو ر تاثیر تھیں کون مگری سکنا اے۔ ماہیہ نیاں کئی اک قسماں ہین، جیہڑیاں موضوع ہو ر معنی نے لحاظ نال مقرر کیتیاں گئیاں ہین۔ جہاں نا تذکرہ ”ہندکو اصنافِ سخن“ بچ تفصیل نال دتا گیا نا اے۔ اتھے اسیں پہاڑی بچ مزاحیہ ادبے حوالے نال لیکھے ماہیہ پیش کر رہے ہاں، جہاں بچ مزاح فی شگفتگی ہو ر شوخی وی

اے ہو وطن نے تیر دی:

میرے چنے چکھے ہاڑی آ
لوکاں بیاہ کیتا
ماہری قسمت ماڑی آ

ہتھ مٹھا بنگ ماہیا
اساں پسند کیتا
تیرا مُشکی رگ ماہیا

میرے چکھے چکھے آنی ایں
اگوں تیری ماء جلدی
کیوں قید کرانی ایں

کوٹھے تے اگیٹھی آ
تیرے چکھے کُتا لکيا
میں شابا کیتی آ

شروکاں اُتے جپ آئی آ
سِدھا سِدھا کُ ماہیا
لتاں کھانے دی نیت آئی آ

کن کانٹے پائے ہوئے نی
مُرُ مُرُ کیوں تکلیں
ہڑے پیسے لائے ہوئے نی

کھوتی ہل پیٹی باہندی آ
لوکاں دا ٹھٹھا مَنول
ساہڑی روزی کماندی آ

ساگ تر بڑے دا
آج تیرا ماہی وے ڈٹھا
جیاں کھوتا رُ بڑے دا

سپ ماریا گتے نال
ہک تیرا لک پتلا
دوجا رُنی این لکے نال

لنگری وچ گٹ پشہ
میرے کولوں کے منگنا ایں
میری ماؤ کولوں منگ رشتہ

گو بھی دا بھل ہوسی
چکھلیاں معاف کرو
اگوں کدے دی نہ پھل ہوسی

☆

شردکاں تے گہٹی اے
کالا شاہ ماہیا
کے پالش کیتی اے

☆

کن کانٹے وے پائے ہوئے نی
پتلے وے لک والیے
ساہڑے خون سکائے ہوئے نی

☆

جہاگا سوئی جوگا
جادو ادہ کرساں
نہ رمسیں دوئی جوگا

☆

دانا پتے دا
گلی گلی پیا پھر دا
بیوپاری عشقے دا

☆

مکی کبابے دی
ڈولی وچ نہ پیندی
پہلی رات عذابے دی

ہٹیاں اُتے لون ہووے
اُساں میں تاں سمجھاواں
جے ماہی نکا معصوم ہووے

بالن شکے وے شکے
آ دوئے نکل جلاں
کیہڑے روندے نی نکلے

آج نے جدید دور پنج دی اساہڑے شاعراں سُن ماہیے نی اس پیاری صنف نے
بابدے واسطے بہوں ہی اہم کردار ادا کیتا اے۔ پہاویں جے مزاحیہ ماہیے کہٹ آکھے
گئے ہن لیکن اس صنفِ سخن کی مزاج نال سجانے پنج کوئی کمی نہہ چھوڑی اے۔ انہاں پنج
خالص مزاج دی اے ہور طنز نے ذریعے مقصدیت نے پہلونا دی خیال رکھیا گیا اے۔
ملاحظہ فرماؤ سلطان سکون نے کجھ مزاحیہ ماہیے:

سونے دا پن ہوندا
کل تیرا ٹھول ڈٹھا
چٹیاں ٹٹھا کے دا جن ہوندا

چٹی میم دی اُن ماہیا
میں ذری سندی آں
توں آٹا گن ماہیا

ماہیا بگل کے بُنھ کیتا
لوکاں خصم کیتے
آساں خصمی دا تھن کیتا

کم دواں دا ہوندا اے
میں ٹی وی دیکھدی آں
ماہیا کپڑے تھوندا اے

کوئی بوٹا ریٹھے دا
کیڈا سوہنا لگدا اے
ماہیا کھوتے تے بیٹھے دا

رنگ لایا طوطے تے
ماہیے مری کھڑیا
می بہال کے کھوتے تے

کہر بدھا ہو یا کہہ کھاسی
ماہیے آں بگل چھوڑو
آپے چ کے مڑ آسی

دمہ کیتا ناڑے تے
مری وی میں سیر کیتی
ماہیے دے کندھاڑے تے
اسلم وجدان ہوراں نے کجھ مزاحیہ ماہیے ملاحظہ فرماؤ:

کوٹھے داروں آ ماہیا
بڑی سیفوشن اے
ملک شیک پلا ماہیا

مسقط گو ماہیا
روپ ڈی ویلیو اے
اُتھوں ڈالر ٹھو ماہیا

ٹی وی آن کرو
مائینڈ یو آر لنگوچ تے
ڈریس ول وی تنہیاں کرو

پٹاٹو پکا چھوڑو
سم گیٹ آر کمنگ
چنجر دی لا چھوڑو

ہن پکا چھوڑاں
اف یو ڈونٹ مائنڈ
وائٹ واش کرا چھوڑاں
ہن کچھ مزاحیہ مایے نیاز سواتی ہوراں نے:

ماہیا ہسدا ہساندا اے
ماہیا نہ ہووے تے
کھار کھانے کو آندا اے

ڈنڈا لوہے والا میہ پہنچدا
درجن رُٹیاں نال
میرا ماہیا میہ رجدا

پتلا دا تالا اے
بچوں ماہیا پوری شے اے
اُتوں پہولا پہالا اے

ڈوگی دچ بہیکو اے
اسی چُپ کیجے بندے
ساہڑا ماہیا گلوکھر اے

☆

پانی لسی جائی سجدا اے
لوکاں توں ڈردے ورے
آ کے میرے تے گجدا اے

☆

ست برگے دا مٹھل ماہیا
غلطی تیری اے
میرے نال نہ گھل ماہیا

☆

مسکین علی:

ماہیے دا وے خیال آیا
ساہڑیاں تعلیماتے
ہوؤں ڈاڈا زوال آیا

☆

سرے اُتے چا کھاری
چار اکھر نہ پا سکیں
تیری ڈگری دے کس کاری

کھاری اُتے کھاری اے
حالت نکلے سکولے دی
ہٹوکاں کولوں ماڑی اے

کھدی آ وے چا چھوڑاں
پنچ سوتر یہاں کنجوں پنجاں
کمریاں آج مٹا چھوڑاں

نقشہ پئے مٹگنے آں
بلڈنگ ٹساں نصیب ہووے
اسیں چھیرے مٹگنے آں

سمندر خان سمندر:

اسانی ہل ماہیا
آئی ایم سو ساری
ویٹ توں آر ال ماہیا

می توں ہیٹ نہ کر ماہیا
آئی ایم ناٹ کمنگ
یو ویٹ نہ کر ماہیا

تدریسی کٹ ماہیا
ہک ریکوسٹ کراں
می ڈونٹ فارگٹ ماہیا

پانی کھوہ اُتوں پھر دے او
ہک اڈجیکشن اے
تُسیں شیو نہیں کردے او

انگریزی پڑھا چھوڑو
تُسیں ایم اے انگلش
می بی اے کرا چھوڑو

چمچے

ایک چمچہ چاہیے اپنی بوھائی کے لئے
کچھ تو پاس ہوا ہے، خود نمائی کے لئے

حضرات! قدیم دقتاں بچ چمچے بالکل میہ سن ہونے۔ صرف چمچے ہی میہ اُجے
جیہ گچھ دی میہ سی ہونا، مگر زندگی اُس زندگی اُس ویلے دی ہے سی۔ انسان پتراں
سنگ اپنا تن کجنا سی۔ کچا کھانا سی۔ فر اُس بلیاں بلیاں پتھر نے ہتھیارتہ پہناٹے بنانا
شروع کیئے۔ پہناٹیاں برتتاں نے نال چمچیاں فی ضرورت کی کدوں ضروری کچھیا گیا،
اس بارے بچ یقین سنگ گچھ دی میہ آکھیا جائی سکنا۔ البتہ چمچیاں فی اہمیت تہ افادیت
نے مد نظر ایہہ آکھیا جائی سکنا اے کہ کھانا پکانے فی نوبت آونے نال ہی چمچیاں نے
وچو دنا ہونا ضروری کچھیا گیا ہوسی۔ پہناویں ہی پتھر یا لکڑی نے بنائے گئے ہوسن گے۔
بعد بچ گزرنے وقت نے نال نال ہر چیز نارنگ روپ بدلنا تہ معیار اُچھا ہونا گیا تہ نال
نال چمچیاں ناوی.....!

آج ہزار بچ کچھ کچھ قسماں نے اک تھیں اک بدھ چمچے موجود تہ دستیاب ہین۔ مثلاً
پلاسٹک نے چمچے، سنیل نے چمچے، تانبے نے چمچے، لکڑی نے چمچے، سونے تہ چاندی نے چمچے،
کھانا پکانے نے چمچے ہر دیگی چمچے تہ تھری کانٹے سمیت کھانا کھانے والے چمچے وغیرہ۔

نیکے قد کا ٹھوڑا لے چچے جس ویلے کھانا کھانے واسطے ویڈو دیکھ آئے تہ بے شمار لوکاں چچیاں سنگ کھانا پینا باعثِ عزت تہ فخر کجھیا جانا اے تہ جہاں لوکاں کی چچے میسر میہ ہوئی سکے یا پسند میہ آئے، انہاں کئی کئی دلیلاں پیش کیتیاں کہ ”ہتھاں نے ہونے ہوئیاں چچے کیاں؟“ ایہہ تہ باندے باندے ہتھاں نی توہن ہوئی نا.....!“ تہ ”جیہڑا مزا انگلیاں چلنے بچ اے اوہ چچیاں بچ کتھاں؟“

مگر انہاں ساریاں دلیلاں تہ گلاں نے باوجود آج وی بے شمار لوک چچیاں نال ہی کھانا پینا پسند کرنے ہین۔ انہاں بچوں کجھ ایہجے نازک تہ نفاست پسند ہونے ہین کہ انہاں کی اگر موقعے اُپر چچہ نہ لیجھے تہ اوہ کھانے تھیں ہی پرہیز کری جھوڑنے ہین۔ صرف بڑے ہی میہ عام طور اُپر بچے وی چچے نال ہی کھانے نی ضد کرنے ہین۔ اس واسطے چچیاں نی اہمیت، ضرورت تہ افادیت یعنی فائدیاں تھیں کسے کی وی انکار میہ اے۔ چچیاں نی اک خاص صفت ایہہ وی اے کہ پلیٹ ہووے یا ہنڈی، دیگ خالی ہونے نی صورت بچ چچے کھانے والیاں کی آگاہ کری جھوڑنے ہین۔ ویسے ساگ سلوتا ہووے یا بریانی پھت، پٹھے سدھے ہوئی تہ چچے کڑائیاں نے تک باہر کڈھی آنے بچ کامیاب ہوئی جانے ہین۔ دراصل کامیاب نالے کارگر چچے اوئی ہونے ہین جیہڑے ہر ہنڈی بچ کُفٹ ہوئی جانے ہین۔ یعنی چچیاں واسطے ہر دیگ تا چچہ ہونا ضروری اے۔

اس تھیں علاوہ چچے کجھ بڑے بڑے کم کرنے ہوئیاں وی نظر آونے ہین۔ ہتھیار نے طور اُپر چچے نہ صرف بندے نادفع تہ حفاظت کرنے نے کم آونے ہین سگوں مارنے نے کم وی آونے ہین۔ زیادہ تر کھڑ والیاں چچیاں نی مدد نال ہی اپنے اپنے کھڑ والے کی فرمانبرداری، مطیع تہ اپنے سائے پٹھر رکھنے بچ کامیاب رہنیاں ہین۔ اس

واسطے تک کبر والے کی شاعرانہ انداز بچ گجھ اسراں وی آکھنا پیا ۔

اس مقابلے سے بہتر ہے ہار مان لوں میں اپنی

میرے ہاتھ آئی جھاڑو بیوی نے چچھ اٹھا رکھا ہے

بہر حال انہاں چچیاں تھیں ہٹ کے تکیا جائے تہ اساہڑی جینی جاگنی دُنیابچ

اساہڑے جیسے جینے جاگنے چچیاں نی وی کوئی کمی تہ کہنا تا میہ اے تہ انہاں جینے

جاگنیاں چچیاں نی اہمیت افادیت تہ کارگزاری کھانے پینے والے چچیاں تھیں کئی گنا

زیادہ مٹی جانی اے۔ انہاں نی اسے اہمیت تہ افادیت نے مد نظر ہی اساں کی ایہہ

آکھنا پیا اے کہ ۔

ایک چچہ چاہیے اپنی بڑھائی کے لئے

کچھ تو پاس ہوا پئے خود نمائی کے لئے

گجھ سیانے لوک اپنے منہ بچ سونے چاندی نے چچے لئی اس دُنیابچ آونے

ہین۔ عام طور اُپر ایہہ منیا جانا اے کہ بڑے لوکاں نے بے شمار چچے ہونے ہین۔ اتھے

تک کہ جیہڑے لوک اپنے منہ بچ سونے چاندی نے چچے لئی پیدا ہونے ہین انہاں

کی وی مزید چچیاں نی لوڑ ہونی اے تاں جے اوہ اپنے آپ کی مٹے بڑے نالے

بڑیاں کولوں وی بڑا آکھوائی سکں تہ دویاں لوکاں کی اپنا بڑا پن دہسی سکں۔ مگر

اساہڑی طراں نے لوک جنہاں کی چچے میسر ہی میہہ ہوئی سکے اوہ اپنے دل کی گجھ

اسطراں ٹھنڈا بنے ہوئے نظر آونے ہین ۔

عزت و شہرت ملتی ہے اپنے کام سے

چچوں کے کہنے سے کوئی بڑا نہیں ہوتا

مگر اس حقیقت کی وی نظر انداز میہہ کیتا جانی سکنا کہ جیہڑے جیہڑے کم کاج

اک بندہ خود ہیہہ کری سکنا اے اوہ سارے کم کاج چچے بڑی آسانی سنگ کری سکے
ہین۔ دراصل چچے اک قسم ناہتھیار ہونے ہین تہ ظاہر اے، ہتھیاراں نی مدد سنگ کوئی
وی کم ہووے جس نوعیت نا مرضی ہووے بڑی آسانی سنگ ہوئی سکنا اے۔ اس
واسطے تہ ہر کبھی تھیں نا کام تہ نا مراد ہوئی جانے والا بندہ آخر ایہہ خواہش تہ تمنا کرنا ہو یا
نظر آونا اے۔

کہیں بھی دال گلتی نہیں ہے ہماری
اب کوئی چچہ چلا کر دیکھتے ہین

دراصل اس نسنی چچنی تہ مصروف دنیا کج ساریاں کی چچیاں نی لوڑ ہونی
اے، کیاں کہ چچے دست راست ہونے ہین۔ یعنی نہایت ہی مددگار ہونے ہین۔ مگر
متیاں لوکاں نی مشکل ایہہ اے کہ اوہ پہچان ہی نہیہہ کری سکے کہ کیہڑا بندہ چچہ گری نے
قابل اے تہ کیہڑا نہیہہ اے۔ دراصل چچے ہر جگہ آسانی سنگ لکھی سکے ہین، مگر شرط
ایہہ اے کہ ٹس اپنیاں اکھیاں گھلیاں رکھو، نظر تیز رکھو تہ مشاہدہ ڈوہنگا کرو۔ کن وی
گھلے رکھو، سٹو تہ بجھو۔ ٹرنیاں پھر نیاں ہو نیاں ٹرنے پھرنے لوکاں کی غور سنگ تلکو تہ
غور سنگ سٹو۔ مثال نے طور اُپر اگر ٹس اپنا کوئی نکا جیا بیگ یا کوئی دوا تر یا سامان
آسانی سنگ چائی چکی ٹری رہے ہو تہ کوئی دوا بندہ خواہ مخواہ ہی ٹساں نا سامان چلنے
واسطے تیار اے تہ ٹس سمجھی جاو کہ ایہہ بندہ چچہ گری کرنے نے قابل اے۔

تھیں اگر اپنے دفتر کج کوئی بڑے افسر ہو تہ ٹساں نی خدمت واسطے اگر مخصوص
بندہ وی موجود اے، مگر اس نے باوجود کوئی دوا تر یا بندہ ٹساں نے کم کاج کرنے
واسطے پہل کرنا اے۔ ٹساں واسطے خوشی خوشی اٹھک بیٹھک کرنا اے۔ ضرورت تھیں
وی زیادہ سرکار..... سرکار تہ جناب..... جناب کرنا اے تاں ٹس سمجھی جاو

ہے چچہ گری واسطے ایہہ بندہ نہایت ہی موزوں تہ مناسب اے۔ اگر کوئی تہاں فی ایویں کیوں ہی تعریف کرنا رہنا اے۔ تہاں بیاں خوبیاں گننا رہنا اے تہ تہاں کی علم وی اے کہ تہاں انہاں خوبیاں نے قطع طور پر مالک نہیہ ہو بس تہاں سمجھی جاو کہ ایہہ بندہ چچہ یعنی تہاں نادرست راست بننے نے قابل وی اے تالے چاہنا وی اے۔

البتہ انہاں غیرت مند تہاں پرست لوکاں ناکوئی کسراں چچہ بنی سکنا اے، جیہڑے اپنی تعریف سُننے تھیں بعد خوش ہونے نے بجائے اپنے تصورات شاعرانہ انداز تہ شاعرانہ زبان بچ اس طراں دینے ہن۔

تمہاری چکنی چڑی باتوں میں آجاؤں

میں چچہ نواز وہ جناب نہیں

بے جان چچیاں فی طراں جاندار تہچے وی کئی تمساں نے ہونے ہن تہ بکھریاں بکھریاں صفتاں تہ وصفان نے مالک ہونے ہن۔ مثلاً مطلبی، خود غرض تہ ہوشیار قسم نے تہچے، معصوم، بے غرض تہ بے لوث قسم نے تہچے، دفتری تہچے، سفری تہچے، سیاسی تہچے تہ بے ضمیر تہچے وغیرہ۔

مطلبی، خود غرض تہ ہوشیار قسم نے تہچے متہ چرتوڑیں کسے فی چچہ گری کرنے فی صلاحیت تھیں محروم ہونے ہن۔ ایہہ صرف اپنی غرض و غایت واسطے اداکاری کرنے ہن۔ مطلب نگلیاں ہی منہ پھیری پٹنے ہن یا فر زیادہ تھیں زیادہ کمائی فی خواہش بچ کسے ہو فی سیوانچ مصروف ہوئی جانے ہن۔

معصوم، بے غرض تہ بے لوث چچیاں کی اپنی غرض و غایت نہیہ سروں ہی کوئی پرواہ نہیہ ہونی۔ انہاں نے اندر ہمدردی ناک جذبہ موجود ہونا اے۔ اوہ صرف تہ صرف کسے نے کاری تہ کم آونا چاہنے ہن تہ کسے فی خوشی تہ چاہت حاصل کرنے

واسطے اُس نے اگے کچھ تہ چوفیری پھر نے رہنے ہیں۔ مگر ایہہ تہ اُساں جے نکے لوک ہیں جیہڑے خود بخود کسے نے کم نیہہ آسکے، مگر کم آونے والیاں کی چچہ چچہ آکھنا شروع کری پئے ہیں۔

اسے طراں نے لگ بھگ ہر سرکاری دفتر پنج دی گجھ ایچے مخصوص بندے ہونے ہیں جنہاں نے ذمے دفتر نا کوئی خاص کم کاج ہووے یا نہ ہووے، مگر اوہ دفتر نے اندر تہ باہر روز ہی منڈلانے رہنے ہیں۔ چار چوفیری چکر لانے رہنے ہیں۔ ایہہ اصل پنج دفتری چچے ہونے ہیں۔ افسر نیاں اکھیاں نے تارے ہونے ہیں تہ انہاں نے اپنے وارے نیارے ہونے ہیں۔

ٹرانسفر ایڈجسٹنٹ یا کوئی وی دفتری کم ہووے انہاں فی مدد ہندے سویر کم کروانا بڑا اوکھا ہوئی جانا اے۔ لیکن انہاں کی اپنا بنائی تہ انہاں نے ذریعے کم کروانا بہوں اُساں ہوئی جانا اے۔ کیاں کہ انہاں نا رابطہ سدھے طور اُپر دفتر نے بڑے افسر سنگ ہونا اے۔

سفری چچے ٹرے پھر نے تہ سیر و سیاحت پنج یقین رکھنے ہیں۔ ٹس کدھرے وی جاوے، مشرق پہناوے مغرب، سفری چچیاں کی اپنا ہم سفر بنائی ہوں۔ اوہ خوشی خوشی ٹساں نے نال ٹرے پس تہ ٹساں نا ہر کم کاج نجی نجی تہ کدی کدی کرسن گے۔

سیاسی چچے سب تھیں زیادہ کم کاج پنج مصروف رہنے والے ہونے ہیں۔ جوڑ توڑ پنج لگے رہنے ہیں۔ ذہنی طور اُپر وی تہ جسمانی طور اُپر وی مصروف رہنے والے ہونے ہیں۔ جتنا بڑا انہاں نا کم کاج ہونا اے اتنی ہی بڑی انہاں فی غرض و عانت وی ہونی اے۔ ایہہ اپنے مالکاں تہ لپڈراں نے اشاریاں اُپر نچنے ہیں۔ خاص طور اُپر الیکشن نے دناں پنج مرنے مارنے تک تیار رہنے ہیں۔ تکیا جائے تہ اصل پنج سارے

ہی چچے سدھ سادھے ہونے ہیں تہ بعض ایسے بے خبر تہ سٹے ہوئے ہونے ہیں کہ
 اُنہاں کی خبر تک نیہہ ہونی جے اوہ کسے نے چچے بنی گئے نے ہیں۔ چالاک تہ کھاگ
 قسم نے لوک ایہجے بے خبر چچیاں کی استعمال کری، قتل، اغوا، چوری تہ اسمگلنگ جے کم
 کروائی پئے ہیں۔

تکلیا جائے تہ چچہ نوازی تہ چچہ گیری نادارہ وسیع اے۔ کھر گرہستی تھیں ہنی تہ
 بین الاقوامی سطح تک چچہ نوازی تہ چچہ گیری دوئے سنگ سنگ چل رہے ہیں۔ بلکہ بین
 الاقوامی سطح اُپر ایہہ چیزاں کجھ زیادہ ہی واضح انداز کج کم کریاں نظر آویناں ہیں۔ بین
 الاقوامی سطح اُپر کوئی چچہ نوازی کری رہنا اے تہ کوئی چچہ گیری۔ کجھ مُلک عذاب تہ
 عتاب تھیں بچنے واسطے تہ کجھ مُلک اپنی شان کج بابدانہ بڑھاوا کرنے واسطے چچہ گیری
 کری رہے ہیں۔ جیہڑا چچہ گیری نیہہ کرنا اے اوہ مات وی کھانا اے تہ نالے ماروی تہ
 آخر تباہ نالے برباد ہوئی تہ رہی جانا اے۔

کج تہ ایہہ اے جے چچہ نوازی تہ چچہ گیری اک فن اے اک ذہانت اے اک
 قابلیت اے زندگی فی ضرورت اے تہ عام طور اُپر زندگی فی ضامن وی اے۔ عالمی سطح
 اُپر چچہ نوازی تہ چچہ گیری تکی تہ ایہہ آکھنا پینا اے کہ ”ایہہ دُنیا ہی چچیاں فی اے تہ
 چچیاں نے سہارے اُپر ہی چلنی اے۔“

ہُن ضرورت اِس گل فی اے کہ چچیاں کی تہ چچہ گیری کی عزت تہ احترام فی نظر
 سنگ تکلیا جائے، کیاں کہ چچیاں نے وی اپنے کجھ اصول ہونے ہیں۔ اوہ جس سنگ
 وی جُوی جان آخردم توڑیں ساتھ بھانے ہیں۔ دَل بدلویہہ ہونے ہیں۔ ایہہ ہی وجہ
 اے کہ شاعر اں وی چچیاں کی اہمیت دتی اے تہ چچیاں فی شان کج قسم قسم نے شعر
 لکھے ہیں۔ مثلاً۔

اُن کے پاؤں زمیں پر نہیں پڑتے
 اُنہیں چمچوں نے سر پے اٹھا رکھا ہے
 وہی بڑا ہے، بڑی ہے اُس کی ہر بات
 جس نے چمچوں کو ساتھ ملا رکھا ہے
 سب گُن گاتے ہیں اُسی کے
 جس نے چمچوں کو اُنگلیوں پہ نچا رکھا ہے
 وہ تو کب کا پکڑا گیا ہوتا مگر
 چمچوں نے اُسے کہیں مٹھا رکھا ہے
 وقت آنے پہ استعمال کر لیں گے
 ہم نے بھی اک چمچہ چھپا رکھا ہے
 دودھ میں اُبال آئے بھی کیسے
 اماں جی نے برابر چمچہ ہلا رکھا ہے
 سازش ہی لگتی ہے یہ کسی چمچہ کی
 بھائی کو بھائی سے لڑا رکھا ہے
 نچلے بیٹھتے ہیں نہ بیٹھنے دیتے ہیں
 چمچوں نے ہمیں ہر دیگ کا چمچہ بنا رکھا ہے
 سچ پوچھئے تو یہی کہنا پڑے گا زُنفَر
 چمچوں کے ہوا دُنیا میں رکھا کیا ہے

پھلکے سچ

پہناندی داسہانا، خوشگوار تہ خوبصورت موسم آسا۔ سیانے آکھدے ہن کہ اس موسم بچ مر دے دی زندہ ہووے دی رتجھ کر دے ہوں۔ سارے مُلکھاتے پھل کھیلی ہی پھل کھیلی آسی۔ خوبانیاں، ہاڑیاں، شولچیاں، ارواں تہ زرچیاں دے بُوٹے پھلے دے آسے۔ مرغزاراں بچ چلند ردے چنے پھل کھو کھو کھو سہندے آسے۔ ہو تراں تہ نکلیاں دے بعنیاں بچ پھل پھوڑ تہ بنفشیاں دے پھل دی پہناندی دی خوبصورتی بچ باہدا کر رہے آسے۔ بکے نہیرے اٹھ کا مسلماناں اپنی مسیتاں بچ ہووے سکھاں اپنے گردوارے بچ دُعائیاں منگنیاں شروع کیتیاں۔ کیا نکہ سکھاں تہ مسلماناں دے درمیان بک بچ بڑے چنگوڑے دی سماعت اُج عدالت عالیہ بچ ہونی آسی۔ کچھلی تاریکاتے مسلماناں ہووے سکھاں دی طرفوں گواہ پیش ہو گئے دے آسے۔ جد کہ سکھاں دی طرفوں اُج آخری گواہ پیش ہونا آسا۔ سکھاں کسے مسلمان گواہ دی گواہی دی درخواست دتی دی آسی ہووے مسلمان بھی پریشان آسے کہ ایہہ گواہ کون ہو سکدا ہے۔ کچھلی تریک تہ جج صاحب حکم صادر کیتا دا آسا کہ اس آخری تُوں بعد اُسی دن اس کیس دا فیصلہ سنایا مجلسی۔ اس کیے انہاں لوکاں دا سکون مک گیا دا آسا۔

ایہہ کہانی ہک بچے گراں دی ہے جتھا سکھ تہ مسلمان صدیاں تھیں کہٹھے زندگی گزار رہے آسے۔ اُندی زبان ہک آسی۔ اُندا کچر، تہن، تہذیب تہ ثقافت ہک آسی۔ اُند امرن پرن تہ اُٹھنا بہنا سا بچھا آسا۔ اُندے لوک گیت، لوک ناچ، لوک ساز ہور تمام رسم و رواج یکساں تہ مشترک آسے اوہ یکیں دوئے دی باہدی کہانی دے ذمہ دار ہور یکیں دوئے دے شرم و حیا دے رکھوالے آسے۔ مسلماناں دے مذہبی تہواراں تے سکھ شریک ہوکا خوشیاں منیدے ہو رکھاں دے مذہبی تہواراں تے مسلمان بھی خوشیاں سانجھیاں کردے۔ عیدیاں تے مسلمان تہ سکھ گلے مل کاہیں دوئے کو مبارکباد پیش کردے ہور بسا کھی والے تہیاڑے تمام مسلمان سکھاں کو کھر کھر جل کا مبارکباد دیندے ہور ساری تہیز رُسکھ تہ مسلمان گزویاں جنے کہٹھے ہوکا پننگاں چاہڑ دے۔ پننگہ دے اُچے لاریاں بچ دوستی ہور پہنائی چارے دا پیغام ساری دنیا کو دتا گیندا۔ شادی بیاہ دے ویلے دہوی بل گدرے گدیریاں دی دوستی لوالدے ہور اس دوستی دا احترام دوطرفہ ساری زندگی خونی رشتیاں کولوں زیادہ کیجا جلد۔ کسے مسلمان دی موت ہو جے تہ سکھ برادری دا ہر شخص کفن دفن بچ نال رہنا اپنا فرض سمجھدا ہور کدے کسے سکھ دی موت ہو جے تہ آخری کہوی تک مسلمان شمشان گھاٹ کول موجود رہندے۔

محکمہ مال دے ریکارڈ دے مطابق اس گراں دیاں دو پیشیاں آسیاں۔ یکیں کو سکھ پتی ہور دوتی کو مسلمان پتی آکھدے آسے۔ یکیں پتی بچ مسلمان ہور دوتے حصے تے سکھ۔ دوہی تو ماں صدیاں تھیں بودو باش کر رہیاں آسیاں۔ اندیاں زمیناں تہ زمیناں دی سہیں یعنی Boundry سانجھی آسی۔ لوک صدیاں تھیں اندے پہنائی چارے دی مثال دیندے آسے۔ مگر اچانک شائد اس گراں کو کسے دی نظر لگ گئی۔ خلیل جو ہور سادھو سنگھ دے ہوترادی سہینیاں تے ہک لوہکی جئی مدانی آسی۔ اس مدانی بچ آسی سالہ پُرانا۔ شملی

دی ہک بچ بواڑ کھ آسا۔ اس شلتی دے بُوٹے دی زندگی بھی اُتھادیاں لوکاں نالوں غیر متنازعہ آسی۔ سکھ تہ مسلمان اسدی چھاماں بہندے۔ اس کرکا اسدے بڑے بڑے کھنڈرے دے ڈاہیاں کوکے کہاڑی تک نہ لائی دی آسی۔ دو طرفہ زمیاں کو اسدا چھاڑ ضرور آسا مگر کدے کسے بھی اسدے چھاڑادی پرواہ تک نیہہ کیتی۔

اُج پتہ نیہہ رکیاں خلیل جو سُن مزدور کو لوں اس رُکھادے ڈاہلے کپالنے شروع کیتے۔ اُس مزدورہ ہجاں ہک ہی ڈاہلہ کپیادا آسا کہ سادھو سنگھ آگیا۔ اُس اعتراض کیتا کہ ایہہ شلتی داؤٹا ماہرا ہے۔ خلیل جو اپنی ملکیت جتائی۔ دوہیاں گماہنڈیاں دے درمیان تُوٹو میں میں شروع ہوگئی۔ سادھو سنگھ سُن اُس مزدور کو تہمکی دیکا بُوٹے اتوں تلالہناڑیاں محلے دے لوک جمع ہو گئے۔ مسلمان آکھن لگے ایہہ خلیل جودی شلتی ہے مگر سکھاں ہک نہ منی۔ اُنہاں کرپاناں تے تھ مارکا دھاڑا ماریا کہ ایہہ شلتی سادھو سنگھ دی ہے خیردار جبر قطعی طور تسلیم نہ کیتا کیسی۔

دُڈاں برادریاں دے درمیان چنگڑا ہور خلفشار شروع ہو گیا۔ دلاں بچ دو طرفہ جھوکھ زور پکڑ دی گئی۔ سکھاں گرو دارہ صاحب بچ بہہ کا اتفاق ہور ایکتا دا وعدہ کیتا کہ کجھ بھی ہو جُلے شلتی داؤٹا مسلماناں کو نیہہ دینا۔ مسلماناں دے چنلے تہ جذباتی لوک بھی کہٹھے ہو گئے ہور اُنہاں بھی جذباتی فیصلہ کیتا کہ شلتی خلیل جو کو ہی دے کارہساں۔ دو تہیاڑے بعد کو منڈول آرا باہ کہندا۔ آرے داوازا ایندیاں ہی سارے سکھ کہٹھے ہو کا آگئے۔ گالی گلوچ شروع ہوگی۔ گال گہولا دامنڈھ ہوندی ہے بس مار دھاڑ شروع ہوگئی۔ اس طوفانی جھگڑے تہ گہولا بچ دو طرفہ کجھ لوک زخمی ہو گئے۔ کہیں دوئے کو پھٹو ہٹیاں کر چھوڑیا۔ پولیس کیس ہو گیا۔ اُنہاں کے منگے دُڈاں اکھیاں دی لوء۔ پولیس سُن دو طرفہ گرفتاریاں کیتیاں۔ خاصے رگڑے توں بعد ضامتاں ہوئیاں۔ کیس عدالت بچ چالان

ہو گیا۔ عدالت محکمہ مال دے کاغذ منگوا لے مگر بد قسمتی نال شٹی دا ایہہ بخش بونا کسے دے
نال تے درج ہی نہ آسا۔

عدالت دو طرفہ گواہ منگے۔ جن مسئلہ کو استقدر مذہبی رنگ لگ گیا دا آسا کہ چنگے
چنگے تعلیم یافتہ ہو رہے بڑے بڑے عہدیدیاں تے کم کرن والے سکھاں گواہی دتی کہ شٹی دا
ایہہ بونا سا دھوسنگھ دا ہے ہو رہے ایہہ بونا اسدے پیو موہن سنگھ سُن لایا دا ہے۔ مسلماناں
دے معزز تہ مدبر لوکاں بیان دتا کہ شٹی دا ایہہ بونا خلیل جو دے پیو وٹی جو سُن شٹیاں
والے نلے تھیں آن کا لایا دا ہے۔ دو طرفہ گواہی توں بعد سکھ برادری ہک تحریری درخواست
پیش کیتی۔ جج صاحب ہوراں درخواست پڑھی ہو رہے سکھاں تہ مسلماناں کو مخاطب کر کا آکھن
لگے کہ دو طرفہ گواہی ہو رہی بیانات قلمبند کیے گئے۔ کس دی گواہی پنج کتا وازن ہے اس دا
فیصلہ ہک آخری گواہ کری۔ اُس گواہ دی گواہی اگے ویر وار کو ہوسی۔ اس گواہ دی درخواست
سکھ برادری پیش کیتی ہے۔ اس گواہی واسطے ہک مسلمان دانال دتا گیا دا ہے جسکو عدالت
اگلی تریک تک صیغہ راز پنج رکھدی ہے۔

مشہور منصف جناب جیاء لعل پنڈتہ عدالت دے جج آسے۔ انہاں کو عدلیہ دی
دُنیا پنج ہک معروف منصف نیا جلد آسا ہو رہے عدلیہ دی دُنیا پنج اُنڈے اُصولاں، اُنڈے
انصاف ہو رہے اُنڈی حِonesty دا بول بالا آسا۔ اس کر کا دوہی فریقیناں کو تسلی آسی کہ
فیصلہ غلط نہ ہوسی۔ کیس دو سال تھیں چل رہیا آسا۔ تریکاں تے تریکاں ہونڈیاں رہیاں
جسدی وجہ نال دوہی فریقین ٹیٹھ تہ رسوا جے ہو گئے دے آسے۔ مگر مذہبی رنگ دی وجہ
نال نہ کر پھڑے میں نہ گیندی، والی گل ہو گئی دی آسی۔

آخر اِخراج فیصلے دا نتیجہ آہی گیا۔ ویر وار داد نہہہ طلوع ہو یا تہ سکھ تہ مسلمان اپنے
اپنے۔ مذہبی طریقے نال دُعائیاں تہ منتاں من کا عدالت دی طرف چل پئے۔ عدالت پنج

تریکا بولنیاں شروع ہوئیاں۔ پہلی ہی تریک اس کیس دی بولی۔ ہزاراں دے حساب سکھ
 تہ مسلمان عدالت دے سامنے جمع آسے۔ کجھ ہک عدالت پنج حاضر ہوئے۔ نویں گواہ کو
 طلب کیتا گیا تہ سارے مسلمان ایہہ دکھ کا حیران تہ پریشان ہو گئے کہ ایہہ نو داں گواہ کوئی
 ہو نہ بلکہ گراں دی جامع مسجد دے خطیب صاحب آسے۔ خطیب صاحب ہوراں
 انتہائی مودبانہ انداز پنج نج صاحب ہوراں کو عرض کیتی کہ جناب منگو رکیان ٹاکیاں گیا دا
 ہے۔ نج صاحب ہوراں کہیں دی ساری کاروائی مختصراً انہاں کو سنائی ہو ر آکھیا کہ سکھ
 برادری دی طرفوں درخواست آئی دی ہے کہ کسی گواہی انہاں کو قابل قبول ہو سی۔

خطیب صاحب ہوراں ساہو بھنڈیا تہ آکھن لگے جناب نج صاحب اندی گواہی
 دو طرفہ بے وزن ہو رن گھڑت ہے۔ شتلی تیلہ دی مدانی سارے گراں دی سانجھی ہے۔
 آسیں سارے زمیندار زمینداری دے ویلے اس مدانی پنج بہہ کا پچھیا نہیں کر دے
 آسیاں۔ اس شتلی دی چھلماں دتہ کڈھ دے ہو ر رٹی کھیندے آسیاں۔ تروپیاں،
 تالیاں ہو رتہ نہیں کپے دے مُسدے اسی شتلی تھلا لیترے دُوپہری دی رٹی کھیندے
 آسے ہو ر اٹھا ہی دانداں کو کہنا سٹیا جلد آسا۔ جناب نج صاحب ..... سا دھو سنگھ دی
 ڈوگی وراثتی بیہہ بلکہ اسکو ماؤ دی طرفوں تھہنالی دی ہے۔ اسدا تاناں بلونت سنگھ پنج ہی بازکا
 تہ کڑی جوان آسا۔ اُس کو پتر کوئی نہ آسا۔ بس صرف ہک جی سا دھو سنگھ دی ماء ہی آسی۔
 منگو چنگی طراں یاد ہے آسیں نکلے نکلے آسیاں تہ ایہہ شتلی دا نوٹا بلونت سنگھ آن کا لایا آسا۔
 منگو اس گل دی چنگی سمہال ہے۔ ماہڑی عمر پچانوے سال ہے ہو ر شتلی دا ایہہ نوٹا اسی سال
 دی عمر دا ہو سی۔ شتلی دے اس نخس نوٹے اسدا صدیاں دا پہنائی چارہ مکا چھوڑیا۔ نج
 صاحب ایہہ شتلی سکھاں دی ہے مگر مسلماناں کو ماہڑی عرض ہے کہ چھوٹھ تھیں باز ر ہون
 کیا نکمہ چھوٹھ نال اللہ دی لعنت بر دی ہے۔

بیچ صاحب حکم صادر کیجا کہ سارے لوک عدالت دے صحن بیچ حاضر رہون۔
 ادھے کہنئے توں بعد اس کیس دا فیصلہ بلند صحن بیچ سنایا مجلسی۔ لوک کئی کئی گوشے کر دے
 آسے کہ اچانک اس فیصلے دی فائیل کہن کا عدالت تھیں صحن بیچ آئے۔ انہاں اچی آواز
 بیچ آکھیا لوکو خطیب صاحب دی سچی گواہی دے مطابق شہلی دووٹا سیکھ برادری دا ہے۔
 عدالت دے فیصلے دا متن تہ اصل ایہہ ہے کہ اج مسلمان ہار گئے مگر..... مگر اسلام جیت
 گیا۔

فرشتہ

اُس کندھ اُپر ٹنگی کھڑی اُپر نظر باہی تہ ساڑھے چار بجے سن۔ حالانکہ دفتر نے کم کاج تاویلہ چار بجے ٹکر سالیکن اُس کدے کھڑی تکی چھٹی بیہہ کہتی۔ جس ویلے توڑیں سازے سائل دفتروں باہر نہ نکلی جان اُس ویلے ٹکراوہ اپنی گُری اُپروں بیہہ اُٹھنی سی کیا نکلاوہ جانتی سی کہ ایہہ غریب لوک دُردرا ہڈے تھیں اس دفتر بچ اپنی تہیاڑ تروڑی کے اچھنے ہن۔ کم ہون اُپر سائل وی اُس کی دُعاواں دینے سن تہ اوہ آکھنی ”رب ماہرے کی ایہہ گُری اسے واسطے دتی کہ میں تِساں لوکاں نال انصاف کراں“۔ دفتر نیاں باقی ملازماں نیاں اکھاں بچ تہ اوہ اسراں گھردکئی سی جسر اں چوہے کی بلی۔

جدوں نیاں اُس اس دفتر ناچار ج سمہالیاں ناسا، کلرکاں نے تہ جسر اں چلھے کی پانی پئی گیانا سا۔ بڑا بابوتہ ہر ویلے آکھنا رہنا کہ ڈی سی صاحب وی کیہڑی بلا ادھر پہنچی چھوڑی۔ گسے کولوں پنچی بیہہ لین دینی۔ اگر اوہ گسے کی چنگی لگنی سی تہ اوہ سا اُس نا ڈرائیور اشرف، جیہڑا اُن اپنی ریٹائرمنٹ نے نیڑے سا۔ ہتری سال نی سروس بچ پہلی وار اُس ابھی ایماندار رحم دل تہ غریب پرور افسر تکی سی ورنہ اس تھیں پہلیں تہ اوہ افسراں نیاں کرتوتاں کولوں وی شرماتا سا۔ اوہ بہوں خوش سا کہ ہُن کلرک لوک غریباں کی روز روز نے چکر بیہہ لوانے۔ لوان وی ہلہ کسراں.....! میڈم سُن پہلے تہیاڑے ہی میٹنگ بلائی ساریاں کی سمجھائی چھوڑیا سا کہ اج نی فائل پرسوں ٹکر ٹیبل اُپر نیہہ ڈنی چاہنی۔ فیلڈر پورٹ آن تھیں بعد دوتہیاڑیاں بچ سائل نام ہوئی جانا چاہی نا۔

اُس سُن پین بند کری پین اسٹینڈنچ رکھی ہک لمی اکڑیس لتی۔ ساری جہیاڑی
فالٹاں اُپر دستخط کری کری اُس نا تھتھکی گیا سا۔ اُس سُن ٹیل اُپر رکھی نی کال بیل
بجائی تہ چیرا سی اندر بڑیا ”جی میڈم!“

”اشرف ہوراں کی آکھو گڈی کڈھن“ آکھی اُس اپنا پرس تہ لُنج بکس چکیا ہور
دفتر تھیں باہر نکلی گئی۔ بڑا بابو اُس داہر کھوری اسراں تکنا سا جسراں کچیاں کھائی
جاسی۔ اوہ گڈی بچ بیٹھی تہ ڈرائیور گڈی اسٹارٹ کری اگے بدھی گیا۔

پروین اک غریب کُہر نی گڑی سی، جس نا پیو حمید گراں تھیں شہر بچ آئی کے اک
آٹو چلانا سا۔ دسویں تھیں بعد اوہ اپنی ٹہری تہ ترے بچیاں کی وی شہر لئی آیا سا۔ بچے وی
پڑھن بچ چنگے سن۔ تکیاں تکیاں پروین بارہویں پاس کری گئی۔ مُنڈا اٹھویں کری
گیا، مکی تہی پنچی کری ریڈی۔

ہُن حمید کی اکو فکر سی کہ پروین نا داخلہ کالج بچ کسراں ہوسی کیا نکہ اُس نی
ایڈمیشن واسطے متی رقم نی لوڑی۔ ویلے نے مطابق نویں کلاس نویں وردی نویاں
کتاباں، ایہہ سب کُجھ پورا کرنا اُس نے وس نی گل بیہہ سی۔ ساری راتی اوہ پاسے پرتا
رہیا ہور سوچنا رہیا کہ اتنی رقم کُتھوں آوے۔ شہر نے رُکھے پھکے لوک کسی کی بغیر غرض
تھیں سکنا نا چھلکا وی بیہہ دینے تہ پندرہ ہزار گن دیسی۔ اوہ تہی نا دل بیہہ توڑنا چاہنا
سا۔ پروین نا ارادہ کے اے ایس کرن نا سا۔ فر شہر آن ویلے اُس بچیاں کی آکھیا سا
کہ میں تُساں واسطے خوب محنت کرساں، تُساں نا کم ہے بس پڑھنا، لیکن اج اوہ بے
بس نظر اچھنا سا۔ پاسے پرتی پرتی سوچاں بچ رات لنگھی گئی۔ ٹہری کول وی کُجھ ٹوماں
بیہہ سیاں کہ انہاں کی پیچی ویلا ٹپا وے۔ آخر کار اُس سُن فیصلہ کینا کہ اوہ آٹو پیچی کے
پروین نا داخلہ کالج بچ ضرور کراسی گا۔

لوہ پھلی تہ ساریاں لوکاں ہاروں اوہ وی کم ورٹری گیا۔ تہیاڑی ادھر ادھر
 سواریاں ہونا سا لیکن روز شامی کھر جان تھیں پہلیں اوہ کلب تھیں اک بزرگ سواری
 کی کھر چھوڑنا سا۔ اج وی اُس بزرگ کی آٹو بچ چاہڑی کہ پہجایا تہ جان تھیں پہلیں
 آکھیاں ”باؤ جی! حساب مکائی چھوڑو! کل تھیں تُس گسے ہو آٹو والے نال گل کریو
 میں کل تھیں بیہ آن لگاں۔“ ایہہ سنی بزرگ کچھیاں ”کیا نکلہ خیر ہے؟ توں کل کیاں
 بیہ آن لگا؟“

”باؤ جی میں اپنے آٹو نا سودا کری رہیاں۔“

”ہیں؟ ایہہ توں کہہ آکھنا میں؟“

”توں تہ آکھنا سائیں اس آٹو تھیں بغیر ماہڑے کول کمان نا کوئی ذریعہ بیہ
 فر.....؟“ بزرگ اُس کی کچھیاں۔

”باؤ جی مجبوری پئی گئی“ حمید اپنے متھے ناپسینہ پونجھیاں جواب دتا۔

”نہ دے تہ کر سیں کے؟ ٹبر کسراں پالسیں؟ ایہہ شہر ہے شہر تو اہڑا گراں
 بیہ“ بزرگ اُس کی سمجھانیاں آکھیاں۔

”باؤ جی تُس ماہڑی فکر نہ کرو مزدوری کرساں۔ حالیں ماہڑیاں بانہواں بچ اتنی
 طاقت ہے۔“

”درا تہجی کہہ مجبوری ہے، مگی دہس“ بزرگ اصرار کیتا۔

”مگی پندرہ ہزار روپے نی سخت لوٹے ہے۔“

”تنگی اتنی رقم کس واسطے چاہنی؟“ بزرگ اُس کولوں کچھیاں تہ اُس چنگلیاں
 آکھیاں ”باؤ جی میں اپنی گوی نا داخلہ کالج بچ کرانا ہے۔ کل آخری تریک ہے ماہڑے
 کول ہو کوئی چارہ بیہ۔“

”اوہ چھلیا.....! توں گروی کی پڑھائی بیوں نیک کم کیتا ہے ہور ہن
دی نیک کم کرن جلیاں۔ توں فکر نہ کر رب تو اہڑی مدد کرسی۔ آ اندر آ!“ بزرگ اُس
کی اندر بلایا تہ اوہ اتنا بڑا مکان تکی پریشان ہوئی گیا ہور کچھی بیٹھا ”باؤ جی اتنے بڑے
مکان بچ ٹکس کہلے رہنے ہو؟“
”آ ہو پترا! رب کی ایو منظور ہے۔“

”ورٹساں نا ٹبر تیر؟“
”اوہ کہہ چھتاں کیں چندرہ سال پہلیں آن والے پہنجل بچ ماہڑا سارا ٹبر مکان
پٹھ دبی گیا۔ میں ملک تھیں باہر ساں تہ میں دُنیا نے تہکے کھان واسطے بچی گیاں۔“
”ہلہ باؤ جی! مکاؤ حساب میں آٹو دین واسطے جانا ہے۔“
بزرگ کمرے بچ بڑھیا تہ تھوڑے چر بعد نکلی اُس نے ہتھ بچ روپے رکھیاں
آکھیاں ”تواہڑے کی آٹو بچن نی کوئی لوڑ نیہہ توں گروی نا داخلہ کالج بچ کرا۔“
”لیکن باؤ جی.....!“ گل اُس نی گچی بچ پھسی کے ریٹی گئی۔
”اوہ چھلیا! ماہڑے واسطے ایہہ روپے بیکار ہن! اگر گسے نے کم آؤن تہ چنگا ہے۔“
”نیہہ باؤ جی! ایہہ روپے میں کسراں لی سکنا ہاں؟“
”اوہ چھلیا میں تنگی ایہہ روپے مفت بچ نیہہ دتے، بلیں بلیں کری مکائی
چھوڑیاں۔ فی الحال اپنا کم ٹپا۔ ٹھیک ہے چل جا۔“
اُس روپے ہتھ بچ پکڑی اشمان داہر تکی آکھیا ”واہ تو اہڑی خدائی توں سبب
الاسباب ہیں۔“

اس طراں پروین نا داخلہ کالج بچ ہوئی گیا۔ فر اُس اپنے پیو نی محنت توڑ
چاہڑی تہ کے اے ایس نا امتحان پاس کیتا، فر اُس نی تعیناتی بطور تحصیلدار شہر نے اک
علاقے بچ ہوئی گئی۔

گڈی شُرک اُپر دوڑنی سی کہ چپچک ڈرائیور بریک ماری کے گڈی روکی
 چھوڑی تہ پروین کچھیاں ”کہہ گل ہے گڈی کیاں روکی ہے؟“
 ”میڈم جی شُرک اُپر لوکاں نی پیہڑا کھٹھی ہوئی نی ہے۔ لگنا کوئی ایکسڈنٹ
 ہویا تاہے“ ڈرائیور سُن دواہری تھیں باہر مُنڈی کڈھی آکھیا۔

ایہہ سُنی پروین گڈھی تھیں تھلے اُتری کے پیہڑا داہر بدھی گئی جتھے اک بندہ خون
 بچلت پت تڑفنا سا تہ لوک اپنیاں موبائلاں نال ویڈیو بنان بچ مصروف سن۔ اُس
 نیاں کنناں بچ کسے نی آواز پئی ”اوئے جُلُو جُلُو“ کیہڑا پلس نے چہیلے بچ پیوئے۔
 پروین خوریاں نظراں نال انہاں بے درد تہ بے حس لوکاں داہر تکیا ”فر ڈرائیور نی مدد
 نال اُس بندے کی اپنی گڈی بچا ہی کے اسپتال لئی گئی۔

اُتھے کافی ویلہ لگی گیا۔ اُس ڈرائیور کی آکھیا ”تُس جاؤ“ تساں نا بچہ ٹھیک نیہہ۔“
 ”لیکن میڈم جی.....!“

”کوئی گل نیہہ“ میں اُج آٹو بچ کُری جاساں۔ تُس جاؤ بچے کی ڈاکٹر کی دہسو۔
 میں اُس ویلے تکر نیہہ جاساں جس ویلے تکر پولیس اس بندے نیاں کھر والیاں کی نہ
 بلاوے۔ اس بزرگ بندے کی کہلیاں چھوڑنا مناسب نیہہ۔“

ڈرائیور اُس داہر اس طراں تنکنا سا جہراں آکھنا ہووئے کاش سارے افسر
 اپنے ماتحتاں نی مجبوری سمجھن۔ ڈرائیور اسپتال نے احاطے تھیں باہر نکلیا تہ پروین نے
 موبائل اُپر بیل ہوئی ”ہیلو.....!“

”جی جی پہنچا! بالکل خیریت ہے دراصل رستے بچ اک بندے نا ایکسڈنٹ
 ہوئی گیا تاہا۔ اُسے کی لئی کے اسپتال آئی ہاں۔ نیہہ نیہہ.....! ڈرائیور نا بچہ بیمار
 سا اس واسطے اُس کی بھی چھوڑیا..... تُس فکر نہ کرو میں بھی جاساں گی.....

.....ہلہ ہلہ..... اُس حالیں بازار ہی
 ہو ٹھیک ہے آئی جاؤ، آکھی اس فون کٹ کر ی بیک بچ پایا تہ سوچن لگی ”بچے کتنے دی
 بڑے ہوئی جان مگر ماء پیو واسطے بچے ہی رہنے ہیں پہنا پے کی ماہری کتنی فکر ہے۔“
 ”کچھ پتہ لگا انہاں نے کبر والیاں نا؟“ پروین سُن تھانیدار کولوں کچھیا۔
 ”نہیں میڈم جی! انہاں نے کبر والیاں نا کچھ پتہ نہیں چلنا۔“

حالیں ادھ گلاں ہی کرنے سن کہ پروین نا پیو حمید اُتھے بچی گیا۔ ”ہاں تہیے کے
 حال ہے سُن اُس مریض نا؟“ حمید سُن پروین کولوں کچھیا۔
 ”پہنا پا جی! اُس آئی رہیو؟“

”اُس کی ہوش آئی گیا مگر حالیں اُس کی ایمر جنسی بچ رکھیا ہے“ پروین پیو کی جواب دتا۔
 ”اُس نے کبر والیاں نا کوئی پتہ لگا؟“

”نہیں پہنا پا جی! پولیس کوشش کرنی ہے ورحالیں تکر کامیا بی نہیں لہی۔“
 ”چل اس تکی آواں“ اُسی آکھی کے حمید وارڈ داہر ٹری پیا۔ اُس نال تھانیدار تہ
 پروین وی ٹری پیئے۔ اُس کی گلو کوڑ لگا نا سا۔ سرور پٹیاں بندھی نیاں سن۔ اُس نی
 حالت تکی کے حمید کی ترس آئی گیا۔ اُس مریض داہر تہیان لائی نکلیا تہ تھانیدار کی آکھن
 لگا ”تھانیدار صاحب! جس ویلے توڑیں اس نے کبر والیاں نا کچھ پتہ لگنا“ اُس ویلے
 تکر اس کی اُس اپنے کھر لئی جائی سکے ہاں۔ انہاں کی دیکھ پہال نی لوڑ ہے۔“ پروین
 تہیان لائی کے پیو داہر تنگن لگی کہ ماہڑا پیو کتنا رحم دل ہے جس کولوں گسے نا ڈکھ درد بیہ
 تنگن ہونا۔ ”اساں کی کوئی اعتراض نہیہ“ گلو کوڑ مٹکے تہ لئی جاؤ۔ میڈم ہور آپوں اک
 ذمہ دار افسر ہیں۔ بس ڈاکٹر نال گل کری لو“ آکھی کے تھانیدار وارڈ تھیں باہر نکلی گیا تہ
 پروین اسپتال نے عملے نی مدد نال اُس کی آٹو بچ باہلیا تہ حمید آٹو کبر داہر موڑیا۔

مریض کی بیڈ پر لٹائی کے حمید ٹبری کی آکھیا ”اس کی کافی سٹاں لگی نیاں ہین“
اس واسطے ہلدی والا دودھ اُبابلی دیو۔“

”ورٹس لوکاں نی بلا کیاں کُہر لئی آئیو۔ آپوں کُہر آ لے آئی کے لئی جاوَنس۔“
”اوہ پہلیے لو کے! جس نے کُہر والے نہ ہون، اُس کی اسپتال بچ مرنے واسطے
چھوڑی دیواں۔“

”مگر تہس کی کے پتہ کہ اِس نے کُہر والے نیہہ ہین“ ٹبری گیس چلھے اُپر
دودھ رکھیاں کچھیا۔

”اوہ پہلیے لو کے! ایہہ ایو فرشتہ ہے جس اُس تہیاڑے پروین نی ایڈمیشن
واسطے پیسے دتے سن۔“ ایہہ سُنی کی پساں بچوں ٹر نی پروین بے قدم جمی گئی ہو رگرم گرم
اتھرواں نے دو توپے اس نیاں کھکھوڑیاں اُپروں تلگی گئے۔ اوہ دوڑی کے اُس مریض
کول ہچکی تہ اُس نے پیر پکڑی کے بولی ”گن آکھنا دنیا بچ فرشتیاں نی کمی ہے“ حمید تہ
اُس نی ٹبری بو ہے بچ کھلوی کے ایہہ سارا منظر تکنے رہے۔

بے قرار دل

زندگی بچ لوک ملدے ہیں ہو رُپھڑ گیندے ہیں۔ مگر زندگی دے سفر بچ کچھ لوک
بچے بھی ملدے ہیں جھپڑے ہمیشہ واسطے زندگی دا حصہ بن گیندے پنہور اندی فسود کن
شخصیت دل دیاں گہر مان بچ رُل گیندی ہے۔ بجا ہی ہک شخص ماہڑی زندگی ہوادے
ہولے نال آیا ہو رُپھڑ آواز ہک نغمہ، ہک گیت بن کے ماہڑے دل دیاں داریاں بچ بن
گیا۔ اِس سُن ماہڑی زندگی ”لمہا نڈیوں“ قوس قزاح“ نالو رنگ پہر چھوڑے۔ اُس
دے رُے دی آواز آج ملی میں سُن دی ہاں محسوس کردی ہاں۔ آج بھی چھاڑے نال
وماہڑے نال ہے میں اِسکو بسر نے دی مچ کوشش کردی ہاں۔

جس قدر بسر نے دی کوشش کردی ہاں اُس قدر یا ایندے۔ دل بے قراری تہ بے
چینی محسوس کردے ماہڑے دماغ بچ ہک فلم جی چل رہی ہے۔ اض بھی مگو یاد ہے۔ ایر
پوٹ باہر ایندیاں ہی ماہڑی گڈی خراب ہوگ۔ ماہڑے انکار دے باوجود بھی اُس مگو
لفٹ دتی۔ اُس دن جلدی بچ میں اُسدا ناں بھی نہ کچھ سکیا نہ ہی شکر یہ آکھیا..... اُسدی
ہک ملاقات سُن ماہڑی زندگی ہی بدل چھوڑی۔

ماہری دوئی ملاقات بھی اسیر پورٹ تے ہوئی۔ ماہریاں اکھیاں سُن دکھدیاں ہی اُسکوسیان کہندا۔ اوہ بابائیل تے کسے نال گلان کردا آسا۔ متھے کھلرے بال جیاں اُس کو پیاراں دیند آسے۔ اوہ بھی مگو دکھدیاں ہی سیان گیا۔ تئیں..... اُس سُن ماہرے کول آکے آکھیاں ج میں تئیں اہوہی ہو ر اُس سُن ہولیاں جیاں آکھی اجی ہاں مں اوہ ہی ہاں جس کو تئیں اُس دن لفٹ دتی آسی۔ آج مگو لفٹ بیہ لوڑ میں ہولیاں جیاں آکھیاں اوہ مُسکیا آج آساں دوئیاں دی منزل ہک ہے مگر موسم خراب ہون دی وجہ نال فلائٹ دو کھنٹے لیٹ ہے دو کھنٹے جی ہاں۔ اگر تئیں کو اعتراض بیہ تہ آؤ کافی پیندے ہاں تہ آسیں دو نے کافی ہاؤس دی طرف رُپیاں۔ ماہرا ”ناں“ منزل ہے اسی سال میں آکسفورڈ یونیورسٹی تھیں پی۔ ایچ۔ ڈی۔ مکمل کیتا تہ فیلوشپ واسطے چل رہیاں تئیں ملائیکہ جی ماہرا ”ناں“ ملائیکہ ہے میں بھی اسی سال Oxford university آکسفورڈ یونیورسٹی بیچ کمپیوٹر سائنس بیچ داخلہ کہندا۔ مں اُس دی ملاقات ہوندی رہی اُس خوش ہو کے آکھیا۔ اُس دے دے بعد تئیں دا کے ارادہ ہے۔ آسٹریلیا بیچ سیٹل ہونے یا اپنے ملک واپس اینا۔ مگو اپنے مُلک واپس اینا تہ اپنے ملک واسطے کم کرنے تہ مں مں بھی تئیں دے راہ تہ ہی بڑساں اِس سُن زیر لب آکھیا۔ سفر دے دوران ہی آسیں دو نے اتنے نزدیک آگیاں جتھو ہک رشتے دی شروعات ہوندی ہے ہو ر اُسکو ہک نواں دن تاجلدے۔

انہاں گلاں دا جد ماہرے کمر والیاں کو پتہ لگا۔ انہاں کو بُرا لگا۔ ماہرے والد صاحب سُن آکھیا میں تلو آسٹریلیا اسی دن واسطے نہ جولیا آس اکہ تو کہنتی رہ کے اپنی من مانی کریں۔ مں میں تلو اتھ کہنتی نہ چھوڑ سکداں۔ تہ ماہری محبت دانا جائز فائدہ چایا۔ مں تلو ماہرے نال واپس چلنا والد سُن زور دار تھپڑ مار دیاں ہوئیاں گرجدی آواز بیچ آکھیا۔ مں تو اتھ نہ رہی ہو ر پایا میں اُس دے دے بغیر نہ رہ سکدی ہاں۔ میں اُس

نال..... محبت کر دی ہاں کو اس بند کر۔ پایا اوہ بجا میہ اوہ بھی ماہرے نال بچ..... پیار
 کر دا ہے۔ پایا سپن دو ٹوک الفاظ بچ جواب دتا۔ میں نہ چہندی ہاں کہ تلو گجھ بھی
 ہووے۔ ماہرے والد دی بچ بچ دور تک ہے میں توئی زندگی کو خطرے بچ نہ سنا
 چہندی۔ میں جد ساری گل مزمل کو دہسی اُس دہی بڑا غصہ آیا تہ لگا آکھن ملائیکہ جد تلو
 اپنے کھر والیاں داتا ڈرا ساتاں ایہہ قدم ہی کیاں چایا اتھیں رُک گیندی اُس مایوس ہجے
 بچ آکھیا۔ اُس دیان گلان سُن کے ماہرا دل تڑپ گیا۔ ملائیکہ اس ڈبدے
 دئیں۔ Sun نال ہی اسدی محبت واقصہ بھی ہمیشہ واسطے بند ہو گئی اِس دا گواہ اِنج
 دا ایہہ دہ نہہ ہے مگر فرق صرف ایہہ ہے کہ اِنج ایہہ ڈبداد نہہ کل فر اپنے آب و تاب نال
 چڑھ سی۔ اوہ کہلتا دا آکھ کے تیز تیز قدم چاکے جل یگا ہووے سورج (دہ نہہ) بھی پوری
 طراں ڈب گیا۔ مگر اُسدی دی محبت دے نقش ماہرے دل بچ اِنج بھی اُسکو یاد کر کے ماہرا
 دل بے قرار ہو گیندے ہووے ماہری روح بے چینی دے عالم بچ اُس کو ادھر ادھر ٹھونڈ دی
 ہے اُس دے ٹرنے دی آواز اِنج بھی ماہرے دے لے کو محسوس ہوندی ہے ہووے چچاڑے نالو
 ماہرا اچکھا کر دی ہے۔

اُمید

اُس دے پیراں تلو زبینکل گئی جد اُس کو پتہ چلیا جے اُس دی سہیلی اتنے دُور
اُس جتے نال بیاہ کیے واسطے آئی دی ہے جیہڑا اِس دا کہنر والا ہے۔ اُس سن
ہولیاں نال ہی اپنی سہیلی دا ہتھ اپنے ہتھاں بچ پکڑ کے آکھیا۔

”مکو نہ پتہ آسا جے تلو اُس نال اتنی محبت ہے“ مگر اوہ اس کو کجھ نہ آکھ سکی۔

اُس دی سہیلی خوشی نال پللیاں بچ نہ مڈی آسی۔ اکھیاں تلاں چھاڑ کے
بولی، تلو پتہ ہے اُس دا بیاہ ہو یا دا ہے پر مکو اوہ کتنا پیار کر دا ہے، شاید تلو اسدا اندازہ
میہ ہون لگا۔ اوہ جلدی ہی اپنی کہنر والی کو طلاق دیسی ہو ر فراسیں آپا بچ کیتا دا وعدہ پورا
کر ساں تہ ہمیش واسطے ہک ہو گیساں۔

ایہہ سندیاں ہی مُسکنے دا دکھاوا کر کے اُس سن اپنی سہیلی دے ہتھ آپا دار چھکے ہو ر
پُچھن لگی۔

”کے تلو پورا یقین ہے کہ اوہ تو ہڑے نال.....؟“

”ہاں ہاں مکو پورا یقین ہے“..... اِس دی سہیلی سُن گل ٹکدیاں ہوئیاں

تاو لیاں جواب دتا۔

اپنے ہتھ سہیلی دے ہتھوں بچو چھڑکیندیاں ہوئیاں بولی ”میں پر اُمید ہاں توں
 فکر نہ کر ماہڑی جان“..... ہو راہیہ آکھدیاں ہوئیاں اُتھو کھسک گئی۔
 اوہ چُپ چاپ بیٹھی سوچدی رہی..... ”ماہڑی سہیلی کو تہ پوری اُمید ہے مگر میں
 اس کو ایہہ گل کسراں سمجھاواں جے اوہ جس جئے نال بیاہ کیتے کو آئی دی ہے اُسدی بد
 نصیب بیوی میں ہی ہاں ہو..... م م م میں اُمید تھیں ہاں“

احساس

چاچا بجیر اکے دروں تھکيا ترُنيا نا کھر مُو يا تہ اشنياں ہی کھنگ شروع ہو گئی۔
اُس نی ایہہ حالت تکی چاچی ریشماں بولی ”اُج فر تُسیں سگریٹ بیڑی پی تہ آئے او۔ یا
اللہ! میں کہہ کراں۔ کسراں اس نی سگریٹ پڑی نی پیڑی عادت چھوڑاں۔ کھرے
بچ کھانے پینے نی اتی قَلے اے ہور اُپروں سگریٹ پڑی نا ہور خرچہ۔ ایہہ میں جانی ہاں
جے کھرے نا خرچہ کسراں پوراں ہونا اے۔ بجیر یا! کیاں بیہہ تُس سگریٹ پڑی
چھوڑنے۔ اک اس نال صحت وی خراب ہونی نالے پیسے وی ضائع ہونے۔“

چاچا بجیر اسنا رہیا تہ چُپ چاپ لیٹی گیا۔ دُوے تہیاڑے چاچی ریشماں
سوچنی ریٹی جے کہہ وجہ اے کدھرے بجیر اُبری سنگت بچ تہ بیہہ پھسیا نا جیہڑا وہ اتنی
صحت خراب ہونے باوجود وی سگریٹ بیہہ چھوڑنا۔ چلو اُج میں تکی ہی آواں۔

چاچی اُتھے چُپ چاپ جائی کہہ تکی اے جے چاچا بجیر اپنے مالک کی آکھنا پیا
سی جے تہیاڑی نی رُٹی کھان نے بجائے اوہ سگریٹ پڑی ور ہی تاں گوارہ کرنا انے
تاں جے جیہڑا بچاہ روپے تہیاڑی نی رُٹی ور لکسن، اوہ بچیاں تہ کھر والی نے کم آسن۔
ایہہ گلاں سُنی چاچی ہوراں کی بہوں پچھوتاوا ہو یا جے میں بجیرے کی کتنی مندا بولنی
ساں۔ ایہہ سب کجھ تہ اوہ اُساں واسطے ہی کرنا اے۔

شامی چاچا بجیر اچیاں ہی کھر بھیا اگے چاچی ہوراں اُنہاں واسطے شور بہ تیار رکھیا ناسی۔ اوہ چاچی کی آکھن لگا ”ایہہ کہہ؟ ایہہ شور بہ کدوہروں آیا؟“

”خرچے بچوں تھوڑے تھوڑے پیسے بچا کے آج تو اہڑے واسطے ایہہ شور بہ بنایا سی“ تہ نال ہی سودے نے ڈبے بچوں کجھ پیسے کڈھی تہ چاچے کی دتے جے تو ہڑا بوٹ سروں ہی تڑٹی گیا نا اے بازار بچوں نواں بوٹ کھنی کھنیاں۔

دوئی شامی چاچے بجیر اکھر اشنیاں ہی چاچی کی اک سوٹ والا لفافہ دتا۔ چاچی اُس نے پیراں داخ تہیاں ماریا تہ آکھن لگی ”بجیر یا! ایہہ کہہ! تئساں آپے واسطے بوٹ میہہ آندا؟“

”نہیں دے پہلیے! بوٹ اجاں چلسی۔ کافی چراں تھیں میں تو اہڑے جوگی کوئی سوٹ میہہ سی آندا نا۔ اس واسطے انہاں پیسیاں نا میں سوٹ کھنی آیاں!“

قاتل رشتے

آگئے ہو خیری نال واپس، حمیدہ اپنے کمر والے لیاقت خان کو آکھیا۔ لیاقت خان اپنے دواں پُتراں کول گیا دا آسا۔ لیاقت خان سُن ٹھنڈی ساس پہری تہ آکھن لگا میں بڈھا کتھو کماساں تہ ہک لکھ روپیہ خرچہ کر کے تہیو دی شادی کرالساں۔ ”کیاں“ اللہ رکھے دو پُتر باروزگار ہین اوہی پہنیںوں کو بیاہ کے دیسن حمیدہ آکھیا۔ ”ہکیں تہ صاف انکار کر چھوڑیا جے ماہرے کول ہک پیسہ بھی نیہ۔ دُوا آکھن لگا جے ادھے پیسے میں دیساں تہ ادھے پیسے دُوا پُہر ادیسی۔ سُن کے ہوی لیاقت ٹھنڈی ساس پہری۔ اسی ویلے اِس کو دِل دا دورہ پئے گیا۔ ہسپتال کھڑنے والا بھی کوئی نہ آسا۔ کیاں جے اِس دے دوئی پُتر اپنے اہل و عیال کو کہن کا شہر بچ بسدے آسے۔ حمیدہ سُن گماہنڈیاں کو ڈنڈ کیتی گماہنڈی چھے آسے جلدی جلدی آئے لیاقت کو گڈی تے سٹ کے ہسپتال کہن گئے ہسپتال بچ ڈاکٹر سُن دکھیا تہ آکھیا جے انہاں کو نا قابل برداشت صدمہ پہنچیا ہے جسدی دی وجہ نال اِندی موت واقع ہوگئی ہے۔ دوئے دن پُتر شہر تھیں آئے کفن دفن بچ شریک ہوئے شام ویلے حمیدہ رو رو کے ہا کے کرن لگی جے تْساں سُن پے مار چھوڑیا۔ اگر تْساں

ہیو تو تسلی دتی ہوندی تہ نہ مردان سرین جوان ہے اُس دے دے بیاہ کو کہن کے تہ اے کتنا
 پریشان آسا۔ تہاں سرین دے بیاہ دا ذمہ نہ چایا تہ پے صدے نال دُنیا ہی چھوڑ گیا۔
 سرین باہر کھل کا گلاں سُندی آسی۔ قصور بڑے پھر اڈ دا ہے زکا آکھن لگا۔ میں تہ آکھیا
 جے ادھے پیسے میں دیساں مگر اس صاف انکار کیتا جے میں اپنا مکان بنیند اہاں ماہڑے
 کول گنجائش نیہ۔ ماؤسُن آکھیا ہُن میں جی کا کے کرساں افسوس اگر سرین دی گل نہ
 ہووے آتہ میں بھی مر گچھاں۔

اچہ ہی دوئے کمرے بچوں رونے دی واڑ آئی اس واڑ دے بعد ازوردار چینک
 نکلی سب اس کمرے دار دوڑے، دکھیا جے سرین جسدی وجہ تو اس دا ابا مر گیا اوہ بھی زمی
 تے پئی دی آسی اس کول زہردی بوتل آسی۔ جس وقت اسکو پیو دی موت دی اصل وجہ
 دا پتہ چلیا جے ماہڑی وجہ تو پے مر گیا فرایساں پھر اواں دے بساہ تے میں رکیاں
 جیواں۔ حمیدہ پٹن لگی ہائے سرین خود کشی کر گئی۔ ہائے ہائے۔ ربا، کمر ہی اُجر گیا۔ رشتے
 ہی قاتل نکلے۔

شکر خُدا دا

سب توں پہلاں شُکر خُدا دا جس ایہہ طاقت دتی
 حرفاں پھریاں سوچاں دتیاں نال اجازت دتی
 ذہن دی اُسدے سائے تلے ساہ پیا کئے حالاں
 اُسدی خاص عنایت ہووے، ہودن خوب کمالاں
 پھکلاں اُتے پردے پائے خاص رعایت دتی
 اُسے توں میں حرفاں اندر فر تاثیراں منگاں
 جہاں اندر ٹھکیا جُلاں میں اوہ لہراں منگاں
 لکھاں شُکر ادا میں کرساں جو بھی نعمت دتی
 رَبا انہاں حرفاں اندر ہاسے خوشیاں پا توں
 امن سکون دی چھاں پیا دیوے ایسا بوٹا لا توں
 قلم دے سوہنے رستے دہسے نال ہدایت دتی
 میں عاجز مسکین خُدایا ! تیرے در دا منگتا
 اپنا خاص سہارا توں ایس، نہ چھوڑیں بے سنگتا
 طاہر وہ ہک ڈاری ماری توں جو ہمت دتی
 سب توں پہلاں شُکر خُدا دا جس ایہہ طاقت دتی

۱۸۷..... عبدالقادر قادری

نعت شریف

کُریں در تے بِلَاؤ تہ گل بن گچھے
جے ماہڑے لیکھ جگاؤ تہ گل بن گچھے

مِگی تہ ہنیرے ہی دِنے پئے وہے اندرے بچ
دِلے نا دیہ جے لاؤ تہ گل بن گچھے

ٹساں نا مان تھیا ہور گچھ وی نیہ پلے
مِگی وی خیر بچاؤ تہ گل بن گچھے

وہیاں ٹساں نا تہ کیاں کسے نی گل اُکھواں
پھتسی کھیاں میں چھڑاؤ تہ گل بن گچھے

سوال ہور گتھے باں گچھی کے قادر
کری کے ترس بناؤ تہ گل بن گچھے

نعت شریف

دو جہاں بچا عنایت نبیؐ کر گئے
ہر کندے کو مہکتی کلی کر گئے

نیک سیرت تہ صورت کہ اتنے نبیؐ
خود خدا سنگ اُنہاں دل لگی کر گئے

سہہ سکی نہ چٹلک ٹور دی طور تے
روبرو گفتگو بس نبیؐ کر گئے

کر سکی میہہ بیاں ذاتِ احمد کسے
لکھ سخنور کئی شاعری کر گئے

ہیں عباسی گدار گر تُو اُس شہر دا
کہ نبیؐ جاں بسر زندگی کر گئے

اسکے..... محمد اقبال ساحل

نعت شریف

میں ناز و فخر سنگ اٹھ کے خدا دا شکر یہ کرساں
زہے قسمت، میں بے چارہ نبی دی نعت اج پڑھساں

زباں پر کلمہ توحید ہو دل بچ نبی دے نور دا دیوا
انہاں دے ذکر بچ جیساں، انہاں دی فکر بچ مرساں

بڑی ڈاڈھی وکالت ہے رسالت مآب دی حاصل
پہلا روز قیامت کو میں ڈرساں بھی تہ کے ڈرساں !

ماہڑا والی ، ماہڑا آقاء شہنشاہ دو جہاں دا ہے
یقین محکم ہے میں جگ بچ کسے میدان نہ ہرساں

نہ بال و پر ، نہ سامان سفر، قسمت بھی ماہڑی جی
نبی دی دپ دی خاطر میں ساحل ! کد تکر ترساں ؟

مناجات

گناہواں نا کرنا ہاں اقرار مولیٰ
بلا شک سزا نا ہاں حقدار مولیٰ

چھپاواں کدوں تک خطاواں کی اپنی
توہڑے کولوں لگنا ہے دشوار مولیٰ

ماہڑے شہر اندر ہے دہشت نا منظر
تباہی نے دسین آثار مولیٰ

حسن روز ہی اتھے آساں نے دیوے
ہوا ہوئی دشمن پئی مار مولیٰ

پھسی فی ہے کہمن نے بچ ماہری کشتی
کراسیں سمندر توئیں پار مولیٰ

گلانے ہاں ہر گل تیری بارگاہ بچ
توں سارے جہاں نا غمخوار مولیٰ

زمانہ ہے ثلیا اسی لاہڑنے ور
بچائیاں توں ماہری ایہہ دستار مولیٰ

دیا بلنا دیئے سنگ رات بلنی
کلجے ور جی نی برف گلنی

کوئی تہ میرے اندروں می جگانا
کدے جنگل نے اندر کؤک کھلنی

گراں نے لوک سارے سیل پتھر
تھواں اٹھنا نہ کوئی آگ بلنی

برے اُپر دہنہیاں نی چوڑ چھتکیاں
لگی لاغر ایہہ بیہڑے شام ٹھلنی

قبیلہ ہوس سنگ اپنی نہ رُہڑیا
قمر لائی سی بادے سپم ہلنی

ہزاراں روز ہونے ہیں اتھے لختِ جگر پیدا
مگر افسوس کچھ دانے ہی منظورِ نظر پیدا

چمن بچ پہور پروانے پھلاں کی خوب ٹھگنے ہیں
ہے تاں ہونا گلستاں بچِ محبت نا اثر پیدا

ہتھوں محنت کرن جیہڑے مقدر اوہ سکندر نے
زمین تھیں خود بخود ہونا کدے بیہ سیم وزر پیدا

محبت جوش و جذبے نا دلاں بچ ہے یقیں کامل
ہے تاں ذوقِ احد ممکن ہے تاں ذوقِ بدر پیدا

سپہ سالار نے تابع سپاہی کامراں ہونے
اُتھی ہوئی ہے ناکامی تجھے ہونے غدر پیدا

جے قطرہ ہے، ہے تاں دریا سمندر بیکراں باقی
البتہ فرکتھوں اُٹھسن جے ہوسی نہ شرر پیدا

عظیما خاص قربانی ہمیشہ لوڑ پینی ہے
”کہ خون صد ہزار انجم سے ہوتی ہے سحر پیدا“

۱۔.....تضمین۔ بحر ہزج۔ مفاعیلین.....مفاعیلین.....مفاعیلین

اسکے..... شمار راہی

کھلسن گل گلزار بہترے
دل ہوسن ٹھنڈے ٹھار بہترے

اکھ چولی کر کر تھکے
مست ملنگ بیکار بہترے

رتو نے رنگے پنج دُسن
اس برہیا اخبار بہترے

لگی لگی چپے ٹھوٹھے
ہُن توں پیر بسار بہترے

رازِ دلے ناکس کی دہساں

ملنے بے اعتبار بہتیرے

پُہل پُہلا کے اپنی ہستی

کرن لگے بڈیار بہتیرے

اک دی گل نہ پوری ہوئی

کرنے رہے اقرار بہتیرے

ہیر سسئیں گا تہ ہور جاساں گا میں
لکھ ڈبوئی ہن اُبھر جاساں گا میں

ساری بستی پہناویں ماہڑی کاہڈ لا
توں کدے آکھیں تہ ٹُر جاساں گا میں

سیک تہ پالے رقیباں نے چہلی
پہوروں پتھر ہار پُھر جاساں گا میں

تیریاں اکھیاں نے پیالے بچ بنی
برف نا ٹکوا اُتر جاساں گا میں

دل اچائی اے ماہڑا سب آکھنے
وقت سنگ آخر سدھر جاساں گا میں

آؤسن گے جس کھڑی منکر نکھر
ماندے لکڑ ہار چھر جاساں گا میں

ماہڑے مولیٰ تیری چوکھٹ تھیں سویر
اک گنہگارا ہاں گر جاساں گا میں

سُدھی دولت، نوٹ خاصے لوڑنے
موٹے موٹے گجھ اثاثے لوڑنے

کہر نے دروازے اُپر لائی شہیل
سخت جھریائے تہ پیاسے لوڑنے

دیوتے کولوں سیاست نے تکو
شفقتاں نالے دلا سے لوڑنے

منزلاں پائی گئے گجھ غمز دے
لوک رہے خوشیاں تہ ہاسے لوڑنے

نکلے اندر سی بیٹھا اودہ درڑی
اَس تکو رہے چار پاسے لوڑنے

پڑھنے آلے دسی پیپر گئے ٹری
نقلاں آلے رہے خلاصے لوڑنے

سکی روٹی سی فقط ماہڑا سوال
کس کی ایہہ گردے لوا سے لوڑنے

جانچی ساری بنی گئے بچ بیٹھکاں
اَس رہیاں پھلیاں پتا سے لوڑنے

لاڈ پُتے ہوئی گئے شاید ظہور
دل کی مَن گئے کٹا سے لوڑنے

جدوں وی شام بینی تہ ماہری جاں ڈولنی رکیاں
اُداسی بے وجہ ماہرے بوہے کی کھولنی رکیاں

میں مسجود ملائک ساں تُلّی وی یاد ہوسی گا
فر آج شانِ کرم تواہری دراں ور رونی رکیاں

میں اُس کی جاننایاں اوہ تہ ماہرے کمرناہنکی اے
رکیاں دُنیا ڈرانی می ، ستم فر چھولنی رکیاں

ہوؤے آج خیر ربّ پاسوں کہ دل بچ ہول بہوں پینا
پتہ نہیہ کس نی شامت آئی اے پھاڑی بولنی رکیاں

نسیم ہُن کمر مودی جلیے کہ رساں لال ہوئی گکیاں
کمرے دکھ پیر باہنے تھیں تواہری روح ڈولنی رکیاں

اسکے..... امتیاز نسیم ہاشمی

نہوار ایسی میں کہہ دہساں کوئی دیدار کہہ کرسی
ماہڑے کول حرف نیہہ باقی ماہڑا اظہار کہہ کرسی

جیکر اپنے پراں بچ جوش تہ ہمت بچائیں توں
کوئی پنجرہ کوئی جالا کوئی دیوار کہہ کرسی

میں تہ حرساں نی بستی بچ عجب رولا جنیا ڈٹھا
اُتھے تہ بے چلسی ، تو اہڑی پھٹکار کہہ کرسی

لہو انسان نا ہووے دتھے پانی تھیں وی سستا
اُسے بستی نے بچ دہسو ماہڑا کردار کہہ کرسی

نسیم اس وقت نے اگے کسے نا زور نہیں چلنا
جدوں لکھیا ہويا مکيا تدوں تکرار کہہ کرسی

شیرازہ (پیماڑی)

اچھ.....شکورا حسن

چنگی پندی بانا رہنا
دل نا بوجھ کھانا رہنا

ہک دن ہیرا آپوں بنی
ٹھڈے ٹھڈے کھانا رہنا

اپنی دُنیا آپ بسا
گل سورج نال باہنا رہنا

گجھ تہ اس انہونی تکی
ایویں مہمہ کن کھانا رہنا

اتنے منظر کھلنے احسن
جتنے پیر میں چانا رہنا

اسکے..... سردار جاوید خان جاوید

سدا یا اٹھ دُعا منظور ہوئی اسی
ہنیری رات نور و نور ہوئی اسی

میں سدا اُس نی شیشے نی حویلی
بہرے پھر تہ پور و پور ہوئی اسی

زمیں در پیر تہ نظراں شانے
گڑی ایہہ وی بڑی مغرور ہوئی اسی

بڑے عاشق بڑے معشوق گزرے
کہانی اڈے یے جیہڑی مشہور ہوئی اسی

خُدا یا یاد اُس فی کڈھ دِلے چوں
جیہڑی اکھیاں تھیں یکسر دُور ہوئی اسی

حکیمماں ہُن حکیمی کہہ چلاسیں
پُرانی چوٹ سی ناسور ہوئی اسی

مِگی جاوید جوگی کس بنایا
شہر فی خاک وی مجبور ہوئی اسی

اسے.....عبدالرشید قریشی

مدتوں بعد اوہ کھر بیچ آئی
قسمت ماہری پلٹ کے آئی

ماتم چھایا چار چوہری
کس جواں دی لاش ہے آئی

ٹساں گئے عیب آساں دے
آساں کدے انگل میہ چائی

وعدہ کر کا وفا میہ کردے
فطرت بیچ ہے بے وفائی

اُچا شملہ شان ٹساں دی،
کے کرنی ہے ذات پرائی

میں گناہ تھیں توبہ کرساں
تاں گناہ بچ ڈُکبی لائی

تک ہویا حیران قریتی
نویں نسل دی بے حیائی

اسکے..... حاجی محمد بشیر شاد

جس نیناں یاداں نال ایہہ نگری دل فی اساں بسائی
اس سلوک کیتا اوہ جیہڑا بکرے نال قصائی

تھگا لوڑ کری جگ سارا کوئی حکم نیہہ ملیا
کوئی دوا نیہہ روگ عشق فی ایویں جان پھسائی

نیہہ ملاح اس کشتی اندر چلو ایہہ چنگا ہویا
جے ملاح نا لوداں سہارا ہوسی جگ ہسائی

جس فی صورت تگن کارن دل ترسایا ڈاہڈا
آنی دیں قتل نا فتویٰ ہوسی خوب رسائی

ایہہ سراں پہری فی تگی شاد نہ دل ترسایاں
پڑھیاں کتنی خلقت اتھوں مالک آپ نسائی

اسکے..... گلاب الدین جزا

پیلے ہوئے پتر حیا دے پھلاں ہمت ہاری تاں
زخماں اُتے لون غماں دا چوکھی تڑٹی یاری تاں

کہنلیاں کہنلیاں نال پے نہ رات ہجر دی کالی
کھوٹیاں درماں کون چلاوے دُنیا دُنیا داری تاں

اپنیاں آپے توڑ نہ چاہڑی سپنہ چھلنی سارا
بکھردی کونج اڈاروں جیویں کردی گر یازاری تاں

نیلے غملوں درد بہر اندا کچھ نہ سکدا کوئی
سینک ہجر دا اندروں ساڑے فرم بکوی ماری تاں

اپنا رہوے یار سلامت جیہڑا نال رقیباں رہندا
سپنے اُتے لگ جاندی ہے ضرب ہجر دی کاری تاں

میں بنجارا شہر تو ہڑے دا گلیاں دے بچ ڈیرا
رات ہجر دی کہلیاں گزری صبح نال گزاری تاں

بچ جزا فر جو بن آیا پتنے پہرے لائے
پیراں پیٹھ لتاڑی آساں اُچی چار دیواری تاں

اسکے..... گلاب الدین جزا

نظر اُچیری تہر نشانہ اُسدا ہے
ماہڑے سپنے درد پُرانا اُسدا ہے

آس لمیری رکھساں چسماں ہر ویلے
پاٹی چادر تانا بانا اُسدا ہے

ساون دی بدلا رے سڑیاں چُپ رہیاں
تہرتی اُتے آنا جانا اُسدا ہے

دل اکھل ڈوگی گہل بنائی لوکاں سن
جگ نیواں اُچا یار زمانہ اُسدا ہے

میں اکھراں دی حیدر یال بتاواں حیدر یال تہاں
کرم جیسے پتھر ہے ہوا پتھر ہے اسدا ہے

دل رنجھا مجھوں پتھر ہے ہوا دی
سب دیکھ حقیقت کچھ لسنہ اسدا ہے

میں کرموں پر غامی پتھر ہے اکھراں دی
دہے کوں تیرا ایہہ ہوا خزانہ اسدا ہے

3

اپنے نبوڑا اُتے دم باہ رکھن
اس بودی کڑی تلے تھم باہ رکھن

تُدھ تہ شکاریا ! دہسی ہے جان
تھیلی بچ گھنگیاں دے کھم باہ رکھن

میں ایچے ساوانا دا ڈاڈا پلے داں
ماہڑی چھولی بچ سارے غم باہ رکھن

چنناں ! رکھ آپا کو توں باندا باجھڑ
ماہڑے در رنگو رنگ کم باہ رکھن

نقشہ بناندائیں جیہڑا نویں شہر دا
اُس بچ اُسدی بھی چھم باہ رکھن

اسکے..... مجھ اقبال منجا کوئی

دُہلا باہیا پاڑے رہے
فصل نیہہ ہوئی ہاڑے رہے

سب گجھ روہڑی گئیاں لہراں
چوٹاں تیں کنارے رہے

تکے سُننے والے دو دو
بچ سفر نے چارے رہے

چچی ہندے مٹھے ڈوڈے
جو ہُن رہے ماڑے رہے

بچوں کندھاں مٹی پہنیاں
اُپروں بس چکارے رہے

نفس نے پہاڑے جتنے آندے
خالی خالی سارے رہے

کے کراں میں گردش ایہہ دن رات فی
بُٹائے چڑھی جند تو ہڑے ظلمات فی

ایہہ حسیں جلوے ماہڑے دل پھیر نہ
گل مکی ہے ہُن شمع جذبات فی

کاغذا دے مٹھل بناواں تتلیاں
مُشک آناں میں گتھوں حیرات فی

سب پہلا کے عشق میں تہ کر کہناں
کون ٹہنسی کندھ ایہہ جذبات فی

جام کھولو شام ٹھہلی ہجر نی
ہو گچھے مستی کوئی دِن بات نی

ایہہ لرزدی روح، بجھی اکھیاں تہ خوف
شکل ہے اِس بچ ماہڑے حالات نی

تنگ ہے دل ہر گرے پھل کھیلیاں
شاد آئی رُتِ حسینِ برسات نی

درد رکھ دل بچ نہ لفظاں کو بھی اکثر کر
خاب دے پھل گل جے فر اُندی بھی تعبیر کر

پیڑ ، ساڑا ، درد تہ ہور بے بس زندگی
ایہہ سزا تھوڑی ہے ! تہ ہور بھی تحریر کر

میں تہ منکداں چین، سکھ نال گزرے زندگی
یار ماہری زندگی کو ہُن نہ کشمیر کر

رکھ تُوں اپنے نال بس ، ساتھ دے تہ نال رہ
یا تہ ماہری بن کا رہ یا مگو تقدیر کر

میں تہ نیا ٹھیک ہے سچ گلاں کردا ہیں توں
خود بن عامل اجاں فر مرضی تقریر کر

گل گھلی، ساہ لہناں، نظر دور ایہہ ہی خاب ہے
ہُن تہ مولا فضل کر، خاب دی تعبیر کر

بے علم بے ہنر ہر جائی نکراں ماروے
رکھ یقیں توں ذات تے لیاں نہ دِگیر کر

آمکاواں یار دوئیے ستم تہ گہول، سب
ایہہ جاء جس دی ہے اُس دے ناں فر جاگیر کر

فرتہ خالص درد چوں نعیماں بول تھیں
سکھ سلیقہ عشق دا نفس لہر لہر کر

چنگے یارِ نبیہ ملنے اَجکل
دل نے تارِ نبیہ ملنے اَجکل

مندے لیکھاں نی گل اے لگنی
اوہ دِلدارِ نبیہ ملنے اَجکل

سام اثار کی کہہ کرسیں گا
کوئی بیمارِ نبیہ ملنے اَجکل

سیرتِ دلِ نبیہ کوئی تکنا
سچے پیارِ نبیہ ملنے اَجکل

تاجِ تختِ نصیب نی گل اے
جمدیاں سارِ نبیہ ملنے اَجکل

لئی گل بدھا نہ چن جی
بانہواں گل بچ پا نہ چن جی

تھوڑے ڈک لے ساہری خاطر
سارے نیر بہا نہ چن جی

ساہرے نال ہی لائی رکھ یاری
ہور توں کدھرے جا نہ چن جی

پہیڑے دِن وی لنگھ جاسن گے
ساریا کیں دُکھ سنا نہ چن جی

اپنا آپ سمہال توں گل جی
چڑھ ساہرے بٹنا نہ چن جی

راہ تصور تھیں بھی کٹھن نکلے
ہمسفر ہی جے راہزن نکلے

جیہڑے کردے بیوپار پھلاں دا
اندی کچھاں تلوں کفن نکلے

ظاہری شکل بس دکھاوا ہے
پھور درداں تھیں سب بدن نکلے

سڑ گئی ہے چٹگی مسافر دی
کھر تھیں باہر نہ مرد و زن نکلے

اپنے دم تھیں چھپا گیا قاتل
خون بچ گوجھی پیرہن نکلے

صرف لفظاں دا جوڑ کے دانش
بے اثر ہی تو ہڑے سخن نکلے

اسکے..... بشارت علی خان راز

رنگ بکھرے گلاب لکھنے ہاں
ہر اک انتخاب لکھنے ہاں

دباستان لکھنے ہاں اُڑنے نی
اک پرندے نا خاب لکھنے ہاں

پُھل کنڈیاں بچ لکھنے ہمیشہ
چمن نا باب لکھنے ہاں

اے، خُدا پُچھاں کس کی
لوک پُچھنے سوال جواب لکھنے ہاں

منزل نے رستے لوڑنے ہاں
منزل نے اسباب لکھنے ہاں:

گزرنے جانے دن تہ رات
زندگی نا حساب لکھنے ہاں

وطن سوہنے نا ذرہ ذرہ
نور اکھیاں نا حباب لکھنے ہاں

حرف حرف محبت نا راز
پڑھو ایسی کتاب لکھنے ہاں

ۛ؎.....طارق اءمء طارق

ءُء ٲے رءگ ملال اس برهیا
ڈاءڈی ٲہنگھ تہ کال اس برهیا

هیرے ، موتی ، لعل ، جواهر
ہیہ رہے کئی لعل اس برهیا

ظالم ظلم تہ کرسی لگنا
ہنھسی کہہ کہہ جال اس برهیا

مندے جاسن ، چنگے مڑسن
غم اندر نہ ٲال اس برهیا

طارق تیری چہہ ہی آخر
ہنسی لگنا و بال اس برهیا

بلنی آگ کی سہاں ہاں اڑیا
آئی آفت ٹال ہاں اڑیا

اکھیاں تکی زہر نہ کھایاں
پھتیں بچ جنجال وے اڑیا

ہجر میرے بچ نہراں نے سنگ
اکھ اپنی کھنگال وے اڑیا

ایہہ دُنیا اے چار تہیاڑے
کس گل نا ملال وے اڑیا

حد ، بغض تہ کینہ طارق
نہ دل اندر پال وے اڑیا

اسکے..... سید انور شاہین

اُس پاسے دی بستی شاید ہونی سی
بڑھی ماسی دیا بال کے سونی سی

کدھرے کوئے ناد بجانا رہنا سا
تاں ہی کدھرے جا کے سرگی ہونی سی

نپے تلے پانی بکنا رہنا سا
فر ملاں تے رت سہانی ہونی سی

ڈوہنگے ناڑاں ناوہ شور آجاں وی ہے
تپکے ٹپکے ٹہاری ماہری چونی سی

کوٹھے اُپر بہہ کے تارے گنتاں ساں
نالے اماں کہانی اک سنانی سی

موہنڈے اُسے پہنار ایہہ تہرساں گا
محبت نا اظہار میں کرساں گا

بسے اندر سینے نے اوہ درد پُرانے
بلیں بلیں میں اظہار وی کرساں گا

ریت ہاروں رُہڑنے ارماناں کی
موہنڈے چائی پار میں کرساں گا

دُنیا نا ایہہ کھیل نرالا ہے فر وی
زخم دلاں نے یار میں جرساں گا

فر کد ہوئی بستی اندر مُرد رونق
فر کد مُرد دیدار میں کرساں گا

اسکے..... ساحل یوسف

یاداں نے جد سُر میں چھیڑاں
بچ سپنے فر پین تریڑاں

کیوں تگاں میں دُوے ہتھاں
اپنی کیاں نہ آپ نیڑاں

تواہڑی یاد جد دی آوے
چہڑاں مارن نت چہیڑاں

اپنے بن گئے دشمن سارے
ساحل دہس ہاں کس نال ایڑاں

تواہری ماہری گل نہ ہونی
تاں ایہہ اکھ جل تھل نہ ہونی

اک داری جے مل ہی جانا
چھاتی ماہری سل نہ ہونی

دوئے فریق جے مل جانے تاں
رت بچ ڈبی ڈل نہ ہونی

تواہرے باہجوں ساحل یارا
طبیعت ماہری کل نہ ہونی

..... زاهد اقبال اُمید

پتہ نہیہ کیوں اُس کئے اتنی محبت اے
بس اُسکی تکی مرے نی حسرت ات

اوہ زندگی وی مگے تہ میں مگراں نہ
زندگی نا کہہ اے اہیہ موت نی امانت اے

نیا کہ پہلے اوہ ماہری شوق سی لیکن
ہُن اوہ بنتی نی زندگی نی ضرورت اے

نہیں چھوڑ سکنا میں اُس کی
جیہڑی نہیہ چھٹی سکنی اوہ ایسی عادت اے

اُس نے دے وچ کہہ اے میں نہیں جاننا
ماہڑے دے وچ بس اُس نی چاہت اے

ساہڑا ساہڑا سنگ میہ اجکل
دُنیا نا اوہ رنگ میہ اجکل

ڈانڈے ترلے کیتے میں پر
نال ساہڑے ملنگ میہ اجکل

سارے تال پچے تڑے
بچیا کوئی وی انگ میہ اجکل

پھکی، چرس، شراب اے گھلی
پینا کوئی وی پھنگ میہ اجکل

کرونی ایچے جکڑے لوکی
کوئی وی شاملِ جگ میہ اجکل

کہہ دہساں حساب غماں نا
ہر بکھی اے باب غماں نا

تواہڑے باہجوں لگنا جیاں
ہر پاسے سیلاب غماں نا

سرہانہ تہ سی سجیا ہویا
تکلیا راتیں خاب غماں نا

توں میہ تاں ایّاں لگنا
اکھیاں پنج چناب غماں نا

کہہ دہساں میں یاسین جی نے
میہ اے کوئی جواب غماں نا

اسکے.....عبدالجلیل خیالی

نگری نگری نہیرے پھر دے
خوف دے ہر پل ڈیرے پھر دے

خوشیاں منہ چھپا کے روون
نہیرے بچ سویرے پھر دے

کہنل مکہلے جینا پے گیا
رشتے دار پریرے پھر دے

انساناں تھیں ڈر لگدا ہے
ہر سوموٹ دے کئیرے پھر دے

ڈر تہ خوف ہوا بچ خیالی
ماہڑے چار چوہیرے پھر دے

اسے.....عبدالجلیل خیالی

یا رَبِّا فر خوشیاں موڑیں
فر تڑیاں آساں جوڑیں

جاندی واری آکھ گیا اے
ہُن خیالاں خاباں لوڑیں

پہل گیسیں اَن ملے رشتے
یاداں کو نہ کہلا چھوڑیں

ہمت ماہری ڈاہدی ہوسی
شیشہ سمجھ کے دل نہ توڑیں

ارماناں دے مہل خیالی
اپنے ہتھاں آپ مروڑیں

اسکے..... غلام رسول مصطفائی

کچی ٹہاری پوچن لگاں
محلاں بارے سوچن لگاں

پنجرے ڈکے پکھنو نالوں
اپنا بھہ نوچن لگاں

دل دے شیشے تے اُسدا ناں
ہاواں نال کھروچن لگاں

کسراں کھاہدا سوچاں منکو
ایو بہہ کے سوچن لگاں

لگدا مصطفائی میں بھی آخر
منزل تکر پوچن لگاں

اسکے..... غلام رسول مصطفائی

دہنہ چڑھا رہیا شام ٹہل دی رہی
زندگی ہر روز ہی کھنڈی رہی

داج دی خاطر اوہ بچاری سڑ گئی
جیہڑی ہتھان تے مہندی سجان دی رہی

بڈھیاں سُن بھی پوڑے چاڑے
غریبے دی تہی دی کلائی ترس دی رہی

کاں تہ بولے تے بول کے اڈر گیا
ساہڑی نظر پر اتھے ہی لگی دی رہی

سامنے تہ اسیں چپ ہی رہیاں غلام
سینے اندر مگر بغاوت پندی رہی

اسکے..... سید ولفقار ولد دار

گُزری اِسرائ ساری رات
کیستی گریہ زاری رات

دل دا لہو ٹیپے ٹیپے
بگدا رہیا ساری رات

بٹڈ دیواں ایہہ درد پُرانے
لیتھے کوئی بھکاری رات

کہہ دہساں ایہہ درد دلے دے
دُکھاں تھیں دُکھیاں رات

گن گن تارے آسمان دے
آج دِلدار گزاری رات

پتھراں دے شہر اندر بچ شیشیاں دا کے کراں
رُل گئے ارمان سارے خوشیاں دا کے کراں

ہنیریاں پھریاں ایہہ راتاں کالے بے رُخ حالات
ریت اُپر کھر بناواں بارشاں دا کے کراں

تھلا تھلا جوڑ کے میں آہلنا بنا رکھدا
بے وقت بجلیاں دی سازشاں دا کے کراں

بے بسا ہی جان ماہری نعمتاں بیکار ہین
بے زبانی چند ہوئی نوازشاں دا کے کراں

آلوواں دے شہر بچ ہُن تہ گزارہ نیہہ رہیا
صبح رونق نال رکھن گی نماشیاں دا کو کے کراں

چنگے مچ پُرانے لوک
سچے سخت سیانے لوک

جو کہیا ادہ کری دہیا
بہانے نیہ بنانے لوک

طاقت، صبر، عمل نے پکے
وعدے توڑ نبھانے لوک

عزت شرم بچ ڈُبی مرنے
ڈکیاں نیہ ڈکانے لوک

پیار، محبت، ہمدردی کر کے
ایہہ بیہ کدے جتانے لوک

سینے نال لائی تہ سینہ
ہنسنے آپ ہنسانے لوک

آج نا گرو ڈولے دہسے
کم تکی شرمانے لوک

کہہ ہوسی اس نسل نا زخمی
تک چالے کہہرانے لوک

کالی رات کی ٹالیاں میاں
دل نا دیا بالیاں میاں

ماہریاں چٹھیاں، ماہڑے چھلے
یاداں سب سہالیاں میاں

جے چاہنا ایں مستقبل اپنا
تاں توں جعفر جالیاں میاں

یار فی خاطر نچنا کہہ اے
ہر اک توں پالیاں میاں

جواں نال ہی سہی مگر
تہنگھنی اک کی ہسالیاں میاں

درداں آن اج شور مچایا
اپنا اپنے تھیں دُور کرایا

بسدا ہر کبر اُجاڑ ہويا
چندے جی بس مار مُکایا

گرے ماواں تھیں پُتر جُدا کیستے
گرے آن یتیمی ڈیرا لایا

پہلاں بھی تہ ہجر بچھوڑا سی
موتو اوہ بھی آن مُکایا

آج اُمرت لگے ہُن زہر برابر
انہاں غماں ہجا گھٹ پلایا

سو گز لمی پوشاک دے بدلے
ہک ٹکڑے سُن ہی تن ٹھکایا

اِس اِدھر اُدھر دی حسرت بچ
ہر خونی رشتہ اُساں آپے گنوايا

اسکے..... مجروح شاکر

دینہ جد دُروں ٹہلنا ہوسی
کہہ کہہ رنگ بدلنا ہوسی

ماہڑے شوقے بال بنائی
کوٹھے در ادہ چڑھنا ہوسی

ہجر تیرے بچ زخم انے جیہڑا
پل پل اندر پلنا ہوسی

ہجر میرا دی لگنا چن جی
نبت کلیجہ سلنا ہوسی

آس اُمید نے خاب سجائی
مجروح یار مچلنا ہوسی

اسکے..... مجروح شاکر

اِس بہارے نا مان نہ کریاں
اپنا آپ پشیاں نہ کریاں

رہن دیاں سب آساں دل بچ
سسدں ہی پھگتان نہ کریاں

دو دل جس سنگ ٹٹن پہن
ایچیا کوئی اعلان نہ کریاں

تواہڑی ٹہاری سب تھیں چنگی
محلاں ول تہیان نہ کریاں

محل لوکاں نے تکی شاکر
انہاں نا ارمان نہ کریاں

اسکھ..... احسان الحق

بس وفا نے چوٹھے لارے نے
مُہل دی پتھر تھیں پہارے نے

اپنا اندر اک سمندر رکھیا اے
آتھروں تاں ہی کھارے کھارے نے

اس اُگی بچ ہتھ نہ پاؤ
اس نے بچ گُجھ انگارے نے

اس پانی بچ دل اے ماہری اماں نا
ایہہ تہ ماہرے سرتوں وارے نے

نظم

تہمک درہ چہر نے پاسے
تھرتھلی کشمیر نے پاسے

اتھروں اتھروں رت بگنی اے
ڈبلے اندر پیر نے پاسے

گُلکھ سیلا آنی تہیا
گوتی لہر و لہر نے پاسے

راخنچے در سب ہتھ کہماون
کوئی نیہہ دِسا ہیر نے پاسے

رولا رپا ڈنڈ تھوئی
دلر ناگہ چہر نے پاسے

چچلاٹ ای چچلاٹ اے
روح نے ڈوہنگے چہر نے پاسے

بیہڑے بیہڑے لاشاں اُگیاں
مُھلاں فی جاگیر نے پاسے

دل سمندر

کہہ ہویا جے
ایہہ بکنا بیہہ
اپنے سپنے اندر
ہوں گجھ سمہالی بیٹھانا
کدے چپ تہ
کدے ہلچل
ور کہہ پتہ زمانے کی
اس نی دُکبنا
آن بیہہ دینی مڑی
گسے کی فر دُنیا نے نقشے ور
○○○

سرتی

سنتالی ج سارے دہڑی آئے
ہٹا کے چڑھی آئے پونچھا
سرتی کچھے ریٹی گئی

رام چند نے غفورے دوست کہیا
توں ہُن پہر جانی بیہ
میری بہنیں ایں
امن تک رہوئیں چھوڑ آساں
ہردن ڈنگے دوسال لنگھے
غفور اترے وار ٹپی گیا
پتہ لایا

رام چندے نا
فر گیا سرتی نال
اُسکی چھوڑنے راے نے دوار

کھرے نی بہنار ہو رسی
غفورے نانگ سُڑی گیا
باہروں سُڑی گیا

خوش خوش سرستی
اندر لنگھی
گلے ڈنگی
راے نی دوئی بوہٹی سی
راما آیا
اُس بابیا

پتہ نہیہ
غفورے نی بوہٹی اے کہ پھر جانی اے
کہہ کہہ کیتا ہو سیس
کئی بے حیائی اے
سِدھی ٹری آئی اے
سنہ اٹھانوے اے
اجیس دی

راے نے کھرے باہر لی
دُکان نے پھٹے ور
سینی اے سرستی

راے فی تری پہری کی
سکول جانے چٹکنی سکنی اے
ساہ پھوٹی اے
اتھروں ڈکنی اے

لگی گئی اے
اکمیں صدی
ماندی اے سرستی
گجھ بیہ کھائی سکنی
نہ منگنے جانی سکنی
راے رامی تھیں ڈرنی
آہستہ کھٹکنی اے
رحم منگنی اے
موت منگنی اے
موت آنی اے
اُسکی چانی اے
بگانی اے
پھے تھیں بھن

اُسنی گدڑی چوں

اک چوپ نکلی اے
انڈی فی مار
گوٹے نارنگ کالا اے
رام چند آلا اے

رام چند خوش اے
غفورے فی بوہٹی اے
کہہ پھر جانی
کس جانی
مُسلّی چت ہوئی گئی اے
کس وت ہوئی گئی اے
رامے فی چت ہوئی گئی اے

ہسنا اے سرستی نا
نہ ہونا دہسنا اے
اک کوڑا مان
سرستی کی کاہڑی گیا اے
ترے نسلاں واری گیا اے
رام چند ہاری گیا اے

پنیری

پنیری سی پالی ہتھیں سگ لائی
نگی تہپ ابھی کہ ساڑی مکائی

دینہہ چڑھنا ہونا سالوہ ای لوہ ہونی سی
چڑھے کسراں نے ہن اہیرا گے باہی

حق سچ تے اصلیت نہیں چھپنی
بکھر رکھو دینہہ انگلی اگے چھپائی

ہتھ باہنڈری تھیں کہہ ٹھاکے ٹبرگی
جیہڑا کھر نی دولت گی کھانا لکائی

کُتنا مرے اُس گی گئے نہیں کھانے
انسان انسان گی اج جانے ہے کھائی

پتھراں پر کہہ راج کرن گے راجے
رعایا نے لُہو نے پر گے بگائی

اکس ماء پیتھیں پیدائش سباں فی
کیا ہندو مسلم سیکھ تے عیسائی

جے ٹھانا ایں ٹھادل تھیں نفرت کدورت
کہہ لیمھی گامندر مسیحاں گی ٹھائی

اٹس سارے رل مل آب رب گی پوجو
پنڈت پادری سارے ملاتے پہائی

اسکے..... حاجی محمد بشیر شاد

گرمی نیاں چھٹیاں

گرمی والیاں چھٹیاں ہوں موج مناساں گے
سیروی کرساں لال چوٹے کھلے کھاساں گے

ہُن تہ پیرڈ نہ لکسی او ڈنڈے کھانے نا
ملیا موقعہ جاساں دریا خوب نہاساں گے

نالے کرساں گوڈی اللہ اکبر پڑھساں گے
لیب ٹپٹاں نالانے بچ گارے بڑساں گے

گرمی بچ منجاں فی خاطر ہوسی کھڑک فی چھاں
اتھے روٹی دینے والی ہوسی سوئی ماں

کھیاں تنگ کرسن تہ چہواں گھلا کر ساں گے
آزاد ہوئی تہ چھٹیاں ناکم کاغذ پھر ساں گے

جسے بدل چھم چھم بھری گرمی پھسی گی
سوہنے نپلے رنگ نے اندر تہرتی جھسی گی

جد فر چھٹیاں کنڈے لکسن تکیا جاسی گا
شاد ہر کوئی اوے کپسی جو گجھ راہسی گا

اسکے..... احسان الحق

اندر کہہ اے

میں تہہ حالیں
جموں شہر بچہ اپنی بگل
کوئی نیہہ کھولی
پر جتنی وی کھولی اے
تواہڑے واسطے کھولی اے
جموں شہر بچہ بسیاں کڑیے!
ماہڑے ہتھ خالی نہیں
اندر باہر سب خالی اے
ماہڑی بگل نے بچہ چٹا کن والیے!
اندر کہہ اے؟

رَبِّ رَحْمَن

اللہ تواہڑی شان
توں ہیں رَبِّ رَحْمَن
کرہاں سوکھی جان

عدت

زنانی ناکہر والا
مر جائے تاں
زندگی مری بیہ جانی
لیکن
معاشرے ہو رندہ بانی
نظری بیچ
کالسری ہی گناہ گار ہونی اے
اس واسطے چار مہینیاں فی قید با مشقت
سزا تجویز کی جاتی اے
کہروں باہر بیہ نگلنا
کسے غیر محرم کی بیہ نگلنا
پلنگ ور بیہ سینا
ہار سنگھار بیہ کرنا
مستی گل بات بیہ کرنی

گھل کے نیہہ ہسنا

جینے نے

ساہ کھننے نے

سارے حق

محدود کیستے جانے ہیں

آہاں!

اگر کھڑ والے فی زنانی

مری جائے تاں

ترے تہیاڑے ناما تم..... بس

ہور

زندگی معمول در واپس !!

(سندھی نظم نا انگریزی تھیں ترجمہ: رابعہ کوثر)

۱

اسکے..... نقاش علوانی

روایت تہ تخلیق

ماہڑے اُرکس نا اُثر اے
ملکی پتہ ای نہیہ الفاظ ماہڑے نہیہ
ایہہ تال چہیہ نے ہین
چہیہ وی ماؤنی اے
ہور ماء تہرتی نی اے رخیال اُشمان اے
ہور اس بچ دیہہ چن تارے
ایہہ تہ ماہڑے
اُستاداں نی فکر نی تخلیق ہین
زیمی ماہڑی اے ر اُشمان ماہڑا اے
ہور آہاں! ر ماہڑے مہو یں بچ
زبان ماہڑی اے ر ماہڑی شاعری ور
چھاپ ماہڑی اے!!

(سندھی نظم نا انگریزی تھیں ترجمہ: رابعہ کوثر)

اسکے..... اچھوپال سنگھ

کتنا چر

اسے پہاڑاتے
توں مگو ملیا آسمیں
اسے اُچائی تے
انہاں پتھراں بچ
ماہڑی دُنیا
توں کیاں کر گھیاں اُجاڑا

ایہہ اُجاڑا اُداس ویرانیاں
مگر دکھ کہن
میں اُجاں کھڑی ہاں
اُس کنجاتے
ماہڑے پلے لہراں لہراں ہو گئے دے نی

ایہہ وحشی ہوا
 ماہڑا ساہ کھوئدی ہے
 ماہڑے سارے دے سارے وچو دینچ
 توں ساہ کھندیا نئیں

اسے پہاڑاتے
 اسے پہاڑا دے پھراں بچ
 ماہڑے لہوناں
 سارے داسارا آلا دوالا
 کہہ رنگین لکسی
 نئیں!
 اسے پہاڑاتے لپٹیاں
 پتہ نیہہ کتنا چر ہور
 ہور کتنا چر.....!

اسکے..... اچھوپال سنگھ

نِکی نِکی لوہ

ایہہ اٹھی کالی رات
نیند راتل پہریاں اکھیاں
کالے کھیرے نال لدھی
سُتی آسیاں تو ہڑے کھر
ماہڑے نویں کھر

کوئی نیہہ جاندا
اَساں چکھاں وی کوئی ہوسی لکیدا
میں بے سُدھ

کالی رات اندر
چکھا کر دا کوئی کالا سایا
اُس بچھا دتے اَسدے سارے چراغ

آوارہ گرد کچھ منچلے
 اپنی اگ پنج سڑوے
 اسیں اپنی نیند را دی خماری پنج
 ایہہ نیند روی کردی ریٹی مسخریاں

نکی نکی لوئی پنج
 میں سڑدی تہہ کدی
 مٹی پنج مٹی ہوئی گئی
 ساڑی گئی مٹی دے تیل نال
 اک تارہ بن گئی
 مگر آسانی بجلی دی چمک
 چمکدی کڑکدی ریٹی
 سارا عالم تر بکيا
 ایہہ بک چمکھڑ
 کالی رات پنج چھاتی گنڈا رہیا
 میں پہنکدی ریٹی

تاریاں دی لوہ
 لوہ دی چمک
 اس رات پنج ماہری روح
 پہنکدی ریٹی.....!

چلے ہتھ بڑن لگے
کتئیاں ہی ترٹھاں دا چکھوڑا بن گیا

اِس کالی رات اندر
بس نکل گئی ماہری روح
دلی دے کسے ہسپتال لا بیچ

توں اکھاں نم نہ کر
نہ کر.....!
ایہہ کالی ہنیری رات
سیاہ کالی آسی!

اسکے..... آکاش سنگھ راہی

ماں

ماں
ماہری نے
جو گچھ کیتا ماہڑے جو گے
کہہ یہہ کیتا ماہڑے جو گے

شریکِ حیات

کدے کدے
میں سوچنا ہاں
کتنا خوش قسمت ہاں میں
کتنا پہنا گاں پہر یا ہاں میں
جے قسمت نے دتا

ایہہ ایہجیا
خوبصورت ساتھی
ماہری شریک حیات

تہی

تہی میری
کہر دی جان
بیہڑے دی شان
کتنا کردی ملگو پیار
دکھ کہناوے
خوشی بند اوے

ماں

جہاں کُہاں وچ ماں نیہہ ہوندى
اُنہاں دے بیہوئے چھاں نیہہ ہوندى

پُتر پُناویں جان وی ممکن
ماواں کولوں نہ نیہہ ہوندى

جے کر ماواں ہاں نہ آکھن
رَبّ دلوں وی ہاں نیہہ ہوندى

تیرے اُگے رو لیندے ساں
ہُن تہ نظر اُتاں نیہہ ہوندى

جہاں دی جنت رُس جاندی ہے
اُنہاں کو کدھرے تھاں نیہ ہوندی

جے کدھرے میں سفرے جاواں
اُسدی شکل پراں نیہ ہوندی

واز آوندی ہے فخری پتر
پر ادہ آپ اگاں نیہ ہوندی

الحمد ..... محمد وسیم شاہ

قدر

بکے تھیں ہُن
بڈھے ہوئیاں
دراک گل
سمجھ میہ آئی
ہو جانی ہے
جس نال محبت

اودہ

قدر کیاں میہ کرنے

مرنا اے

اُج کون
کسے کی جرنا اے
اپنی جتی بازی
ہرنا اے
بے مطلب فی یاری خاطر
لگنے دریائے

بچ سمندر ترنا اے

کون کسے لئی

مرنا اے

جی بازی ہرنا اے

کہنل مکہنلا

آپے ہسنا

آپے رونا

آپے کھیڈاں

آپے نچاں

آپے کداں

آپے اپنا

پہارا اے چکنا

اس ظالم دُنیا نے اندر

ہر کوئی بس ایو چا ہوے

بس اک میں ہی ہوواں

کہنل مکہنلا !

ماہری اماں

بہوں سوہنی تہ بہوں ہی چنگی ماہری اماں ہونی سی
ماہری ہر اک گل نی سنگی ماہری اماں ہونی سی

کہہ صفت بیاں کراں میں اپنی اماں جی فی لوکو
سوہنی شکل تہ صفتاں رنگی ماہری اماں ہونی سی

غیبت چھوٹھ فریب مکاری اُس نے نیڑے بیہ سن آئے
بس کماں بچ رہنی ٹہنگی ماہری اماں ہونی سی

ماہری جنت ماہری دنیا ماہرا سب جہان سی اوہ
کہہ دہساں میں کتنی چنگی ماہری اماں ہونی سی

نیکی فی تلقین سی کرنی بدی کولوں دُور نسانی
بچ عبادت رہنی بنگی ماہری اماں ہونی سی

اسکے.....محمد ادریس

غم نیہہ مردے

تہرتی کہہ
آسمانے تھیں بھی
چن تہتارے
پکڑی آن
تہاڑاں مار کے رو لے پہناویں
یا فر
چُپ چپتے ہر غم کو
سپنے اندر سام کے رکھ لے
مرن تھیں پہلاں
غم نیہہ مردے
جو کرنا سو کر لے

زمانہ یاد کر دے!

ہجرِ ثنید ابرائنا شاد کر دے
کہ سیتی، نورِ مرآؤ زمانہ یاد کر دے
تُساں دی قومِ روندی ہے
تُساں دے یارِ روندے ہیں
کہ کوکاں مار کے سارے
سبھی دلدارِ روندے ہیں
ذرا گجھ تہ ترس کھاؤ
زمانہ یاد کر دے!

ہلاں بھی اوئی بن ہیں
اوئی تلے اوئی رُتاں
ہلاں بھی قومِ روندی ہے
ہلاں ہیں قومِ پنج پھکاں

کدے تھیں فریتہ لوہ لاؤ

زمانہ یاد کر دے

کہ سیّنی، نور مرّاؤ

زمانہ یاد کر دے!

ایہہ منظر بھی تہ زُکھے ہین

ہلاں ایہہ رُت بھی ہے پھلکی

ہلاں اگلے میہہ مولے زخم

ہلاں ایہہ اکھ میہہ سُلکی

انہاں زخماں کو پھر جاؤ

زمانہ یاد کر دے!

کہ سیّنی، نور مرّاؤ

زمانہ یاد کر دے!

اسکے..... کل دیپ کمار

یاد

یاد تیری فی
کیری بچوں
سیک آجاں وی
مکیا بیہ
اکھیاں بچوں
بکنا جہلم
تک آجاں وی
سکیا بیہ

جندڑی

پتھر گتیاں نا
سوگ اے جندڑی
ہجراں والا
روگ اے جندڑی
عمران توڑیں

کہنٹھے رہیاں

آخر اک

و جوگ اے چندڑی

ماں

گجھ وی کراں تہ

گجھ نہ کہنی

اندروں کھڑ کھڑ

ہنسنی وہنی

سکی جائی پچیاں کی رکھی

سینیاں جائیاں

آپے سینی

جنت نارو پ

بٹائی لوکو

ماں اے

ساہڑے کھرچ وہنی

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

نہ اوہ اکھیاں نہ اوہ سکھیاں رہیاں نہ اوہ رُوپ سہانا نہ رہیا

نہ اوہ مہر مختباں رہیاں نہ اوہ درد پرانا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

نہ اوہ سچ صداقت رہی نہ ہی در بندینا رہیا

نہ اوہ خو لیاقت رہی صدقے ، گہولی جانا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

نہ اوہ ادب ، قواعد رہے نہ ہی ٹھو ، ٹھکانہ رہیا

نہ اوہ عزت ، شرافت رہی نہ نیکیاں سمجھینا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

مشکور نہ سوچ ، سخاوت رہی نہ مزمان دا اپنا رہیا

نہ اوہ دل کشادہ رہے نہ رُئی بندھ کھینا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

گیت

تو ہیں حُسن دی رنگی کتابِ بجاں
تکو پیار نال پڑھنا ثوابِ بجاں
اَساں مِیا حرام ہے شرابِ مِیا
تکو گُہٹ گُہٹ چکھنا ثوابِ بجاں
تکو پیار نال پڑھنا ثوابِ بجاں
اسیں خانہ خراب توہڑی گلی رُلدے
سارے عاشقِ شراب توہڑی گلی رُلدے
تو ہیں عشقِ محبتاں دا ہک دریا
توہڑیاں نیناں تھیں ڈہلدی شرابِ بجاں
تکو پیار نال پڑھنا ثوابِ بجاں

اَساں شہر دے مالا مال دکھے جو
 توہڑے حُسن اُگے سب کنگال دکھے اوہ
 توں اوہ زر ہیں کہ جس نال ہر عاشق
 دکھے پہناڈا دِلا دا ڈابو ڈاب بچاں
 تگو پیار نال پڑھنا ثواب بچاں
 توہڑے حُسن دا ٹانی کوئی دِسا میہ
 توہڑے اُگے ایہہ چن بھی بکدا میہ
 توں ہیں حُسن شباب دا اوہ منظر
 جنہوں رج رج تکنا ثواب بچاں
 تگو پیار نال پڑھنا ثواب بچاں

گیت

بہت سچاں دی آئی یاد بول پئی بولنی پھراں
 پڑھ کے رواں زارو زار کہ اتھروں ڈولنی پھراں
 کالی ہجرتی رات گزاراں
 تیری صورت کسراں بساراں
 سینہ سڑتا نہ اندر ڈاہڈی ساڑ پہنکھا چھو لنی پھراں
 میں رواں زارو زار کہ اتھروں ڈولنی پھراں
 تیرے پکھوڑے لائی ڈاہڈی کافی
 تیرے ہجر وچ ہوئی دیوانی
 ڈاہڈا سینے بچ تلواس کے پڑے کھولنی پھراں
 ڈاہڈی آئی سوہنے دی یاد اتھروں ڈولنی پھراں

ماہڑا اُجڑ گیا آساں آلا باغ
 کاگ بولے ہجراں نے راگ
 کرے بلبلی ایہہ پکار پھلاں کو لوڑنی پھراں
 کون چکھے دکھیاں نے حال ہتھ مُردڑنی پھراں
 تبسم جدائی نے کیتا ڈاڈا پڑ
 جد ہوئی ڈاڈی مجبور
 سوہنے چن دی لیھے نشانی، جا جا لوڑنی پھراں
 جد آوے ناظم دی یاد اتھروں ڈولنی پھراں

الحمد..... عبدالمجید حسرت

ماہیے

اک وار تہ آ ماہیا
کد تک ڈپکاں میں
نہ ظلم کما ماہیا

مجبور ہاں میں بالو
دل پیا تہنگدا ہے
ہُن سڑداں دیئے نالوں

اک فون تہ کر ماہیا
پیے میں پھر ساں
خرچے تھیں نہ در ماہیا

مِس کال نہ دے بالو
فون بھی سکھنا ہے
بیہ پیسے رہے بالو

نہ ہو ستا مہیا
وٹس آپ کھول کے ہُن
تصویر بنا مہیا

مُج دُور نہ نس بالو
ای میل چلاساں گا
پہناویں چن اُتے بس بالو

الحمد..... عبدالرشید لون غمگین

اماں دا پہار

پہلا منظر:

پردہ اٹھد اے سٹیج تے ہک نوجوان گڑی تہ جناں بیٹھے گلاں کر دے ہوندے
ہیں۔ گڑی داناں رُخسانہ تہ جنے داناں خلیق ہوند اے۔
رُخسانہ: ماہڑا لک جوت گیا کم کر کرکا ہے۔ ماء تو ہڑی ٹھس میہہ دیندی گڑی ٹکڑے
دی چٹی۔

خلیق: بے چاری بُڈھی ہے ہُن کے کم کرسی۔

رُخسانہ: او بے چاری ہے۔ توں بھی بے چارا ہیں۔ تہیاری سارے محلے بچ
فر دی ہے۔ ہکی گڑی کولوں اٹھی دوئی کول۔

خلیق: کرسی بھی کہہ۔ توں سدھے منہہ آس نال گلا میہہ کردی۔ اوہ اندر ایسی تہ توں
منہہ چاہڑہ کہندی ہیں۔ آخر انسان ہے۔ سماجی جانور ہے اس کو سوسائٹی تہ چاہیدی ہے۔

رُخسانہ: ڈیوٹی نہ گیندا کراسی کول بہہ کا سوٹھا کر دا کر۔ تلو فرصت ہوئی منگو میہہ۔
جندکاں کا منہہ تھو الناء۔ وردی لوانی۔ ناشتہ کرالنا توئی دس بچ گیندن۔ فرچھو کھراں کو باہر
کڈھ کا تپا بندھناں۔ فردو پہری دی رُٹی دی تیاری پتہ ہی میہہ چلدا تہیاری ٹمک گیندی
ہے۔ شامی فر جندک آرہندن انہان کو چاء پانی کر دیاں کر دیاں رات ہو گیندی ہے تہ
مسال پچھڑ دی ہاں۔

خلیق: عتیق گر گیا دا ہے۔

رُخسانہ: کس ٹھیکر ابا ہیا۔ ہوسی گرے در پدر بھر دا۔ کھادے دے وقت حاضر ہو کیسی۔

خلیق: نگا دیر ہوندے بچیاں دی جانی۔ جس ویلے توں اُس کو دلا سہ رکھیں اوہ تو ہڑا اوہا کم سہنال سکدے۔

رُخسانہ: ہاں بلائی لگدے ماہڑی۔ ماہڑے دار دکھدے جیاں سینہ دکھدے۔
والے مگر بیاہ دانان نیہ۔ کہند آخر کتنا ہک مند اکٹھے رہ کاسر لو بھگتساں۔
خلیق: آکھتی سچ ہیں مگر انہاں بڑھیاں دا کے کراں۔

رُخسانہ: جس ویلے اسیں ہک پاسے ہو رہیاں۔ ایہہ آپا جگا آپ کر کہنن۔ تیکو انیں پریشانی ہے۔

خلیق: پریشان ہونا دی گل بھی ہے۔ اس ویلے لوک بندی دانان نیہہ کردے مگر
بگڑدی گلا کو خوب اُچھا لدے ہن۔ کہیڑ لپتر دس سال تک ماو پیو کو گلا نال لا کار کھسی۔

رُخسانہ: ماہڑے توں ہن خدمت نیہہ ہو سکدی۔ بندیاں اللہ دیا۔ اُردے
پردے دیاں داہر دکھناں۔ کس طراں آپنیاں جندکان واسطے گوجھی جوڑن دن۔ آج کجھ
بچیاں تاں کل جندکان کو کاری آسی۔

خلیق: آکھتی تہ سچ ہیں۔ مگر لوکاں دی شورا دا کے کراں۔

رُخسانہ: کجھ تنہیاڑے دہنی کوفت ہسی۔ کچھ سارا کجھ سدھا ہو جلیسی۔

خلیق: بچھا دکھدیاں۔ مغز نہ کھا۔ مگو پہنکھ لگی دی ہے۔ پہلاں کجھ کھادے

کو دے۔

رُخسانہ: (کچن داہر بڑھ گیندی ہے تہ باہر و بڑھی آ بڑدی ہے۔ ایہہ خلیق دی ماء ہے۔

ماء: کس ویلے آئیں بچہ۔

خلیق: بس ہن ہی آیاں۔

ماء: پہنکھا ہویا ہوسیں۔ کھل تگو میں رُئی دیواں۔

خلیق: گئی دی ہے رُخسانہ۔

ماء: بچھا ٹھیک ہے۔ میں پانی آندی ہاں۔

خلیق: داہرہ ہوا ماں۔ آپ آنسی۔ کہیز اکوئی جر گے کوکھوالنے۔

ماء: بچھا بچہ ٹھیک ہے۔ (چپ کر کا کول بہرہ ہندی ہے)

رُخسانہ: پہتا دی پلیٹ تہ ساگ ہتھانچ چایا دا سٹج تے ظاہر ہوندی ہے۔ خلیق دے

منہواں اگا چھوڑ کا۔ بڈھی داہرہ مخاظب ہوکا۔ ساگا دا پتیلہ آسا۔ گرگا۔

بڈھی: بچہ ایہہ گماہنڈیاں دی فاطمہ آئی ہوسی۔ اُسکو تھوڑا جیاء میں کڈھ دتا آسا۔

رُخسانہ: بڑی مشکل نال پکیندی ہاں ہور کوئی ہتھ میہہ لیندا نہ تھیں چا کا بندھ

چھوڑ دے اوہ ماہڑی جان کوئی لوہے دی نہ میہہ۔

ماء: ہیں بچہ آخر آہنڈ گماہنڈ دکھنا پینداے۔ ایہہ حقدار ہوندن۔

رُخسانہ: میں کسی دے چھگے نہ لیندی۔ تُساں کو غایت کرنی ہے تہ آپ پکا کہندی کر۔

ماء: ماہڑا بھی حق ہے۔ فر تو ہواں کس واسطے ہوندیاں ہن۔

رُخسانہ: میں ٹھیکہ میہہ چایا دا۔ عتیق دا بیاہ کراں تہ رکھ نو کری ہن۔

بڈھی: اوئے رہا۔ توں خاصی اگا بدھدی جلدی۔ ہجاں تندا اکھٹیا دا دا آساں

میہہ دکھیا۔ جو بھی ہے آساں اپنا کما یا دا ہے۔

خلیق: رُخسانہ توں لمی بحث نہ کر۔ پہلاں مگو پانی آن کا دے میں پہت

کھاواں۔ تھیں گہنڈیاں رہیو۔

رُخسانہ: ہاں جی تلو تہ تماشا دکھنا۔ ماء جے ہے تو ہڑی۔ (اندر بڑھ گیندی ہے تہ جلدی باہر ایندی ہے ہتھانچ جگ چلمچی آن کا خلیق اگا رکھ چھوڑ دی ہے۔ اوہ ہتھ ہوکا پہت کھین لگدا ہے تہ رُخسانہ گلا کو جاری رکھ دیاں ہوئیاں آکھدی ہے رن کہنے تو ہڑاپتر بھی۔ توں اگا کس کو پہن دیسیں۔

بڈھی: چپ لی۔ بکواس نہ کر۔ لاڈ منسی ماہڑاپتر جس توں سراں تے چاہڑی دی ہیں۔ ماہڑی من دی ہے جتی۔ (پیرا کو باہر کڈھ کا)

رُخسانہ: دکھی ماؤ دار۔ توں جل گیندیں تہ ماہرے نال روزانہ ابھی بکواس ہوندا ہے۔ رن لگدی ہے) جنم آوے دیندیاں کو۔ جہاں اس کمرانچ ماہڑی روزی جوڑی۔

خلیق: (کمر اولی دار دکھ کا ماؤ دار مخاطب ہوندا ہے) دکھ نہ لتاں روال چھوڑی نہ۔

بڈھی: میں کیہہ کیتا جے ساگادی کٹوری خدا واسطے دے چھوڑی تہ اس اسمان سراتے چایا۔ اسدے روناد اٹکو دکھ لگ گیا تہ جہیز اٹکو روالدی ہے اسد اٹکو ذرہ بھی احساس نیہہ۔ خلیق: توں ہی صبر کر رہندی کرماں۔

بڈھی: میں صبر کر رہندی ہاں۔ مگر ایہہ حدوں لنگھدی جلدی ہے۔

رُخسانہ: گھسر گھسر نہ کرو ماء پتر۔ تساں کو میں مندی لگدی ہاں۔ لہذا سہا لو جندکاں کو میں پکیاں جل گیساں۔

خلیق: (ماؤ دار مُردکا) بس کر لتاں۔ تلو نیہہ برابری تہ کنی پکا کہن۔ (ماء ہکاں بکاں ہوکا دکھدی ہے۔ ہر ویلے دا بکواس مکو نیہہ چنگا لگدا۔

بڈھی: میں کس نالو کنی ہوساں۔ دو جی گل ہاں۔ بکی کٹھی تے چار نفر کھیندے ہاں۔ کہڑے میچ سارے ہاں۔ لوک کے آکھسن۔ جندک بھی کسی جُرا نچ ہین۔ اوہ ساریاں دے سانجھے ہین۔

رُخسانہ: سا بچھے شا بچھے میہ۔ ناساں داروں کڈھدی ہیں۔ ذری کجھ چیز کھا دے
کو دیساں تہ مُنہ مُنہ دِکھدی رہندی ہیں۔

بڈھی: بچھا وا کڑیے تو ہڑے جندکاں کو آج توں بعد نہ دِکھساں۔ مگر تئیں بھی
سکھیا نہ رسو۔ تلو اللہ شر ماویے۔

خلیق: بچھا میں آکھ جے چھوڑیا۔ پکاؤ کنی کنی۔ مَن کے ڈنڈ لائی دی ہے۔
بڈھی: بچھا وا تئساں دواں ماو پُتر ادا پہا رنگدا ہے پکا۔ کہنساں۔ پہنگھے رب کسی کو
میہ ماردا۔ تو ہڑا شعور بکدے ایہی آکھدا جے انہاں کمدیاں ہتھاں رُٹی پکاواں تہ پکا
کہنساں۔

خلیق: کراں نافر عتیق دایاہ۔ کیاں چکھاں چکھاں کردی ہیں۔
بڈھی: میں کرا لاں؟۔ شرم میہ ایندی بڑا پُتر اپنی دی جائی ہوندا ہے۔ ایہہ فرض
تو ہڑے کے ماہڑا۔

خلیق: نہ اماں اپنی اپنی ہے۔ میں عیالدار آدمی ہاں مشکل نال اپنیاں جندکاں کو
پالساں۔ ماہڑے تھیں کوئی ذمہ داری مَن میہ نبھین ہوندی۔

بڈھی: میہ تہ تہ طوفان کر چھوڑیا۔ اللہ شر ماویے۔ لگیں اپنیاں بُنڈاں تو پلا چوالن۔
جدوں پیاہ ہو یا دا ہے کدوں تہ آں کا کوئی چیز ماہڑے ہتھا تے رکھی۔ مگو دوائی واسطے
کدے دس روپے بھی تہ دینے گوارہ میہہ کیتے۔ میں چپ ہاں تاں۔
خلیق: توں بول کا بھی کے کریں۔

بڈھی: میں کے کرساں۔ تلو مَن دہساں۔ تو ہڑی اس لہڑی رنوں دا بھی علاج
کرساں تہ تو ہڑا بھی۔

خلیق: کے کریں؟

بڈھی: گرائیں موئے دے تہ نہیہ۔ آخر سچ آکھ والا کوئی تہ ہوسی۔ ٹیں تلو
دھساں کے ماہڑا بھی کوئی حق ہے جیس نہ۔ تو ہڑی نوکری گتھوں لگی۔ تو ہڑے بیاہ تے
کے خرچہ ہو یا ایہہ گتھو آیا۔ تلو سب گچھ پھل گیا؟۔

خلیق: کراں نہ حساب۔ دکھساں ناکیہہ کرسی تو ہڑ لڑر گہ۔

رُخسانہ: پُچپ ہو رہے۔ آکھن دیوس۔ اتھا میں ہی اِس نال پوری ایندی ہاں
تو ہڑی طاقت نہیہ۔

بڈھی: تو ہڑے بچے بھی ہک دن اسی طراں تو ہڑے نال برتاؤ کرن۔ فکر کیاں
کردی ہیں۔ میں بھی نو مہینے ٹہیڈ اِنچ چا کا جنیاں دا ہے۔ گوہاسٹ کا پالیا۔ ادھا ادھا
گوہا ماہڑے اندر گیا ہوسی۔

خلیق: ایہہ احسان نہ دہس لتاں۔ ماؤ پیو کو ایہہ کرنا ہوندا ہے۔ سارے جگا نال
ہوندا آیا۔ ہک تہدہ احسان نہیہ کیتا۔

بڈھی: (رون لگدی ہے) چچھا وا ماہڑا فیصلہ رب کول ہے۔ اِنچ تلو ماہڑا پھار لگ
گیا۔ ماہڑا کھیناں۔ ماہر الینا تلو پھاراپے گیا۔ اِس دا فیصلہ اوہ سچی ذات آپ کرسی۔

خلیق: چچھا ہُن بس کر۔ اُٹھ جل کر کے کرنا پیے۔ میں اپنی تھہائی کیاں چھوڑاں۔
خلیق کُہر اوالی سمیت ہکی دوئے داہر دکھ کا اُٹھ گیندے ہن۔ تہ پردہ جھڑھ گیندا ہے۔

دو میاں بیوی آپس میں باتیں کر رہے ہیں۔ مرد کا نام حفیظ ہے اوہ عورت کا نام

جمیل ہے۔

حفیظ: اِنچ گچھ پُچپ سی ہو۔ کس سوچ میں ڈوبی ہو۔

جمیل: سوچ رہی ہوں گھر میں تم ایک ملازم ہو۔ پورا گھر بیکار ہے۔ اخراجات دن

بدن بڑھ رہے ہیں۔

حفیظ: اللہ مالک ہے۔ رزاق تو وہ خود ہے۔ ہمیں کیا فکر۔

جمیلہ: وہ تو ہے مگر اپنی بھی کچھ سوچ ہوتی ہے۔

حفیظ: ہم نے کیا سوچنا ہے۔ دو بھائی ایک بہن اوہ ماں باپ ہیں۔ بھائیوں کی شادیاں کر دیں گے۔ بہن بھی شادی کے بعد گھر چلی جائے گی۔ ماں باپ اور ہم۔ پھر فکر کس بات کی۔

جمیلہ: کتنے بولے ہو۔ ایسے بات کرتے ہو کہ جیسے چٹکی بجاتے ہی سب کچھ ہو جائے گا۔ بھائی بہنوں کی شادیاں کرتے کرتے ہم بوڑھے ہو جائیں گے۔ یہ دو بچے اللہ میاں نے دیئے ہیں ان کا کچھ نہیں سوچو گے۔

حفیظ: ان کا بھی خدا ہے۔ ہو جائے گا۔

جمیلہ: خود ہی ہو جائے گا۔ آج سے ہی کچھ نہ ہوا تو بعد میں خاک ہو گا۔ مکان بناؤ گئے۔ انہیں پڑھاؤ گے۔ کیا کیا کرو گے۔

حفیظ: (تھوڑا نرم ہو کر) تمہاری کیا مرضی ہے۔ آخر تم کیا چاہتی ہو۔

جمیلہ: میں یہی چاہتی ہوں کہ ان زندہ جنازوں کو سر لیکر نہ بیٹھو۔ اپنے بچوں کا اوہ اپنا کچھ سوچو۔

حفیظ: بے روزگار بھائی ہیں۔ والدین ہیں آخر یہ کہاں جائیں گے۔

دوا منظر:

پردہ اٹھدا ہے خلیق تہ رُخسانہ بیٹھے گلاں کر دے ہوندے ہین۔ ہک بچہ انہاں کول لتا پیاء دا ہے۔

خلیق بتلو سو واریں آکھیا جے جندکاں دی راکھی کردی کر۔ ٹھنڈا بیاہ جو گچھ بھی اینداہ کھیندے ہین۔ ٹھنڈا خراب ہو گیندا اندا۔

رُخسانہ: کس کس پاسے جہیان کھڑاں۔ کڑمناں دی باڑی بچ بوٹے ترپتی آسیاں۔
 ایہہ دوئی پھر اہاڑی تلا کھیڈ دے آسے۔ ہاڑیاں کھارہے ہوں۔
 رُخسانہ: دادی اکھ پٹ کا بھی بیہہ ہیر دی۔ جس تھیں چکھا کئی ہوئی دی ہے۔
 جندکاں داہر ہیر دی بھی بیہہ۔

خلیق: تُوں ہیرن بھی دیویں یا نہ۔

رُخسانہ: تُوں ماہرے بلائی لگا رہندا ہیں۔ مچ ارمان ہے تُوں بہرہ ماؤ کول۔

خلیق: بکواس نہ کر۔ منکو تو ہڑیاں لنگاں دا پتہ آسا۔

رُخسانہ: ہاں تُوں پکا کا دیندا آسیں۔ باہروں بڈھی ہتھانچ کٹوی ہک چائی دی
 خلیق کوواز دیندی ہے۔

ماء: خلیق: راتیں اُساں جھیریاں پکائیاں آسیاں۔ تو ہڑے واسطے آنڈیاں ہین کھا
 رکھن۔ لکا کو درد رہندا پئے۔

خلیق: (کبر دٹھ بٹ کا) کٹوری ماؤ داہر تہنگ کا) لتاں میں جڑیاں نہ کھیندا۔
 ہُن پہنت کھادا۔

ماء: رکھ نہ بچہ چکھا کھا کہنی۔

خلیق: نہ کھیندا آکھیا جی۔ ایہہ سُکا لاڈ نہ کردی کر۔

ماء: بچھا بچہ آج ماہڑا لاڈسکا ہو گیا۔ ٹھیک مبارک آئی۔ (جندکاں داہر دکھ کا کول گیندی
 ہے۔) کے گل ہوگئی بچہ سہیل۔ (جندکاں دے کٹاں بچ دادی داوازا پیا اُس اکھیاں کھول
 رکھدیاں تہ اُٹھ کا دادی دے گلا نال چمڑکارون لگا۔ دادی اُس کو پیار دیندی ہے سینے نال
 لیندی ہے۔ دادی پوترا کی دوئے نال اسرائیلن لگدے ہین۔ جسطراں سالان تھیں نکھر دے
 دے ہوں۔ خلیق کول کھل کا تماشا دکھن لگدے ہین۔ ماءرون لگدی ہے تہ بچہ آکھدا ہے۔

سہیل بچہ: اماں میں تو ہڑے نال جلساں۔ مگو نال کھر۔

دادی: تُوں بل ہوتے فر کھڑاں۔ تو ہڑے ماؤ پیو مگو اسی واسطے تُوں کولو دور

کیتا۔

سہیل: نہ اماں میں اچر بل نہ ہوندا اچر تو ہڑے کول تہ چاچے کول نہ گيساں۔ مگو

نال کھر۔ (دادی دا ہتھ پکڑ کھندا ہے)۔

رُخسانہ: (جند کا کول بہہ کا سمجھندی ہے) اَج تگو جلاب تہ اُلٹیاں لگی دیاں ہین

زری بل ہوتے فر جلیں۔

سہیل: میں گيساں۔ میں گيساں۔ میں گيساں۔

خلیق: نہ بچہ نہ کر۔ تُوں ٹھیک ہو گئیں کچھیں نا۔

سہیل: کچھا آئی مگو نیہہ جولدی۔ اُدھر دکھن بھی نیہہ دیندی۔

بڈھی: (اپنا ہتھ چھوڑال کا باہر نکل گیندی ہے) گدر ادادی دادی کرن لگدا ہے۔

دادی روندی روندی نکل گیندی ہے۔

خلیق: نہ بچہ نہ رو۔ تُوں بل ہو گئیں تہ میں تلو آپ کھڑاں۔

رُخسانہ: ہاں بچہ پیو کو اَج دودھ لہہ آیا دا ہے۔ ماؤ کو دکھ کا اسکو بھی اتھروں پھٹ

گئے آسے نکالا ڈالا۔ (کُہر اوالے دا ہر رُعبا نال دکھتی ہے)

خلیق: بچھا میں بھی جنے دا بچہ ہو یاں تگو بھی اپنے ماؤ پیو دا ارمان رکھساں

رُخسانہ: داؤک کا دیکھیں۔

خلیق: زری جُل کا دیکھیں۔ سہیل کو درد اٹھدا ہے مرد کھین لگدا ہے۔ اماں اماں

کر دا ہے۔ انہاں دوئیاں دی توجہ اُدھر چلی گیندی ہے۔ خلیق ترف کا۔

خلیق: کے ہو یا بچہ۔ اماں جُل گئی۔

سہیل: پھر کن لگدا ہے۔

رُخسانہ: کے ہو یا میں لکھیں۔ تو ہڑا صدقہ لکھیں۔ میں جے تو ہڑے کول ہاں۔
جلا ب کر سیں۔

سہیل: اتماں کول کھڑو۔ (اچر اُلٹی ہوندی ہے) (اُلٹی کرن لگدا ہے۔ پنٹھا پانی
اٹھدا ہے۔ اُلٹی کر کا بیہوش ہو گیندا ہے۔ رن خصم پریشان ہوئے دے کول بہہ گیندے ہین۔
رُخسانہ: گدر راج بیمار ہے ڈاکٹر اکول کھڑس۔

خلیق: دوا آندی اسی اُس نال کوئی فرق ہی نیہہ پیندا۔
رُخسانہ: دکاناں دی دوا بھی نکلی ہے۔ کجھ اثر ہی نیہہ ہوندا۔
خلیق: بے ایمانی بے ایمانی ہے۔ ڈاکٹر بھی اک مار دے ہین۔ بیماری کو سمجھدے
ہی نیہہ۔

رُخسانہ: ماہڑا دل آکھدے اس کو ہسپتال ہی کھڑاں۔
خلیق: (بچے داہر دکھ کا) ٹھیک ہے۔ دکھنا پیلا زرد ہو گیا دا ہے۔ اٹھ فر۔
گدرے کو چیندا ہے۔ کمر اوالی بھی چادر ٹنگدی ہے باہر نکلدے ہین تہ رفیق اسدا نکا
پہر ابا ہر کھلتا دا ہوندا ہے کچھدا ہے۔

رفیق: کے ہو یا لالہ۔ سہیل کو گر کھڑ دے ہو۔
خلیق: اس کو جلا ب تہ اُلٹیاں لگی دیاں ہین۔ رُکدیاں ہی نیہہ۔ ہسپتال کھڑساں۔
رفیق: منکو دیو میں چاواں۔ (تھہ آگاں کھڑ کا پہر او کولوں چار کھندا ہے تہ انہاں
نال چکھا چھا ٹرن لگ پیندا ہے۔ رُخسانہ کو آکھدا ہے۔ توں رہن دے پہاوی ہن جمیل آیا
تہ لوڑی۔

رُخسانہ تہ خلیق کو اسدا تہ بیان ہی نہ آسا۔ ٹاٹرے جے ہو گئے۔

خلیق: دادی اُتھی ہے آپ دادی کول بہہ رہی۔

رُخسانہ: ٹھیک ہے تئیں جُلو میں جمیل کو پہنت کھوال کا کُہر چھوڑساں تہ فرایاں۔

رفیق: لالہ ٹھیک آکھدے ہین اُتھاں اُتھی ہے کُجھ پرواہ نیہہ۔

رُخسانہ: نہ نہ تئیں دوئی پہر اُجُلو۔ میں پُچھا آرہساں۔ اوہ آکا مگو لوڑی۔

خلیق: ٹھیک ہے تُوں تہ اُسیں دوئے جُلدے ہاں۔ (ایہہ دوئی پہرا نکل

گیندے ہین پردہ چھڑھ گیندا ہے)

تریا منظر:

پردہ اُٹھدا ہے سٹیج تے کڑیاں جنے چھ آدمی کُٹھے ہوئے دے ہین۔ بشکار ہک

لاش پئی دی ہے سارے ماتم بچ ہین ہک کڑی تہ اُسدا پہرا روندے ہین لگے دے۔

سیانا جیاں جنا اُنہاں کو تسلیاں دیندا ہے۔ ایہہ جناں اسی محلے دا بزرگ ہوندا ہے۔

بُزرگ: ہونی کو کوئی ٹال نیہہ سکدا۔ (لڑکے دے سراتوں ہتھ فیر دیاں ہویاں

آکھدا ہے) نیک خاتون آسی۔ اللہ اس کو جتناں بچ جاء دیوے۔

(گدرا) رفیق: ماہڑیئے لتاں۔ مگو کہنلا چھوڑ گئیں۔ ہُن کس کو اتھاں آکھساں

ماہڑا کون ہے۔ (پہرا او دا ہر دکھ کا ہک کڑی جھیر دی اُسدی پہنیں ہوندی ہے) بین کر کر

کارون لگدی ہے۔

پہنیں: ماہڑا بیرا لتاں کو انکڑی آئی۔ کل میں چنگی پہنکی چھوڑ کا گئی آسیاں۔ کے

ہو گیا۔

رفیق: کل راتیں جڑیاں پکائیاں۔ لالے واسطے کٹوری بچ کُہن کا گئی۔ شائد اُس

نہ کھا دیاں۔ مڑ کا آئی رونا ہی بند نہ ہوندا آس۔ مڑ مڑ کا سہیل کو یاد کردی آسی۔

پہنیں۔ سہیل کو کے گل آسی۔

رفیق: سہیل کو جلاب تہ اُلٹیاں آسیاں۔ اُسکو ہسپتال کھڑیا تہ اُتھا اُنہاں داخل کر کہند امیں مُرکا آیاں تہ چکھن لگی۔ میں آکھیا گدراج پیار ہے اُس کو ہسپتال پنج داخل کر کہند۔

پہنیں: چکھا فر۔

رفیق: چکھا اچانک دلاتے ہتھ رکھ کے اوندھے مُنہواں ہو رہی۔ صرف اتنا ہی آکھدی آسا۔ ”خدا یا ملگو کہڑیاں گناہاں دی سزا دیندا ہیں۔“ پُتر اداوہ حال ہے جے ہُن ماہڑے ہتھا دا پکيا بھی بیہہ کھیندا۔ پوتر لتاں لتاں کردار ہیا تہ اُنہاں ظالماں ملگو چین بھی بیہہ دتا۔ خدا بس موت چا دیوے ہُن ایہہ نہ دکھ سکدی۔“

پہنیں: چچا بیرا اوہ بھی خوش نہ رہسن۔ لتاں اُنہاں کو پہناری لگدی آسی۔ باہر و خلیق تہ اُسدی کبرِ اولی آبرُھدے ہِن۔ گڑیاں جنے کُٹھے ہوئے دے دکھ کا گُجھ حیران جے ہو گیندے ہِن۔ بشکا ربک جنازہ پیاء دا دکھ کا۔

خلیق: کے ہو یا کون ہے۔ (دوئیاں بچوں کوئی بیہہ بولداتہ نہ) بُزرگ آدمی جیہڑا حالاں بھی اُتھی ہے۔

خلیق: (جنازے کو مُنہواں داروں کپڑا چا کا دکھدا ہے تہ سر پکڑ کا اُتھی بہہ گیندا ہے تہ رولن لگدا ہے۔ روندیاں روندیاں آکھدا ہے۔ ماہڑیئے لتاں میں مُنہہ کالا تو ہڑی موتو دا سبب بن گیاں۔ ماہڑی جاہلیت تہ کہنیا سوچ سُن ٹگو ماریا۔ معافی بھی منگاں تہ کس کولوں۔ ملگو معاف کر چھوڑ پیراں دار ہتھ کھڑدا ہے۔

رفیق: بس لالہ بس۔ ہُن مرکا کے معافی منگدا ہیں۔ اس تھیں اگا میں تہدے مُنہہ نہ چڑھیا اُج اتنا ضرور آکھساں جے لیسن پرائیاں نکھیزون سکیاں پہنیاں۔ اُسدی ماؤ دا تُساں تے مچ پہنار آسا۔ اوہ لہہ گیا۔ ہُن پہاوی سمیت خوش ہو کارہیو۔

پہنیں: بُن تَبْدِے رونا دالماں کو کے فائدہ۔ اگر زندگی کو خوش رکھیا دا ہوندا ہے تہ
شائد حالاں نہ مرے آ۔ رناں بن گیندیاں ہین لالہ ہک نہ سہی دوئی بن گئی مگر اپنی ماء
بیہ بن دی۔

رفیق: میں بھی اپنا ہک راہ کر کہنساں۔ تئیں بہہ کا کھر اوالی سمیت عیش کرو۔
خلیق: بس رفیق ہو ر شرمندہ نہ کرو۔ ہک پہلاں تھیں میں شرمندگی دے پہاڑ
تلا آ گیا داہاں دو آئیں پہنیں پھر انہ ساڑو۔ میں لٹاں دا گناہگار ہاں ماہڑیاں آکھیاں
تے خود غرضی دی پٹی بدھے گئی دی آسی۔

بزرگ: تئیں آپس بچ الجھدے رہسو تہ وقت جلد اے۔ جنازہ وقت تے
ہو گیناں چاہیدا ہے۔

خلیق: ٹھیک ہے میں کفنا واسطے کپڑا کہن آواں۔
رفیق: (پیسے کڈھ کا دیندے) ہاں ایہہ پیسے کھڑو لالہ۔
خلیق: کیاں ماہری بھی ماء ہے۔ میں آپا کولوں کیاں نہ آنساں۔
رفیق: لٹاں دی وصیت ہے۔ ایہہ پیسے اُسدے اپنے رکھے دے ہین۔ چرخہ
کت کا جوڑ دی رہی۔ ایہہ اُسدی وصیت آسی جے ماہڑیاں اپنیاں پیساں دا کفن باہیو۔
خلیق: (شرمندہ ہو گیا) وصیت پئی ہووے اتنا حق تہ ماہڑا بھی ہے۔
بزرگ: وصیت دا پالن کرنا ضروری ہے بچہ۔ پیسے چا کہن۔ زندگی بچ جد تو ہڑے
پیسے کاری بیہ آئے مر کا آون بھی تہ کے فائدہ۔

خلیق: چاچا! میں نہایت ہی بد قسمت آدمی ہاں۔ خود غرضی تہ لاچ سُن مگو اٹھا کر
چھوڑیا آسا۔

بزرگ: اب پچھتائے کیا ہووے۔ جد چڑیاں چگ گئیں کھیت۔ جہاں دے

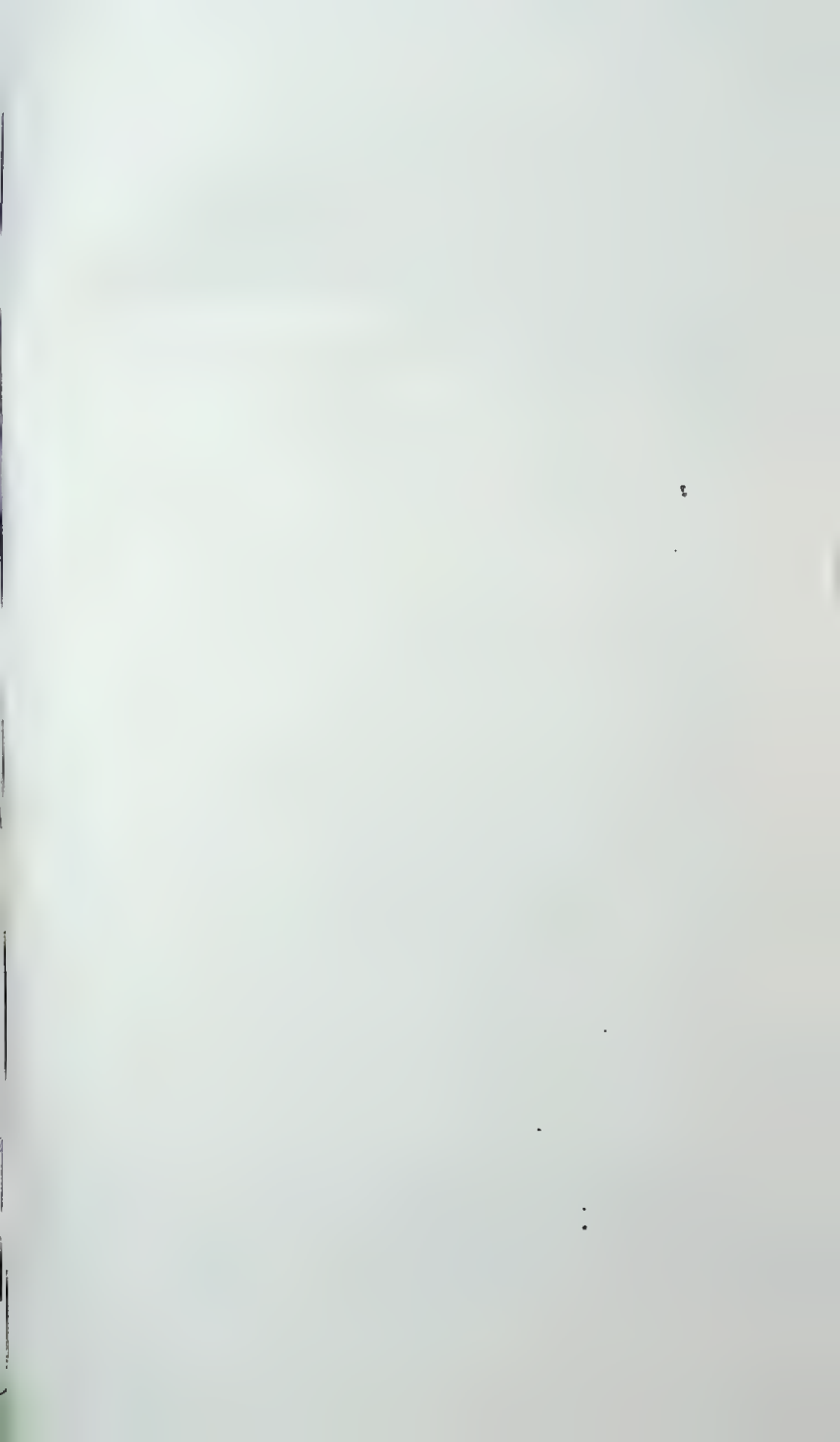
والدین زندہ ہیں انہاں کو سوچنا چاہیدا ہے۔ جے جیاں تئیں اپنیاں بچیاں واسطے رات
تہیاڑ ہک کردے ہو۔ اسطراں تئساں واسطے بھی کسی جاگراتے کیتے ہوسن۔ جہیزا برتاؤ
تئیں اپنے ماؤ پپو نال کرسو۔ اسطراں کل تئساں نال بھی تئدی اولاد کرسی۔ لہذا پچھا مرکا
ماہڑی امانتہ ماہڑا ابا آکھے نال کوئی فرق نہہہ پیندا۔

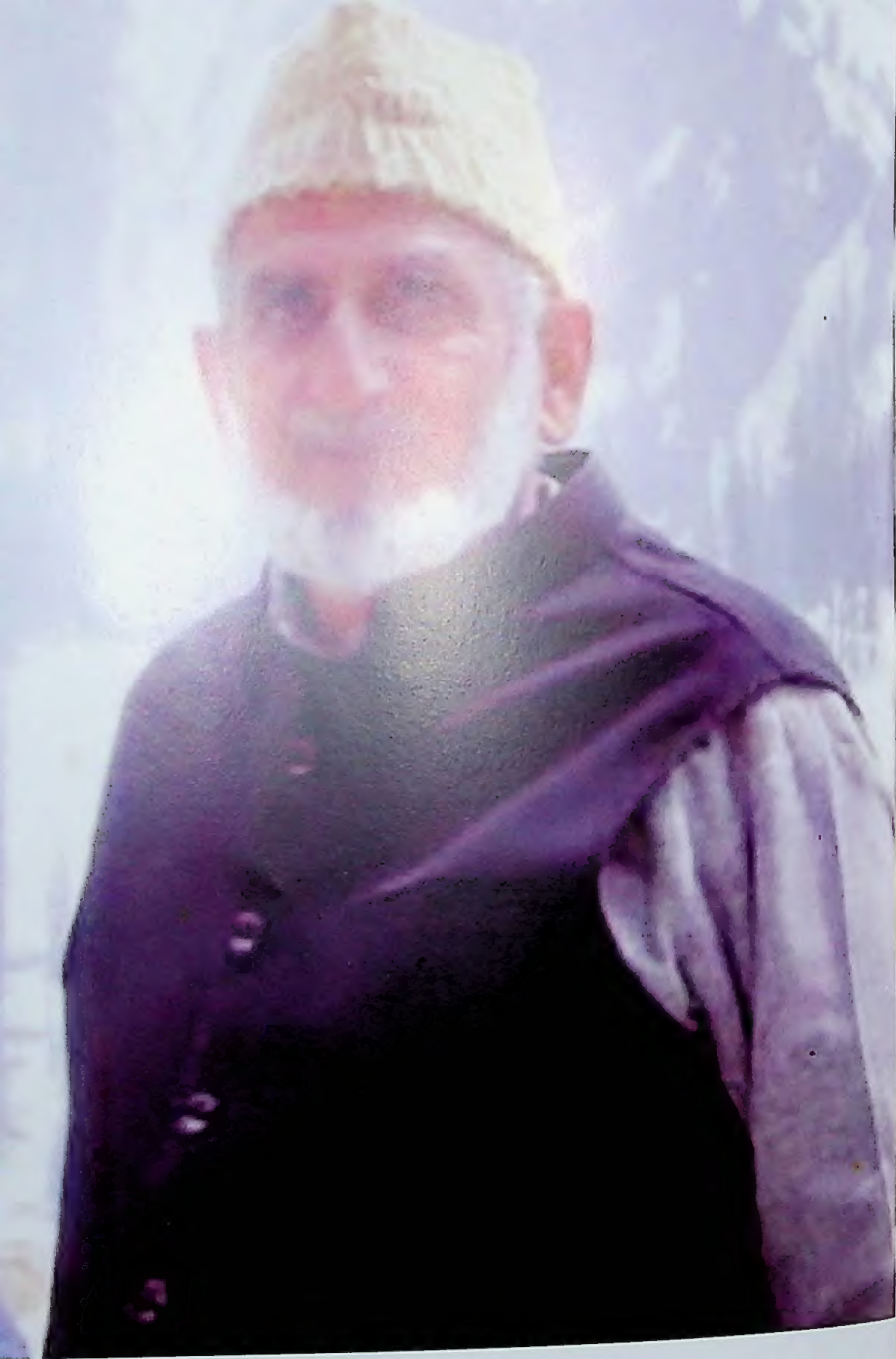
خلیق: تئیں ٹھیک آکھدے ہو۔ ماں مرگئی مگر ماہڑیاں اکھیاں کھول گئیں۔ کہہ والیاں
دے آکھے تے اپنے ماء پپو کو سٹ چھوڑ نہایت بیوقوفی ہے۔ رون لگدا ہے تہ پردہ جھڑھ گیندا ہے۔

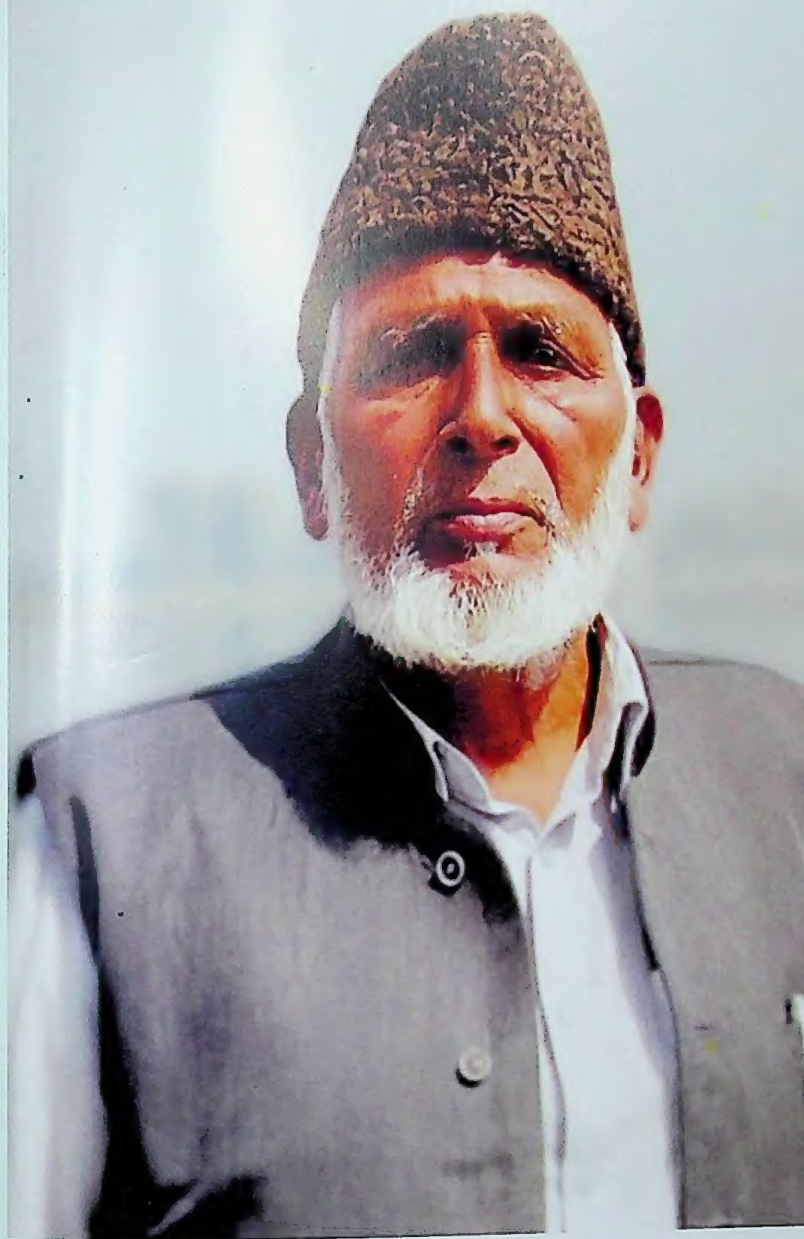
(مک چک)

غلام نبی نائیک (شہباز راجوروی)

عبدالرشید نائیک (فدारा جورووی)

محمد بقول خان

محمد نذیر بیزار

Bi-Monthly
SHEERAZA
PAHARI

Vol: 42 * Issue: 5/6 * Year: 2020-21

Published by: